

Att leva i långvarig hemlöshet

Berättelser om vägen till och från hemlöshet

Anders Arnsvik

Forskningsrapport 2012:2

Anders Arnsvik

Att leva i långvarig hemlöshet

Berättelser om vägen till och från hemlöshet

Forskningsrapport 2012:2

FoU-Nordväst är en forsknings- och utvecklingsenhet för socialtjänstens individ- och familjeomsorg samt omsorg för personer med psykiska funktionsnedsättningar. FoU-Nordväst ägs av åtta kommuner i nordvästra Stockholms län: Ekerö, Järfälla, Sigtuna, Sollentuna, Solna stad, Sundbybergs stad, Upplands-Bro och Upplands Väsby.

För ytterligare information: www.fou-nordvast.com

©Alla rättigheter förbehållna FoU-Nordväst samt författaren

Grafiskform (omslag): FoU-Nordväst

Tryck: Sjuhäradsbygdens Tryckeri AB, Borås, 2012

ISBN: 978-91-89681-23-1

ISSN: 1651-7830

Innehållsförteckning

Förord	7
1. Inledning	8
Introduktion	
Bakgrund	
Förförståelse	
Problemformulering	
Syfte och frågeställningar	
Centrala begrepp	
Disposition	
2. Kunskapsöversikt	12
Inledning	
Strukturella förändringar: bostadsmarknad och arbetsmarknad	
Framväxten av den sekundära bostadsmarknaden	
Grupper som riskerar framtida hemlöshet	
Härbärge	
Ohälsa och missbruk	
Nya trender inom området	
Sammanfattning	
3. Teoretiska och metodologiska utgångspunkter	20
Inledning	
Narrativ teori och metod	
Livsberättelser	
Bekräftelse och erkännande	
Exitteorin	
Tillvägagångssätt	
Etiska ställningstaganden	
Metoddiskussion	
4. Resultat och analys	31
Fem berättelser om hemlöshet	
Händelser innan hemlösheten	
Tiden i hemlöshet	
Vändpunkter/uppbrott	
Att bygga nytt	
Avvikande mönster	
Analys och tolkning med stöd av de teoretiska utgångspunkterna	
Resultaten i relation till kunskapsområdet	

5. Slutsatser och diskussion	76
Inledning	
Slutsatser	
Avslutande diskussion	
Några ord till sist	
Referenser	83
Bilagor	88

Förord

Denna rapport, författat av en av FoU-Nordvästs medarbetare Anders Arnsvik, behandlar två tyvärr alltid lika aktuella samhällsproblem nämligen hemlöshet och missbruk. Anders har under många år arbetat praktiskt med målgruppen hemlösa missbrukare och genom detta skaffat sig kunskap om gruppens situation, villkor och behov. Han har också haft möjlighet att i flera omgångar mer teoretiskt närma sig problemen genom att utföra flera utvärderingar.

Denna gedigna bakgrund och kunskap inom området har naturligtvis utgjort en viktig grund, kanske t.o.m. en förutsättning, för Anders när han utfört sin studie. Genom tidigare kontakter har Anders kunnat få kontakt med personer som befunnit sig i, men tagit sig ur situationer av hemlöshet och missbruk. Han har lyckats skapa en förtroendeingivande atmosfär vilket inneburit att fem personer velat delge honom sina livs berättelser med fokus på hur de hamnat i den besvärliga missbruks- och hemlöshetssituationen men också hur de tagit sig ur den.

Detta är på många sätt en unik rapport då den ger en grupp f.d. missbrukare och tillika hemlösa en möjlighet att med egna ord beskriva hur man upplevt sin situation men också hur man upplevt socialtjänstens insatser. Anders skrivsätt och det perspektiv han använt i rapporten är speciellt utvalda för att just låta de intervjuades egna röster bli en framträdande del i gestaltandet av studien. Det innebär att när man läser rapporten kan man tycka sig höra de fem personerna tala. Men rapporten är inte bara ett återgivande av brukarnas röster den innehåller också en analys och slutsatser har dragits utifrån dessa. Att ta del av rapporten kan ge socialtjänsten uppslag på nya sätt att närma sig denna grupp. Då rapporten är kvalitativ till sin karaktär kan man inte generalisera utifrån resultaten, men var och en som läser den kan själv fundera på hur de slutsatser som dras kan tillämpas på den egna verksamheten.

Till slut vill jag passa på att tacka de fem brukare som ställde upp och lät sig intervjuas. Deras erfarenheter och kunskaper är viktiga specifikt i utvecklandet av arbetet med hemlösa missbrukare men också mer allmänt vad gäller frågor kring bemötande inom socialtjänstens ram.

Lisbeth Eriksson

FoU-chef

1. Inledning

Introduktion

En mening av professor Johan Asplund (1983) kan sammanfatta det alster Ni nu läser och det är: ”Att problematisera verkligheten är det första steget på vägen till kunskap, och det är ett steg som omöjligt kan överhoppas” (sid 117).

Hemlösheten som fenomen har sedan i början av 1900-talet beforskats utifrån olika synvinklar. Sedan 2004 har FoU-Nordväst vid olika tillfällen via utvärderingsuppdrag från nordvästkommunerna undersökt verksamheter som haft som syfte att utveckla det lokala missbruks- och hemlöshetsarbetet. En utvärdering, *Händelser i det tysta* (Arnsvik 2005:1) handlade om det som utåt sett var ett café/en värmestuga. Caféet startades i samverkan med RIA – Hela Människan, och fick kort och gott namnet RIA (RIA ansvarade för den dagliga driften). Verksamheten, som var ett resultat av kommunernas vilja att utveckla missbruksarbetet, vände sig till människor som missbruksvården bedömt att de inte nådde via de gängse medlen telefon- och besökstider. Några av besökarna som kom dit var hemlösa. För dem blev RIA en viktig plats, en möjlighet att göra något annat av dagen. Kanske blev det, det första steget mot att börja reflektera över sin situation. Erfarenheterna från RIA inspirerade kommunerna till att fortsätta utveckla hemlöshets- och missbruksarbetet gentemot ”utsatta grupper”. Iden var att erbjuda hemlösa missbrukande personer ett lågtröskelboende, *Ett steg till eget boende* (Arnsvik, 2008) i stället för härbärke. Poängen var att de kunde flytta in direkt från gatan. Till boendet knöts en koordinator vars uppdrag var att samordna insatserna och vara ett stöd för de boende. Iden var även att lågtröskelboendet skulle vara första steget mot ett försökslägenhetsboende och förhoppningsvis på sikt ett eget kontrakt. Kännetecknande för arbetsmodellen som utvecklades var förutom boende och stöd att de boende gjordes delaktiga. Ett centralt inslag i båda utvärderingarna var att intervjua dem som besökte RIA och de som bodde på Steget. som lågtröskelboendet allmänt kom att benämnas. Det de intervjuade bland annat lyfte fram som betydelsefullt var relationen till personalen, delaktighet och att de blev sedda. Gällande lågtröskelboendet uttryckte samtliga att det var skönt att få en dörr att stänga om sig.

Båda verksamheterna hade sin grund i personalens erfarenhetsbaserade kunskap om missbruksarbete och hemlöshet i kombination med en vilja och nyfikenhet att utveckla

arbetet. Utvärderingarna som gjordes blev en möjlighet att sätta ord på och formulera utvecklingsarbetet. I den här rapporten har jag valt en annan utgångspunkt för att belysa hemlösheten nämligen att intervjua fem före detta hemlösa missbrukare. Vad anger de som skäl till hemlösheten och hur tog de sig ur hemlösheten och missbruket? Den kunskap de bär på är en viktig byggsten för att få förståelse för dess olika aspekter. Bakom statistiken finns en människa av kött och blod som har en historia att berätta.

Bakgrund

Hemlösheten i Sverige blev en social fråga redan under senare delen av 1800-talet och förekom i den socialpolitiska debatten eftersom bostadsbristen blivit påtaglig i storstäderna som en följd av urbaniseringsprocessen (Börjeson, 2005, Swärd, 1998, 2008, Åmark, 2005). För att mildra bostadsnöden för samhällets ”mest utsatta” byggde myndigheter och frivilligorganisationer härbärgen i landets storstäder. Härbärgets funktion var att erbjuda tak över huvudet. Idag, mer än 100 år senare, framstår den öppna – synliga - hemlösheten fortfarande som ett svårhanterligt socialt problem och lösningen är till stor del, härbärgen. Möjliga förklaringar idag till den utbredda hemlösheten i storstäderna är den alltjämt pågående urbaniseringen, avindustrialiseringen och avinstitutionaliseringen kombinerat med effekterna av de genomgripande förändringar som bostadsmarknaden genomgått sedan 1990-talet. Förändringarna har främst drabbat samhällets ”mest utsatta”. Sammantaget, då utbudet av billiga hyreslägenheter minskade i storstäderna ökade grupperna som behövde hyreslägenheter (Sahlin, 1996, Knutagård, 2009). Socialstyrelsen har i syfte att stimulera det lokala utvecklingsarbetet mot hemlöshet erbjudit Sveriges kommuner utvecklingsmedel (2005 och 2006).

Förförståelse

Jag har lång erfarenhet som socialekreterare och en viktig erfarenhet var att hemlösa missbrukare hade betydande svårigheter att inordna sig i missbruksvårdens administrativa system av regler som telefontider, besökstider, krav på avgiftning före insatser, regelbundet lämna urinprover, inordna sig i olika sysselsättningsprogram, handlingsplaner och så vidare. Deras livssituation, i det som ibland benämns ”välfärdssamhällets utkanter”, gjorde det omöjligt att göra vårdplaneringar då deras vardag hade en helt annan ordning och struktur än myndighetens. Insatserna som gjordes var oftast kortsiktiga och sporadiska. En erfarenhet var att en del stannade kvar i hemlösheten och byggde upp en vardag som kretsade mellan härbärgen, andra tillfälliga boendelösningar samt frivilligorganisationernas (Stadsmissionen, Frälsningsarmén, Hela människan m fl.) dagverksamheter. Dessa erbjuder för klienterna en

stunds avbrott i vardagen. Inom verksamheterna är det möjligt att äta (frukost/lunch), duscha, tvätta och byta kläder.

Problemformulering

Idag finns forskning som väl belyser hemlöshetens orsaker och hemlösa missbrukares situation utifrån många aspekter (Svärd 1998, 2008). Svärd (2008) konstaterade i sin genomgång av hemlöshetsproblemet samt i intervjuer med människor med erfarenhet av hemlöshet att det oftast är en komplicerad utveckling som lett fram till situationen som hemlös. Enligt honom är det mer fruktbart att tala om hemlöshetsgenererande processer än om hemlöshetens orsaker. Ur det perspektivet är det också ett komplext nät av orsaker i kombination med en individuell process som leder fram till att människor beslutar sig för att ta sig ur svåra livssituationer. Varje väg tillbaka är individuell och har sin unika lösning. Forskning som belyser hemlöshet ur de drabbades eget perspektiv är hittills begränsad. Om hemlöshetsarbetet i kommunerna ska kunna utvecklas till gagn för dem är det väsentligt att ta del av den kunskap och erfarenhet som de har av hjälpsystemet.

Syfte och frågeställningar

Avsikten med den här rapporten är att belysa hemlösheten ur före detta hemlösa missbrukares perspektiv. Studiens fokus är att med stöd av tidigare hemlösas erfarenheter, undersöka processen till och från hemlöshetssituationen.

- Hur beskriver de tidigare hemlösa sin väg till hemlösheten?
- Hur beskriver de sin tid utan fast bostad och vägen mot ”eget” boende?
- Hur beskriver de sin nuvarande situation?
- På vilket sätt bidrar intervjupersonernas livsberättelser till kunskaper om processen till egen bostad?
- Kan intervjupersonernas berättelser tillföra kunskap till socialtjänsten som kan bidra till en utveckling av arbetet med hemlösa personer?

Centrala begrepp

I studien förekommer två begrepp som är centrala för problemformuleringen: *hemlöshet* och *missbruk*. *Hemlöshet* definieras av Socialstyrelsen (SoS, 2005) på följande sätt: Hemlöshet beskriver inte en person utan den situation en person befinner sig i för en kortare eller längre tid. Socialstyrelsen har valt att dela upp hemlösheten i *fem situationer* (bilaga 1). Den situation som är aktuell för den här studien sammanfaller med Socialstyrelsens definition är

personer som befinner sig i situation ett det vill säga den mest utsatta gruppen hemlösa som bor ute, på härbärgen eller andra akutboende som hotell, camping eller vandrarhem.

Missbruk och beroende. Inom medicinen görs en distinktion mellan missbruk och beroende: *Missbruk* är när man upprepat ställer till det för sig p.g.a. en drog (alkohol alternativt narkotika). *Beroende* är när den egna viljan ej längre räcker för att styra intaget (Fass, 2011). Ordvalet i den här rapporten är genomgående missbruk. Missbruk är den benämning som personal inom socialtjänsten och brukare använder i vardagen. Ur medicinsk synvinkel är de personer som ingår i studien beroende av alkohol eller narkotika.

Disposition

Rapporten är indelad i fem kapitel. Följande kapitel beskriver tematiskt den svenska och internationella hemlöshetsforskningen samt forskningen kring spontanläkning av missbruk och beroende. I kapitel tre introduceras de teoretiska och metodologiska utgångspunkterna. Kapitel fyra utgör rapportens resultat- och analysdel. I kapitlet återges och analyseras fem livsberättelser utifrån de teoretiska utgångspunkterna. Vidare diskuteras de i relation till kunskapsområdet. Det femte och avslutande kapitlet inleds med slutsatser och därefter diskuteras resultaten utifrån den inledande problemställningen.

2. Kunskapsöversikt

Inledning

Hemlösheten som samhällsproblem är ett stort forskningsfält i Sverige och fenomenet hemlöshet har undersökts utifrån olika utgångspunkter. Ett betydande forskningsområde är strukturellt inriktad forskning som undersökt samhällsförändringarnas (arbets- och bostadsmarknad) inverkan på hemlösheten som samhällsfenomen. Inom ramen för det området har även framväxten av den sekundära bostadsmarknaden undersökts. Även vilka grupper som riskerar framtida hemlöshet har belysts av forskningen. Annan forskning har inriktats mot att studera hemlöshetens omfattning, härbärg och dess funktion samt hemlöshetens hälsomässiga konsekvenser för individen. Kapitlet avslutas med en beskrivning av nya arbetssätt riktade mot ”de mest utsatta” samt en beskrivning av det forskningsområde inom missbruksforskningen som närmare studerat mekanismerna bakom spontanläkning från missbruk. Intentionen med kunskapsöversikten är att lyfta fram att förändringar på den strukturella nivån har stor inverkan för människor i ”svaga positioner” (hemlösa missbrukare) och deras möjligheter att återinträda på bostadsmarknaden.

Strukturella förändringar: bostadsmarknad och arbetsmarknad

Bostadsmarknaden omdanades avsevärt under 1990-talet. Forskare som undersökt bostadsmarknadens förändringar har lyft fram avregleringen av hyresnivåerna som ett betydelsefullt paradigmskifte. Det innebar att hyressättningen marknadsanpassades. För hyresgästerna ledde det till höjda hyresnivåer i attraktiva bostadsområden (Flyghed, 2000, Sahlin, 1996). I avregleringens kölvatten öppnades också upp för de kommunala allmännyttiga fastighetsbolagen att ombilda hyresrätter till bostadsrätter. Detta är en utveckling som alltjämt fortgår. Andra påtagliga förändringar var förändrade attityder hos både privata och kommunala hyresvärdarna, exempelvis aviserades hyresgäster om avhysning redan vid en försenad, alternativt utebliven hyresbetalning (Flyghed, 1995, Stenberg, 1990, Swärd, 1998).

Forskningen har också uppmärksammat att främsta orsaken till ökningen av vräkningar¹ mellan 1990 och 1993 var kraftiga hyreshöjningar (Flyghed & Stenberg, 1993). Enligt Flyghed & Nilsson (2004) skedde en 70 procentig hyreshöjning från 1990 – 1993. Den största höjningen genomfördes 1991 då effekten av skattereformen från året innan slog igenom. Krisuppgörelsen mellan regeringen och socialdemokraterna hösten 1992 påverkade

¹ I strikt juridisk mening är vräkning ett samlingsbegrepp för avhysning och avlägsnande (Flyghed, 1995)

också hyresnivån (Flyghed, 1995). Inte enbart höjda hyresnivåer har haft betydelse för ökningen av antalet vräkningar. Även proceduren som föregår vräkning har betydelse. Mer konkret innebär det att både hyresvärderna och socialtjänsten sorterar hushåll under vräkningsprocessen vilket har betydelse för vilka som i slutänden blir vräkta (Sahlin, 1996, Holmdahl, 2009). Vräkning som ett sätt att bli av med misskötsamma hyresgäster har under många år varit ett maktinstrument för hyresvärdarna. Vid stor tillgång till bostäder är det många vräkningar eftersom värdarna är mindre selektiva vid valet av hyresgäster. Då erbjuds människor med missbruk, psykiska sjukdomar och andra problem, bostad. De är också överrepresenterade bland dem som vräks. Det motsatta förhållandet råder vid bostadsbrist då kan värdarna vara mer restriktiva med vilka de hyr ut bostäderna till. Då minskar också vräkningarna. Sammantaget är vräkningar ett symptom på ojämlikhet på bostadsmarknaden. Orättvisorna har ökat med de senaste årens bostadspolitik där äganderätten har prioriterats framför hyresrätten (Eriksson, Flyghed, Nilsson & Stenberg, 2010). Beslut som påverkat bostadsmarknaden negativt var då lagen om bostadsanvisning hävdes 1993, lagen gav kommunerna möjlighet att styra fördelningen av lägenheter på sociala grunder (Swärd, 1998).

I studier som gjorts kring hemlöshet har det framgått att den mest avgörande faktorn för att människor hamnat i permanent hemlöshet har varit att de blivit vräkta. Gruppen det handlar om var vid tidpunkten för vräkning en utsatt grupp – missbruk alternativt psykisk ohälsa och positionen som utsatt och marginaliserad förstärktes ytterligare efter vräkningen (Flyghed 2000, Flyghed & Nilsson, 2004). Möjligheterna för dessa att återigen få en bostad var ytterst begränsad. Sammantaget, har förändringarna på bostadsmarknaden fungerat som effektiva utestängningsmekanismer för människor med svag position på bostadsmarknaden. Hemlöshetsproblemet är idag inte bara ett Stockholmsproblem. Även i Göteborg och Malmö liksom övriga storstäder i Sverige har hemlösheten ökat under de senaste 20 åren som en följd av de omfattande strukturella förändringar (inom arbets- och bostadsmarknaden) som samhället genomgått (Socialstyrelsen, 2006, Swärd, 2008).

Även arbetsmarknaden genomgick stora förändringar under 1990-talet som en följd av den ekonomiska krisen i början av 1990-talet. Krisen ledde till att stora delar av arbetsmarknaden omdanades. Exempelvis genomförde det privata näringslivet stora rationaliseringar och effektiviseringar. Enklare arbeten försvann och ersattes med avancerad teknik och automatiseringar. Många företag genomförde anställningsstopp (Puide, 2000). Även staten, landstinget och kommunerna tvingades se över sina verksamhetsområden vilket resulterade i

omorganisationer och personalindragningar. Förändringarna på arbetsmarknaden ledde till att kommunerna byggde upp en sekundär arbetsmarknad som riktades mot personer som står utanför den reguljära arbetsmarknaden (SOU 2007:2).

Framväxten av den sekundära bostadsmarknaden

Parallellt med att kravnivån höjts för att få bostad inom de allmännyttiga företagen och hos privatvärdarna har det byggts upp en sekundär bostadsmarknad som socialtjänsten ansvarar för i samarbete med värdarna oftast allmännyttiga bostadsföretagen. Kommunernas socialtjänst har uppdraget att arbeta med samhällets ”riskgrupper”. Socialtjänsten administrerar så att säga hemlöshetsarbetet. Det som skett är att bostadsföretagen som kontrollerar hyresmarknaden har öppnat upp för socialtjänsten genom att hyra ut övergångslägenheter eller andra boendeanternativ (Knutagård, 2009). I en studie från 1993 och i sin avhandling 1996, vid Lunds universitet, undersökte Ingrid Sahlin förhållandet mellan socialtjänsten och bostaden, eller ”gränsen till bostad”. Hon delade in socialtjänstens specialkontrakt med den hemlöse - kontrakt på en sekundär bostadsmarknad i tre olika typer: 1/ kategoribostäder (gruppboende, bostadshotell, stödboendeenheter, etc.), 2/ träningslägenheter (andra hand, som ej övertas av den hemlöse), och slutligen 3/ sociala kontrakt (utspridda försöklägenheter/andrahandskontrakt där målet är att klienten ska ta över kontraktet). Kritiken som riktats mot den sekundära bostadsmarknaden är att många blir kvar i detta ”system” - av träningsboende, social bostad, försöklägenhet - utan att komma vidare till egen bostad med eget kontrakt. Trösklarna för att få eget kontrakt har successivt höjts (Sahlin, 1996, Socialstyrelsen, 2007, 2008, 2009). Hyresvärdarna har till exempel möjlighet att välja ut de personer som de anser vara lämpliga och köpstarka hyresgäster samtidigt som köpsvaga hyresgäster kan inhysas genom dubbla garantier från socialtjänstens sida. Det har skapats ett förtroendesystem där socialtjänsten måste välja ut ”lämpliga” hyresgäster till sina övergångslägenheter, då en felplacering kan leda till att förtroendet minskar från bostadsföretagets sida. Socialtjänsten får därmed uppdraget att välja ut ”rätt” hushåll till hyresvärdarna samtidigt som de får en roll som hyresvärd för de hyresgäster som ingår i den sekundära bostadsmarknaden (Sahlin, 1996). Sammantaget, socialtjänstens sekundära bostadsmarknad kan ses som en nisch inom ett område som andra aktörer kontrollerar (Knutagård, 2009). Socialtjänsten ska både se till klientens behov men också anpassa sig till bostadsföretagens önskemål.

Socialtjänstens boendeansvariga (handläggare som administrerar den sekundära bostadsmarknaden i samverkan med de allmännyttiga bostadsföretagen) i Stockholms nordvästra kommuner bekräftar denna utveckling. Inom nordvästkommunerna utgör socialtjänsten och dess missbruksvård den arena som kommer i fråga för hemlösa personer med missbruksproblem då de ansvarar för den kommunala boendekedjan. Utbudet av boendeformer som inackorderingshem/stödboenden (oftast i regi av socialtjänsten), träningsboenden, försökslägenheter och sociala kontrakt (vilka förmedlas av de allmännyttiga bostadsföretagen) har växt under det senaste decenniet. Socialtjänstens uppdrag är att stödja människor till att komma vidare till nästa steg i kedjan med slutmålet som är lägenhet med eget kontrakt. Det som beaktas vid bedömningen för att komma vidare i boendekedjan är nykter/drogfrihet, om boendet sköts, samt om hyran betalas. Gemensamt för klienterna i samtliga nordvästkommuner är att många bor kvar i försökslägenheterna under lång tid. Trots att människor förändrat sin livssituation, är nyktra och drogfria, betalar hyran och sköter boendet får de inte förstahandskontrakt på lägenheten. En genomsnittlig tid i försökslägenhet innan det kan bli aktuellt att överta kontraktet är cirka två år. Skälet till detta är att värdarnas krav på hyresgästerna har skärpts (Armsvik, 2010).

Grupper som riskerar framtida hemlöshet

Den forskning som fokuserat på bostadsmarknadens förändringar har även uppmärksammat ”nya grupper” som riskerar framtida hemlöshet. Som exempel nämns hushåll med ansträngda ekonomier (nära eller i nivå med existensminimum) i kombination med små eller inga möjligheter att låna pengar inom det egna nätverket. Dessa kan bli ofrivilligt hemlösa i samband med hyreshöjning (Flyghed & Nilsson, 2004). Men, trots inkomst kan det främst i storstadsområdena vara svårt att få lägenhet beroende på begränsat utbud av mindre lägenheter i kombination med höga hyror. Ombildningen av hyresrätter till bostadsrätter har för unga människor försvårat och försenat inträdet på bostadsmarknaden. Skälet är att inkomsten som erbjuds unga människor (18 - 26 år) inte är tillräcklig för att betala hyran. För de unga är det även svårt att få banklån vilket oftast är en förutsättning för att kunna köpa en lägenhet (Statens bostadskreditsnämnd, 2005). Inom gruppen 18 – 26 åringar finns också en skiktning. De med avbruten skolgång (ej avslutad grundskola/enbart grundskola/ingen gymnasieutbildning) och ingen arbetslivserfarenhet i kombination med att de under längre perioder uppburit försörjningsstöd har absolut svårast att komma in på bostadsmarknaden. Dessa riskerar framtida hemlöshet. Deras tillfälliga lösningar på en akut boendesituation tenderar att bli permanent. Oftast uppfattar de sig inte heller som hemlösa. En undersökning i

nordvästra Stockholmsområdet visade också att på grund av problematiskt förhållande till familjen, saknar de oftast också stöd och vägledning in i vuxenlivet (Arnsvik, 2008).

Härbärge

Så kallade sociala bostäder eller möjligheter till boende utanför den gängse bostadsmarknaden har existerat i åtminstone 150 år. En gren av hemlöshetsforskningen har varit inriktad mot att undersöka hemlöshetens uttryck, härbärgesmiljöerna och hur livet som hemlös gestaltat sig (Svärd, 2008). Under 1800-talet och i början av 1900-talet började myndigheter och frivilligorganisationer att engagera sig i frågan om hemlöshet (Svärd, 1998, Meuwisse & Svärd, 2003). Efter 1950, då Sveriges ekonomi började gå på högvarv, gjordes stora ansträngningar att bygga bort hemlöshetsproblemet (främst under 1960 och 1970-talet). Under denna tid fanns det en stark tro på att hemlöshetsproblemet skulle få sin slutliga lösning och att behovet av härbärgen skulle minska (Björklund, 2004, Svärd, 1998). Trots ansträngningarna att lösa den öppna hemlösheten det vill säga bygga bort problemet, började under 1980-talet antalet öppna hemlösa att öka. Som en följd av detta ökade också behovet av att bygga ut härbärgesverksamheten. Ett konstaterande i forskning om härbärgen är att härbärgen snarare konserverar de hemlösas situation än att de är språngbräda till andra boendeformer (Sahlin 1996, Svärd, 1998, 2008).

Ohälsa och missbruk

Om den strukturellt inriktade forskningen fokuserat på samhällsförändringarnas betydelse för ökningen av hemlösheten så har den socialmedicinska forskningen undersökt ohälsan bland hemlösa missbrukare. Den socialmedicinska traditionen som också haft betydelse för socialt arbete har inriktats mot att undersöka den fysiska och psykiska hälsan bland hemlösa missbrukare. Under 1960- och 1970-talet utvecklades en klinisk praktik som innebar att man sökte utveckla metoder och arbetssätt till stöd för de hemlösa (Norman & Schultze 1970, Borg, 1974, Åsander 1976). Utöver kartläggningar som gjorts i syfte att få kunskap om hemlöshetens omfattning och vad som är kännetecknande för de hemlösa som hänvisas till härbärgen (Finne, 1999, 2001, 2003, Socialstyrelsen, 1999, 2005) finns det nationella studier som mer fördjupat undersökt hemlösa mäns och kvinnors fysiska och psykiska sjuklighet och dödlighet (Halldin, 2008). Exempelvis är det åtta gånger vanligare att en hemlös hamnar på sjukhus jämfört med allmänna befolkningen. Skador, förgiftningar och infektioner ligger i topp men psykiska sjukdomar är vanligast (Beijer, 2007, 2009). Det är väl belagt att missbruk och psykisk ohälsa har betydelse för att människor vräcks från sin bostad men också omvänt har forskningen visat att faktumet att inte ha en bostad ökar riskerna avsevärt för ohälsa.

Beijers (2009) epidemiologiska kohortstudier har visat att risken för psykiska och fysiska sjukdomar är avsevärt högre hos hemlösa jämfört med befolkningen i övrigt. Anmärkningsvärda fynd i hennes studie var också att unga hemlösa kvinnor löper större risk för psykisk sjukdom än männen i samma ålder. Risken för psykisk ohälsa och dödlighet är också starkt relaterad till alkohol och drogkonsumtionen.

Nya trender inom området

Hemlösheten som samhällsproblem och vilka strategier det svenska samhället haft är väl belyst i Börjesons avhandling ”*Vi vet inte vilka metoder vi skall använda*” (2005). Rubriken antyder att samhället haft svårigheter att handskas med problemet. Fokus i avhandlingen har varit att beskriva samhällets hantering av de ”mest utsatta” under senare delen av 1900-talet. Forskningen om hemlöshet har under perioden varit ett ämne för socialpolitisk debatt, men forskningsresultaten har inte använts som kunskapsunderlag eller som utgångspunkt för en utveckling av socialtjänstens arbete inom området (a.a.). Den insikt som finns idag om hemlöshetsproblemet är att det är en kombination av individuella och strukturella faktorer som leder fram till hemlöshet (Svärd, 2008). Likaså har det framkommit vid intervjuer med människor med erfarenhet av hemlöshet att strukturella orsaker som fattigdom och bostadsbrist leder till hemlöshet likväl som att strukturella faktorer avgör om de inkluderas i samhället eller inte. Exempelvis utgör bostadsmarknadens organisering ett hinder samt bemötandet från myndigheterna (Svärd, 2008).

Internationellt är hemlöshetsforskningen stark, främst i USA och England (Baumohl, 1999). 2009 publicerades en artikel som haft stor betydelse för arbetet med hemlösa (Kertesz, S, Crouch, K m fl 2009). Arbetsmodellen som beskrevs var att erbjuda hemlösa missbrukare eget boende kombinerat med stöd och uppföljning. Modellen har testats i USA, Tyskland samt Finland. I USA och i Hannover i Tyskland har försöken utvärderats och resultaten av arbetsmodellen har bedömts som framgångsrika. Arbetsmodellen kallas *Housing first* (Sv: Bostad först) och är avsedd för den mest utsatta gruppen hemlösa, det vill säga de som varit hemlösa och missbrukat droger och/eller alkohol under lång tid. Mer än 350 samhällen i USA tillämpar idag arbetsmodellen. En iakttagelse i studierna som genomförts är att missbruket reducerades avsevärt då boendefrågan löstes (Jason m fl, 2011). Återhämtning (recovery) lyfts fram som ett betydelsefullt begrepp. Innebörden i begreppet som det förklaras i detta sammanhang är att reduceringen av missbruket möjliggjorde att de började reflektera över sin situation vilket bidrog till att de började förändra sina sociala relationer samt sin livsstil.

Vidare stannade de studerade personerna kvar i boendet (a. a.). Andra studier inom hemlöshetsforskningen (Boisvert m. fl. 2008) lyfter fram betydelsen av stöd och självbestämmande som en framgångsfaktor i samband med återhämtning från missbruk och hemlöshet. Likaså betonas relationens betydelse och behovet av positiva relationer i samband med återhämtning från psykisk sjukdom, missbruk och hemlöshet (Padgett, 2008).

2010 utgav Socialstyrelsen rapporten *En fast punkt – Vägledning om boendelösningar för hemlösa*. En modell som lyfts fram i vägledningen är *Bostad först*. Modellen har inspirerats av de amerikanska erfarenheterna. Ett permanent tryggt boende kombinerat med stöd är den grundläggande filosofin bakom *Bostad först*. Projektets långsiktiga ambition är att ”utrota hemlösheten i Sverige” (Svärd, 2009). Målet är att integrera människor i stället för att exkludera. Projektet ska ses i ljuset av att härbärgen och kommunala boendekedjor visat sig ha en inlåsnings effekt. Människor kommer inte vidare till eget boende med eget kontrakt. Om *Bostad direkt* är en framkomlig väg får framtiden utvisa. Modellen som för närvarande utvecklas på olika håll inom landet (Stockholm, Göteborg och Malmö) kommer att utvärderas.

En väsentlig del av forskningen inom missbruksområdet har varit inriktat mot att undersöka effekter av vård och behandling. I mindre utsträckning har det studerats hur det går till att ta sig ur både hemlöshet och missbruk. Ett forskningsområde i vardande och som börjat få större uppmärksamhet är forskningen om ”spontanläkning”. Det som undersökts är, hur vanligt är det, hur går det till, när människor tar sig ur sina missbruksproblem utan behandling och vilka implikationer kan denna kunskap ha för behandlingspraktiken (Blomqvist, 2001). Ett viktigt konstaterande inom behandlingsforskningen är att utfallet av behandling till stor del påverkas av faktorer utanför behandlingskontexten (common factors) exempelvis inflytanden från omgivningen, bemötande samt traumatiska livshändelser. Dessa komponenter har stark påverkan på beslutet att lägga missbruket bakom sig. En betydelsefull del i det som benämns omgivningsinflytanden är relationerna till professionella och närstående (Blomqvist, 1999, 2002). Närallgande områden är forskning om terapeutisk allians och hjälpande relationer. Forskningsintresset, både internationellt och nationellt, har i ökande utsträckning fokuserats på vad som är den verksamma komponenten inom psykoterapi och psykiatrisk behandling. En sammanfattande slutsats är att det stöd som relationer till professionella och närstående betyder är viktigt för återhämtningen från psykisk sjukdom (Denhov 2007a /2007b, Topor, 2006). Viktiga komponenter i relationen var engagemanget från behandlaren, att patienten

upplevde sig blivit sedd och lyssnad till samt bekräftad. Innebörden i det senare är att behandlaren såg dem som personer och inte som patienter (Denhov, 2007b).

Sammanfattning

Sverige har en rikhaltig hemlöshetsforskning som beskriver hemlösheten som fenomen utifrån olika teoretiska perspektiv. Översikten har fokuserat på att bostadsmarknadens förändringar de senaste 20 åren både skapar hemlöshet men även försvårat möjligheterna för människor i svaga och utsatta positioner att komma in på bostadsmarknaden. I många studier har det belysts att huvuddelen av dem som vräkts var i en utsatt situation redan vid vräkningstillfället. Situationen förstärktes efter vräkningen. Vidare har det framkommit att kunskapen kring hur det går till att ta sig ur långvarig hemlöshet och missbruk är mindre omfattande. Exempelvis, vad är avgörande för människor som beslutar sig för att ta sig ur en problematisk livssituation samt vilka faktorer i processen har betydelse för förändring. Ett relativt nytt forskningsområde som studerat dessa faktorer är forskningen om ”spontanläkning” från missbruk och beroende. Det som särskilt undersökts inom detta fält är hur det går till och vad som varit avgörande för personer som beslutat sig för att avbryta ett missbruk. Den här studien har för avsikt att närmare undersöka vad som varit avgörande för människor när de beslutat sig för att ta sig ur hemlöshet och missbruk.

3. Teoretiska och metodologiska utgångspunkter

Inledning

Rapportens metodologiska utgångspunkt är narrativ teori och metod med livsberättelser i fokus för analysen (Johansson, 2005). I kapitlet beskrivs även de teoretiska perspektiven vilka är exitteorin (Ebaugh, 1988) samt bekräftelseteorin (Honneth, 2003). Kapitlet innehåller också en redogörelse för tillvägagångssättet, hur materialet insamlats och analyserats, etiska överväganden samt avslutas med en metoddiskussion.

Narrativ teori och metod

Den narrativa metoden och analysen som används i den här rapporten är väl lämpad för att förstå och ge röst åt marginaliserade grupper och individer som inte hörs eller syns i samhället och vars problem och livssituation ofta riskerar att förbli dold (Johansson, 2005, Larsson et al 2008). Deras röster är viktiga då de via sina berättelser ges möjlighet att beskriva både utanförskapets livsvillkor samt hur det går till att ta sig ur svåra livssituationer. Enligt narrativt synsätt skapar vi människor mening av olika händelser genom vårt berättande, samtidigt som att lyssna till och forma berättelser också skapar mening (Johansson, 2005). Berättelsen blir ett slags rekonstruktion av livet och forskarens uppgift blir att tolka den komplexa process som det innebär att konstruera en berättelse. Ett konstruktivistiskt perspektiv på livsberättelser innebär att man ser livshistorier som socialt uppbyggda. Genom perspektivet poängteras att det inte finns en objektiv eller generell sanning utan det finns flera versioner av sanningen (Johansson, 2005). Hur världen framställs och ska förstås är föränderligt. Sammantaget utmanar det socialkonstruktivistiska perspektivet idéer om en sann, reell verklighet. Användningen av narrativa analyser och metoder skall ses som en tolkande aktivitet. Det är viktigt att ställa sig frågan: Vad betyder den här berättelsen, vilken mening har den - eftersom varje berättelse är öppen för en mångfald av tolkningar (Johansson, 2005).

Livsberättelser

Utmärkande för livsberättelser (Johansson, 2005) är att "livet" struktureras, det vill säga olika händelser delas upp och sätts in i ett sammanhang utifrån en tidsaxel. Händelserna i livet utgör var för sig viktiga beståndsdelar vilka haft inflytande och påverkat intervjupersonernas liv (Larsson m fl 2008). Syftet med berättelsen är att försöka förstå i det här fallet - hur det går till att ta sig ur hemlöshet och missbruk. Den narrativa analysen av det som sagts innebär egentligen att en ny historia berättas eller snarare, en historia som utvecklar de teman som

togs upp i intervjun (Hydén, 2007, Larsson m fl 2008). Förtjänsten med livsberättelser kan sammanfattas i tre punkter:

- a. de tar sin utgångspunkt i människors subjektiva upplevelser av den sociala och samhälleliga verkligheten.
- b. livsberättelser underlättar beskrivningar och förståelse av sociala förändringsprocesser.
- c. livshistoriskt material är väl lämpat för att pröva hållbarheten i och utveckla teoretiska ansatser och begrepp (Larsson m fl, 2008).

Den narrativa metoden är som strategi konkret i den meningen att den ger underlag för att förstå människans liv i sitt kontextuella sammanhang (Johansson, 2005). I den här studien undersöks hur något började, vad hände (blev hemlös), orsaken till hemlösheten, hur det gick till att ta sig ur hemlösheten samt hur går det till att bygga nytt. Enkelt uttryckt är en livsberättelse den berättelse en person berättar om sitt liv eller valda aspekter av sitt liv och via berättelsen synliggörs deras livsvärld (Johansson, 2005). Berättelsen som står i förgrunden i den här studien, beskriver en social process (Larsson m fl 2008). Ett mänskligt liv kan beskrivas som en oändlig mängd av händelser. Händelser som vid olika tidpunkter har olika betydelser men som på olika sätt påverkat riktningen på livet. Berättelserna skapar en slags ordning (Johansson, 2005). I efterhand när vi beskriver olika skeenden i våra liv kan vi peka på händelser som på olika sätt lett fram till andra händelser. På det sättet gör vi genom att skapa orsakssamband i efterhand en livsberättelse av vår egen berättelse.

I den narrativa analysen är berättelsen forskningsobjektet. Berättelsen kan också förmedla beskrivningar av människors erfarenheter som på ett fundamentalt sätt förändrat livsloppet. Benämningen på detta är livsbrott. Utmärkande för den här typen av händelser är att de oftast är mycket traumatiska (Larsson m fl 2008). Livsbrott ligger nära det som inom behandlingsforskningen kallas ”vändpunkter” vilket förklaras som betydelsefulla livshändelser vilka haft avgörande betydelse för människors beslut att förändra livet (Blomqvist, 2002). Om livsbrott kännetecknas av att de är ”traumatiska” utgörs själva vändpunktsberättelsen mer av en kedja av händelser som ordnas och framför allt framställs som delar av ett övergripande mönster (Johansson, 2005). Flera svenska forskare har använt sig av vändpunkten som ett analytiskt verktyg (Berglund, 2007, Kristiansen, 2000). Händelserna i människors liv har i något avseende inneburit en förändring av personens sätt att leva och/eller sociala status (Arvidsson, 1998). Vändpunkter konstrueras inom en specifik

berättelse, i en specifik situation och kan vara gemensamma för en viss grups berättelser, men de kan också vara individuella (Johansson, 2005). Själva vändpunkten är den situation i en människas liv då allt ställs på sin spets, då en individs karaktär avslöjas eller blottläggs och ett avstamp för förändring påbörjas (Johansson, 2005).

Med den utgångspunkten, att ge röst åt och försöka förstå, framstod narrativ metod som ett lämpligt tillvägagångssätt för att få kunskap om hemlösa missbrukares väg till hemlöshet, tiden i hemlöshet och vägarna ut ur hemlösheten (Johansson, 2005). Det som inspirerat mig till att intervjua före detta hemlösa missbrukare är framför allt de utvärderingar (Arnsvik, 2005, 2008, 2008) som jag tidigare skrivit. I utvärderingarna har hemlöshetens olika ansikten beskrivits, möten med hemlösa missbrukare/uteliggare, de som befunnit sig i hemlöshetens ”gränstrakter” samt de som tagit sig ur hemlöshet. Utöver dessa erfarenheter av hemlöshet har jag även inspirerats av en C-uppsats från Göteborgs universitet (Andersson-Rexmo & Bergsten 2008) samt en studie som genomförts av Dalarnas forskningsråd (Forsberg, 2009). Gemensamt för rapporterna var att de undersökte före detta missbrukares väg från missbruk till ett liv utan alkohol och droger. Fokus i dessa studier var att undersöka vändpunkter, det vill säga vad var det för händelser i enskilda människors liv som hade betydelse för dem i deras uppbrott bort från missbruket. Avslutningsvis, mina erfarenheter som socialsekreterare och utvärderare av verksamheter som vänt sig till hemlösa personer bidrog till valet att presentera studien i form av livsberättelser. Det är en grupp människor som det ofta pratas *om*, men inte *med*.

Bekräftelse och erkännande

Axel Honneth (2003) har i sin forskning fördjupat sig i och studerat begreppet erkännande/bekräftelse och relaterat det till olika företeelser i samhället. Han diskuterar olika former av bekräftelse. Begreppet är enligt honom omfattande och handlar i sin vidaste bemärkelse om bekräftelsen nationer emellan. Den ultimata bekräftelsen är den som tar sig uttryck i samarbete mellan människor vilket sker i en demokrati. Det han för fram med emfas och som han också analyserat är den enskilda människans behov av bekräftelse. Att få bekräftelse för den man är, är ett djupt liggande mänskligt behov. Det är bekräftelsen som vi får av och ger till andra som gör oss till individer (Honneth 2003). Kampen för bekräftelse och erkännande pågår inom många områden. Relationen mellan könen kan beskrivas i dessa termer liksom minoriteternas krav på att erkännas av majoritetskulturen. Att förvägra någon erkännande, vare sig det yttrar sig som ointresse, osynliggörande eller missaktning är en

allvarlig sak. Gällande bekräftelse av enskilda individer framhålls respekterande av individens särskildhet och autonomi (Honneth, 2003). Bekräftelse innebär alltid ömsesidighet, att båda parter respekterar varandra. En individ är i stånd att bygga upp och bevara en positiv självrelation med hjälp av instämmande och bejakande reaktioner från andra objekt (a.a., 2003). Närliggande till erkännande är känslan av egenvärde vilken kommer till uttryck i medvetandet om att besitta goda eller värdefulla förmågor. I Honneths analys av begreppet erkännande kan skönjas tre av varandra oavhängiga nivåer av erkännande:

a) I den första nivån erkänns att individens behov och önsknings har ett unikt värde för en annan person. Man kan även benämna detta som känslomässigt understöd (a.a., 2003). Missbruksforskare (Blomqvist 1999, 2002, Humphreys & Tucker, 2002) har i olika sammanhang understrukit vikten av *”att börja där klienten befinner sig”*. Deras utgångspunkt liknar Honneths definition av bekräftelse det vill säga att möta människan och se till hennes behov. Bekräftelsen från den sociala omgivningen är oerhört betydelsefullt när människor håller på att ta sig ur problematiska livssituationer (Blomqvist, 2001). I bekräftelseprocessen ingår även att utveckla relationer. Under de senaste åren har rapporter och studier från psykiatri och socialtjänsten understrukit betydelsen av förtroendefulla relationer. Särskilt har det lyfts fram att relationen är den mest avgörande komponenten för om klienten känt sig sedd och har blivit hjälpt oavsett metod och teknik (Blomqvist, 1999, 2002, Denhov, 2007a, Tengvald, 2003, Westling 2004). Den första nivån beskriver den ömsesidiga relationen mellan människor och betydelsen av att bli sedda av andra.

b) Den andra nivån av erkännande innebär att en person har samma moraliska tillräknelighet som alla andra människor (Honneth, 2003). Konkret innebär det att människor görs delaktiga i att forma sitt liv. Ett begrepp i tiden, som betonar autonomi, är *”empowerment”*. Empowermentrörelsen har sitt ursprung i brukarrörelser och självhjälpgrupper och begreppet syftar på kampen att stärka klientens/brukarens makt och inflytande över såväl livssituationen som vård och stödinsatser. Inom empowermentrörelsen understryks särskilt betydelsen av att skapa sammanhang och förutsättningar för människor att själva bemästra sin situation (Pettersson, 2007). Den andra nivån i bekräftelse teorin betonar att människan är en självständig person med förmåga att forma sitt liv.

c) Den tredje nivån erkännande innebär att en persons förmågor har ett värde för en konkret gemenskap. Denna särskilda form av erkännande kännetecknas av

uppskattning. Kategorier som nämns på denna nivå är ”solidaritet” och ”lojalitet” (Honneth, 2003). I den tredje nivån tillerkänns människan förmågan att bidra till en gemenskap i en större grupp.

Med den innebörd som Honneth ger begreppet bekräftelse är det överförbart till alla de professioner som möter människor i sin vardagspraktik, som sjukvården, skolan och socialtjänsten. Människor, oavsett om de är patienter inom sjukvården elever på en skola, eller klienter inom socialtjänsten är i behov av att bli sedda – bekräftade. Det är viktigt att möta människor som individer inte som delar av ett kollektiv (nivå tre). Framför allt handlar det om att se människor som autonoma individer med samma rättigheter och skyldigheter som andra människor. I analysen av berättelserna kommer bekräftelse teorin att lyftas in då bekräftelsen som individer är viktigt för människor som tar sig ur problematiska livssituationer.

Exitteorin

Om bekräftelsen tar sig uttryck i att möta människan där han/hon befinner sig är det också den ram som anger de yttre förutsättningarna för ett möjligt förändringsarbete. Utgångspunkten i det är att människan blivit sedd. Inom människan har det under flera månader/år pågått en inre process bestående av tankar om att bryta upp från ett problematiskt liv. För den enskilde är uppbrottet alltid en vändpunkt – att bryta upp från det invanda till något nytt okänt. I analysen av livsberättelserna används Fuchs Ebaughs (1988) teoribildning kring vändpunktsprocesser. Hon har särskilt studerat förändringens egenskaper och beskriver uppbrott och förändring som en process och har utvecklat en allmän teori. Processen består av fyra faser som, de första tvivlen, sökande efter alternativ, vändpunkter samt bygga nytt. Nedan beskrivs mer ingående de olika faserna.

De första tvivlen

Otillfredsställelse och vantrivsel i tillvaron orsakar tvivel som ofta växt fram som en omedveten känsla. Tvivel om man ska stanna kvar i sin aktuella livsroll som inte längre uppfyller grundläggande behov och inte heller motsvarar den bild av tillvaron man förväntat sig. Känslan som har infunnit sig har utlösts av olika saker exempelvis förändringar i arbetssituationen, besvikelser och förändringar i relationen, utbrändhet eller andra utlösande händelser.

Sökande efter alternativ

I denna fas vägs fördelar mot nackdelar och jämförelser görs mellan flera möjliga alternativ, man söker goda skäl och bekräftelse från andra. I denna fas är också omgivningens reaktioner betydelsefulla. Kritiska kommentarer kan försena eller eventuellt avbryta utgångsprocessen. Vid negativ respons kan dock personen söka efter andra som kan ge bekräftelse och uppmuntra ett rolluttråde. De diffusa alternativen klarnar efter hand och tar formen av mer medvetna planer. Identifieringen med en alternativ grupp som personen vill tillhöra förbereds och ett sätt kan vara att i handling och i fantasin pröva nya roller. Tvivlen måste prövas på något sätt. Denna fas kan pågå från några veckor till flera år.

Vändpunkter

I denna fas bestämmer man sig definitivt för att bryta ett mönster och kan ses som en dramatisk och plötslig vändpunkt som markerar en övergång från ett stadium till ett annat i livssituationen. Beslutet följs av en åtgärd som en slags markering att man menar allvar, exempelvis att lägga in sig för avgiftning, lämna in en avskedsansökan eller lämna in en skilsmässohandling. Vändpunkter är inte alltid så dramatiska utan kan också liknas vid hållpunkter då personen stannar upp och väljer en ny riktning i livet. Fuchs har beskrivit fem kategorier av vändpunkter: (1) specifika/utmärkande händelser, (2) droppen som får bägaren att rinna över, (3) tidsrelaterade faktorer, (4) yttre omständigheter som styrt beslutet om vändpunkt, (5) antingen/eller situationer.

Bygga nytt

I denna fas väljer man att förändra sitt liv och skapa en ny identitet. Den här fasen är mycket centrerad kring att ha en fast punkt att utgå ifrån, som till exempel en bostad. Ett nog så mödosamt arbete är att etablera nya nätverk som kan vara stödjande. Det kan vara att återknyta kontakten med familj och barn eller gamla vänner. En möjlig väg för många är att ha kontakt med självhjälpgrupper. Annat som är väsentligt är att skapa innehåll och mening i vardagen – en vardagsstruktur samt avslutningsvis behövs en strategi för hur man ska förhålla sig till sin gamla miljö, den man brutit upp från.

Betydelsefulla livshändelser

Fuchs Ebaughs teori strukturerar hela förloppet från de första tankarna om förändring till att individen etablerar en ny livssituation. Det finns också andra begrepp som är betydelsefulla förståelsen av de intervjuades livsberättelser. Ett sådant är begreppet ”betydelsefulla livshändelser” som ligger nära exitteorins begrepp ”vändpunkter”. Begreppet har använts av

flera forskare inom missbruksområdet (Berglund, 2007, Blomqvist, 1999, 2002, Kristiansen, 2000). "Betydelsefulla livshändelser" beskriver hur traumatiska omständigheter/händelser (livsbrott) i enskilda människors liv haft betydelse för beslutet att ta sig ur en svår livssituation. Vidare så har relationer stor betydelse även här eftersom förändring sker i ett socialt sammanhang och är beroende av samspelet med andra människor, hur de agerar och ger bekräftelse.

Sammanfattande reflektioner om valet av teoretiska utgångspunkter

Narrativ teori och metod fungerar som verktyg för att analysera livsberättelser. I berättelserna beskrivs ett händelseförlopp, i denna studie i form av händelser/omständigheter som haft betydelse för beslutet att bryta upp från missbruk och hemlöshet. Med exitteorin, som ligger nära den narrativa metoden, kan de olika faserna i händelseförloppet struktureras och tjäna som en ram för att beskriva förändringsprocessen. Med strukturen tydliggörs händelseförloppet och vad berättaren menar är det som lett fram till förändringen (Hydén, 2007).

Skälet till att jag kompletterade exitteorin med Axel Honneths bekräftelse teori var att jag sedan några år tillbaka inspirerats av hans tankar om människans behov av bekräftelse och konstaterade att teorin också kan vara tillämpbar i förståelsen av socialt arbete. I de utvärderingar som jag tidigare gjort noterade jag att bekräftelse var betydelsefullt och hade en reell innebörd. Begreppet kan också överföras till andra verksamheter som skolan, fritidsgårdar, sjukvården och äldreomsorgen. Vilka lärare minns vi i positiv dager, vilka arbetsgrupper minns vi, varför återkommer man till en del restauranger, frisörer och så vidare. Listan kan göras lång. Bekräftelsen är nödvändig för att samhället ska fungera. Omvänt så finns det individer som inte bekräftas i vårt samhälle, i alla fall inte i positiv bemärkelse, utan istället ofta ignoreras, som till exempel hemlösa missbrukare.

Tillvägagångssätt

Inför intervjuerna förbereddes en intervjuguide (bilaga 2). Intervjuguiden var semi-strukturerad med öppna frågor vilket tillät intervjupersonerna att själva utveckla samtalet. Frågorna inom temaområdena fokuserade på: uppväxtförhållanden, skola/arbetslivserfarenhet, familj, erfarenheter av eget boende, vad ledde fram till hemlösheten, hur såg hemlöshetsperioden ut, vad bidrog till att de stannade kvar i hemlösheten, vad bidrog till

funderingarna att börja förändra livet, hur såg vändpunkten ut, vad bidrog till det, hur ser situationen ut idag, tankar om framtiden samt missbruksvårdens betydelse i processen.

Varje tema följde en tidsaxel i syfte att belysa enskilda faser i livet. Temana följdes upp med följdfrågor. Genom strukturen gavs informanterna möjlighet att berätta sin berättelse/historia i tidsföljd. Syftet var att få kunskap om och förståelse för vad som lett fram till hemlösheten men också vad det var för händelser i deras liv som ledde fram till uppbrottet. Huvudfokus var att få förståelse för förändringar samt vilka faktorer som bidragit till att förändringen upprätthålls.

De som intervjuats i studien är hemmahörande inom FoU-Nordvästs område. Gemensamt för gruppen är att de under längre perioder varit hänvisade till tillfälliga boendelösningar som institutioner, härbärgen eller varit uteliggare. Samtliga som intervjuats har idag en aktuell kontakt med kommunens missbruksvård.

För att få kontakt med informanter som motsvarade kriterierna - erfarenhet av både hemlöshet och missbruk - tillämpades nätverksprincipen (Johansson, 2005) vilket innebär att jag kontaktade de nätverk - socialsekreterare/enhetschefer - som jag har kontakt med i arbetet på FoU-Nordväst. Informationsbrev skickades till berörda handläggare våren 2010. Brevet innehöll en beskrivning av rapportens syfte samt information om hur Vetenskapsrådets forskningsetiska principer (bilaga 3) skulle följas. En avgränsning vid valet av informanter var att de skulle klara av en intervjusituation. Tre kommuner var behjälpliga med att föreslå informanter. Totalt har fem personer intervjuats, fyra män och en kvinna. Platsen vid tre av intervjuerna var i de träningslägenheter som de hyrde av socialtjänsten. Två intervjuer genomfördes i en öppen verksamhet för missbrukare som drivs i regi av den kommunala missbruksvården. Intervjuerna genomfördes under perioden augusti – oktober 2010. I samband med intervjuerna fick informanterna ett informationsbrev om studien.

Intervjuerna spelades in och transkriberades ordagrant. Stor vikt lades vid att göra transkriptionen så talspråksanpassad och detaljerad som möjligt. Transkription är första fasen i skapandet av den vetenskapliga texten (Johansson, 2005). Analysen delades upp i fyra moment, enligt Johanssons (2005) modell:

- (1) Första steget är att sammanställa varje intervju till en sammanhållen berättelse. Berättelserna följer intervjuguidens tidsordning.
- (2) I syfte att öka autenciteten och trovärdigheten i berättelserna understryks med citat tiden innan hemlöshet, hemlöshetstiden samt uppbrottet från hemlösheten. Varje del sammanfattas med fokus på gemensamma mönster.
- (3) Analysen gjordes utifrån de teoretiska utgångspunkterna (Fuchs Ebaugh 1988, Honneth, 2003) med fokus att undersöka uppbrottet från hemlösheten och missbruket. Syftet var att genom strukturering av förloppet öka förståelsen av berättelserna och sätta in dem i ett förklarande sammanhang.
- (4) I det avslutande momentet sattes resultaten i relation till kunskapsområdet.

Etiska ställningstaganden

Jag har utgått från Vetenskapsrådets forskningsetiska principer (bilaga 4) som framhåller *informationskravet*, *samtyckeskravet*, *konfidentialitetskravet* och *nyttjandekravet*. Innan intervjuerna ringde jag upp de fem informanterna och informerade dem om att jag är inskriven på Masterprogrammet, Stockholms universitet, och att jag håller på med en studie om hur det går till att ta sig ur hemlöshet och missbruk. Jag uttryckte att jag var intresserad av att höra deras berättelse. I samband med intervjuerna informerades grundligt om syftet med studien samt överlämnades ett informationsbrev (bilaga 5). Innebörden i samtyckeskravet vilket de informerades om är att deltagandet är frivilligt, att deras samtycke till intervjun är viktigt, att de inte behöver svara på alla frågor om de känns obekväma samt att de kan avsluta intervjun när de vill. De informerades även om att största möjliga sekretess gäller, det så kallade konfidentialitetskravet, som innebär skydd av personuppgifter. Jag var tydlig med att nämna att det vid avrapporteringen används fingerade namn och att det inte kommer att vara möjligt att identifiera dem. Avslutningsvis informerades de om det som benämns nyttjandekravet, det vill säga att materialet endast används för forskningsändamål.

I samband med intervjuerna informerades också om betydelsen av att få ta del av deras erfarenheter samt hur de ser på samhällets insatser för hemlösa. Samtliga samtyckte till att bli intervjuade och de svarade på samtliga frågor. En viktig erfarenhet var att de var mycket positiva till att bli intervjuade och framförallt av att någon var intresserad av att höra deras berättelse.

Metoddiskussion

Begreppen generaliserbarhet, validitet och reliabilitet handlar om metoders giltighet och trovärdighet. Detta är inte möjligt att uppnå i traditionell mening i en narrativ analys (Johansson, 2005). I stället förespråkar hon andra kriterier för att pröva analysens trovärdighet. De kriterier som använts är att innehållet ska vara *så övertygande som möjligt* (motsvarar validitet) det vill säga att analysen håller utifrån materialet. Detta löses genom många sammansatta citat för att läsaren ska kunna bedöma den tolkning som gjorts av olika delar av berättelsen. I den fördjupade analysen har gemensamma drag i berättelserna tematiserats. Andra kriterier är *insiktsfullhet* vilket handlar om originaliteten i återgivningen av berättelserna. Intervjupersonernas erfarenheter är unika och deras egna. Ett tredje kriterium är *sammanhang* vilket innebär att de olika delarna i tolkningen av materialet skapar en meningsfull bild, att de olika delarna hänger ihop. Det fjärde kriteriet vid bedömning av intervjuer avser *överensstämmelse* (motsvarar reliabilitet) vilket innebär att intervjupersoner fått ta del av materialet i syfte att stämma av om det överensstämmer och om tolkningen stämmer. Intervjupersonerna i den här rapporten har *inte* tagit del av materialet och det har därför inte varit möjligt att göra denna kontroll. Det är inte alltid att en rapport blir bättre för att denna kontroll genomförs. Jag har i stället bemödat mig att återge deras erfarenheter, göra berättelserna så unika som möjligt samt att tydligt beskriva de olika stegen i analysen. Tydligheten bidrar till en validering av forskningsprocessen (Kvale & Brinkmann, 2010)

En viktig aspekt som Kvale och Brinkman (2010) framför vid värdering av intervjukunskap är trovärdighet och hantverksskicklighet. Innebörden i trovärdighet är att forskaren besitter kunskap om området som baseras på dennes tidigare forskning, vilket är en viktig omständighet när forskarkolleger tillskriver de rapporterade resultaten validitet. Hantverksskicklighet handlar om att behärska frågeteknik och täcker saker som kunskap om forskningsämnet, känslighet för den sociala relationen mellan intervjuare och intervjuperson och medvetenhet om de etiska aspekterna (Kvale & Brinkman 2010).

Resultaten i en narrativ analys kan inte sägas vara generaliserbara i vanlig mening det vill säga det går inte att vederlägga att det skulle kunna vara överförbart på majoriteten av hemlösa. Generaliserbarhet kan i det här sammanhanget ses som en fråga om forskningens resultat upplevs som relevanta och meningsfulla för dem som tar del av undersökningen. Vidare om intervjurens resultat är överförbara till andra undersökningsspersoner och situationer. Detta förutsätter dock högkvalitativa beskrivningar av forskningsprocessen och hur

intervjuerna analyserats (Kvale & Brinkman, 2010). Kvale & Brinkman (2010) benämner den här formen av generaliserbarhet som analytisk generalisering. I den del av rapporten där teorin kring vändpunktsprocesser tillämpas finns inslag som är jämförbara med liknande studier (Berglund, 2007, Andersson-Rexmo & Bergsten, 2008, Forsberg, 2009) som använt samma teoretiska modell. Förhoppningsvis kan intervjupersonernas berättelser tillföra kolleger, studenter och övriga läsare ytterligare kunskap.

4. Resultat och analys

Fem berättelser om hemlöshet

Kapitlet disponeras på följande sätt. Inledningsvis presenteras fem personliga berättelser i sammanfattande form. Direkt efter berättelserna struktureras samtliga berättelser efter fyra gemensamma teman. – *händelser före hemlösheten, tiden i hemlöshet, vändpunkten/upprottet samt att bygga nytt*. I denna del används citat från intervjuerna för att belysa de olika temana. Därefter sammanfattas den narrativa analysen med stöd i de teoretiska utgångspunkterna. I kapitlets avslutande del relateras resultaten till kunskapsområdet.

Robert

Robert är vid intervjutillfället 59 år. Han växte upp med föräldrar och tre syskon. Under uppväxten bodde familjen i villa. I hans liv fanns andra viktiga vuxna som mormor, morfar och farmor. Pappan arbetade. Mamma var hemmafru fram till Robert var 12 år. Föräldrarna lever inte idag. Robert anser att han hade en lycklig uppväxt.

Efter avslutat gymnasium började Robert arbeta och flyttade till egen lägenhet när han var 20 år. Han hade fått tag på en hyresrätt i Stockholms innerstad – en omodern etta med kallvatten. Flyttningen till Stockholms innerstad innebar att Robert fick närmare till arbetet. I 25 år var han trogen samma företag. Via företaget fick Robert yrkesutbildning. Yrket gav honom möjlighet att under längre perioder bo och arbeta utomlands. I slutet av 1990-talet bytte Robert yrkesområde och arbetade med lite av varje, inom vården samt som nattportier på ett hotell. Sedan 1970-talet och fram till i början av 2000-talet har Robert haft egen lägenhet och han uppger att han bott både i bostadsrätter och hyresrätter. Beträffande alkoholkonsumtionen under tiden han var yrkesverksam berättar han att den var kontrollerad. Alkoholen påverkade inte arbetet.

Vid tidpunkten för avhysningen bodde Robert i en stor tvåa. Han var då timanställd inom vården. Enligt Robert räckte lönen inte till och en obetald hyra ledde fram till hemlösheten. I stället för att försöka hitta utvägar och betala hyran gav Robert upp. Han säger att han blev mycket nedstämd av att han inte kunde betala hyran. Robert berättar att han till slut fick ett ultimatum av värden det vill säga han fick tre månader på sig att lösa hyresskulden. Trots detta betalade Robert inte hyran. 2005 vräktes han från lägenheten. Värden avyttrade alla hans

ägodelar som – fotografier, mormors kristallkrona, skivsamling och så vidare. Allt förlorades. Robert uppger att alkoholmissbruket var en starkt bidragande orsak till vräkningen. Man struntar i följderna. Robert tror så här i efterhand att avhysningen kunnat förhindras om han ansökt om socialbidrag, men han visste inte om att det fanns sådana möjligheter. När Robert vräktes hade han bara de kläder han hade på sig samt några viktiga papper. Robert berättar att han under hemlösheten mer eller mindre ”bodde” på Centralen. Centralen stänger 01 00 och sedan gäller det att hitta någonstans att vara fram till Flygcity öppnar. För att värma sig om nätterna gick han in på de nattöppna Seven Eleven-butikerna. Ibland fick han vara där men oftast kastades han ut. Den fysiska hälsan försämrades under hemlösheten, exempelvis blev fötterna ”som svampar” som en följd av att han aldrig kunde ta av sig skorna. Robert överlevde under hemlösheten genom att snatta färdigmat. Robert berättar att han drack mindre eftersom han inte hade pengar till att köpa alkohol. De tankar som rörde sig i hans huvud under hemlösheten var bara att överleva. För att röka plockade Robert fimpar och för att få ihop någon slant plockade han burkar. Anhöriga och vänner tog avstånd från Robert under hemlösheten. Robert bodde inte på härbärke under den tiden.

Robert understryker att han inte visste vart han skulle vända sig för att ta sig ur hemlösheten. Han visste inte vilka kanaler som fanns. Det är först under de senare åren Robert lärt sig hur det går till. Robert berättar att vakterna på Centralen hade ögonen på honom. En regel på Centralen är att man inte får sitta och sova än mindre ligga och sova. Robert drog ned käpan över ögonen och försökte sova utan att bli upptäckt. Inte fullt ett år tillbringade Robert på Centralen. Vakterna på Centralen som sett honom under en längre tid informerade till slut Stockholms kommuns uppsökargrupp. Uppsökargruppen, en kurator och en psykolog, tog kontakt med Robert. Via uppsökargruppen kom Robert, hösten 2006, in på härbärke. En kort tid efter härbärgen kom Robert till ett annat mer stadigvarande boende i socialtjänstens regi. Det var i och för sig bara ett rum med dusch och toalett i korridoren. Efter ett och ett halvt år flyttade Robert vidare till en större bostad i vilken han bodde i vid intervjutillfället. Han anser att den avgörande händelsen som bröt hans hemlöshet var att uppsökargruppen kontaktade honom och erbjöd boende på härbärke. Uppsökargruppen litade på honom. Robert anser även att han har en vilja att leva och är envis.

Idag är det fyra och ett halvt år sedan Robert lämnade den problematiska livsföringen. En tid efter boendefrågan var löst började Robert arbetsträna i en verksamhet som drevs av en frivilligorganisation. Där arbetade han under åren 2007 – 2009. Robert har idag varit utan

arbete i ett år. Han har kontakt med Arbetsförmedlingen vilka han träffar regelbundet och bedömer att han inte kan påverka sitt återinträde på arbetsmarknaden eftersom han nog anses vara för gammal. Robert vill helst arbeta inom serviceyrken. Robert kan människor. Det är mjukvaran som han alltid har jobbat med sedan 1973. För att få dagarna att gå läser Robert mycket och går långa promenader. Han har återupptagit kontakten med gamla vänner och han har även regelbunden kontakt med socialtjänstens ekonomisektion till vilken han varje månad lämnar in sin ansökan om försörjningsstöd. Boendet han har idag, som socialtjänsten ansvarar för, är förenat med krav och därför är Robert tvungen att göra utandningsprov (alkoholtest) två gånger i veckan. Han har även kontakt med beroendemottagningen dit han kan vända sig om det blir problem. Robert är nöjd med sitt liv idag, han har en etta med dörr. Han ser positivt på framtiden.

Robert anser att missbrukarvården har haft stor betydelse för honom. Lågtröskelboendet han erbjöds direkt efter härbärgat var bra. Där kunde han stänga dörren om sig och där fick han träna på att bo. Boendet var kombinerat med stöd vilket han anser var tryggt. Socialtjänsten gav råd hur man kan hjälpa sig själv.

Axel

Axel är 47 år. Han berättar om sin uppväxt att han växte upp i en medelklassfamilj - mamma, pappa och en syster. Båda föräldrarna yrkesarbetade. Axel anser att han hade bra kontakt med föräldrarna under uppväxten. Viktiga personer förutom föräldrarna var systern, farmor, moster och en farbror.

Axel berättar att det var tryggt hemma men att han hade stora bekymmer i skolan. Han blev mobbad under hela skoltiden och fick ofta slag och blåmärken. Hemma skyllde han blåmärkena på att de uppstått i gymnastiken. Axel berättar också att han hade svårt att få kamrater. Han hade några få. Hemma hos föräldrarna var det tryggt. Axel har fullföljt grundskolan samt genomgått ekonomisk linje på gymnasiet. Efter gymnasiet flyttade han till en egen lägenhet – en etta - som hans pappa hade köpt. Han genomgick även en säljutbildning som arrangerades av Arbetsförmedlingen och som skulle leda vidare till arbete. De arbeten han haft är vaktmästare, lärarvikarie, arbetat med statistik och planering, säljtekniker, säljare samt kört lastbil. Under en period hade Axel även egen firma. Den längsta sammanhållande tiden hos en och samma arbetsgivare var fem år. Axel var aldrig arbetslös mellan de olika arbetena. När han bytte arbete var det andra klart.

I samband med att Axel bildade familj flyttade han och familjen till en större lägenhet. Axel berättar att han hade mycket svårt att handskas med föräldrarollen. För att döva oron som han kände började han i början av 1990-talet missbruka amfetamin. Han började med små doser för att orka med tillvaron. Detta fungerade till en början. Han klarade av familjeliv och arbete. Successivt tappade Axel kontrollen över missbruket och 1997 blev skilsmässa och arbetslöshet ett faktum. Efter skilsmässan flyttade Axel till en mindre lägenhet. Missbruket ökade och Axel började alltmer tappa fotfästet i tillvaron. Den utlösande faktorn till vräkningen var enligt Axel, missbruket. Vid den första obetalda hyran hjälpte systemen och socialtjänsten till att reglera hyresskulden. Vid tillfället mådde Axel psykiskt dåligt som en följd av missbruket och var inlagd på psykiatrisk avdelning. Hjälpen från omgivningen förhindrade den gången en vräkning. Senare samma år var Axel återigen inlagd på psykiatrisk avdelning men då hjälpte varken socialtjänsten eller systemen honom. 1997 blev Axel vräkt och därmed hemlös. Under hemlöshetstiden bodde Axel periodvis i trappuppgångar, ibland på RIA-center, ibland hos kompisar. Hela tiden blev det tillfälliga lösningar. Det var en väldigt jobbig period säger Axel eftersom han hade barn. Axel berättar att han även bott på härbärke. Hans skäl till att uppsöka härbärke var att få tak över huvudet. Enligt Axel "landar" man lite på härbärke. Det som saknas är möjligheten att göra något annat på dagarna än att missbruka.

Axel tog i början av 2000-talet initiativ till att försöka ordna upp sitt liv. Hela tiden bar han på en längtan till ett annat liv och att åter få kontakt med barnen. Därför beslutade han sig för, då han träffat en ny partner, att flytta till den kommun hon bodde. Då förhållandet efter en tid tog slut flyttade han till en ny bostad. Återigen kom droger in i Axels liv. Allt blev för mycket som Axel uttrycker det så han bestämde sig för att flytta tillbaka till hemkommunen.

Som försörjning erhöll Axel sporadiskt ekonomiskt bistånd. Socialtjänsten kände under lång tid inte till missbruket. Han gick till socialtjänsten och ansökte och fick pengar. Inga krav ställdes från socialtjänstens sida. Andra inkomstkällor förutom socialbidrag var enligt Axel av mer illegal karaktär. Han begick även en del brott som ledde till fängelse. Axel uppger att den fysiska och psykiska hälsan alltmer försämrades av missbruket och hemlösheten. Han beskriver att han blev psykiskt alltmer instabil, fick svårt med koncentrationen och via missbruket fick han även hepatit C. Då och då under hemlösheten pushade Ria-center Axel till att han borde göra något åt sin situation. Axels syster hade gett upp. Hon hade fullt upp med

sin egen familj och var ganska utled på Axels beteende. Axel tillägger att hon hade försökt hjälpa och tala honom tillrätta.

Situationen med hemlöshet och amfetaminmissbruk fick stora konsekvenser för kontakten med anhöriga. Kontakten minskade radikalt på grund av drogerna. Han ville inte ha kontakt. Ju längre tiden gick desto mer växte skammen. Axel ville inte träffa barnen drogpåverkad. Före detta frun ställde krav på Axel att han fick träffa barnen när han var ”just”. Axel berättar att skälet till att han stannade kvar i hemlösheten var helt enkelt oförmågan att ta sig ur. Hela tiden fanns tusen förklaringar till att ta till droger. I och med det så klarar man av hemlösheten på ett annat sätt. Drogerna blev en flykt från alltihopa. Axel mådde dåligt av situationen. Han kunde inte riktigt se sig själv i det som skedde.

Livet fortsatte att kretsa kring amfetaminmissbruket och han kunde inte se någon väg ut. Axel berättar att han började må allt sämre psykiskt av situationen. I denna för Axel okontrollerbara situation gjorde han en handling som ledde till att han blev omhändertagen av polisen och hamnade i häkte, 2008. Enligt Axel hade häktetiden stor betydelse för honom eftersom han så att säga landade. Missbruket hade som nämnts under flera år gått över alla gränser och var hämningslöst. Under häktetiden mådde han psykiskt mycket dåligt. Ångesten kröp fram. Under tiden han var inlåst fick han tillfälle att tänka över sin situation och han beslutade sig för att helt sluta med amfetamin. Det var ett enkelt beslut enligt Axel. Missbruket hade gjort så illa. På något sätt stämmer ordspråket ”för att ta sig upp så måste man se botten”. Axel var hemlös från 1997 – 2009 med undantag för en period i annan kommun.

Efter häktet och innan Axel kom till ett inackorderingshem var han i omgångar inlagd på en psykiatrisk vårdavdelning. I samband med att han var inlagd påbörjades en neuropsykiatrisk utredning som ledde till att han fick diagnosen ADHD. När han väl kom till inackorderingshemmet tog han tag i all hjälp som gick att få, tog tag i umgänget med barnen samt började behandla hepatiten. Axel tog tag i alla bitar som utgjorde hans liv. Idag är det två år sedan Axel lämnade den problematiska livsföringen. Axel bor för närvarande i en träningslägenhet i avvaktan på försökslägenhet. Försörjningen består av sjukersättning. Han har flickvän och de gör olika saker, träffar barnen, går på NA-möten, går på bio. Sommaren 2010 hyrde han en sommarstuga tillsammans med flickvännen.

Axel planerar för framtiden och anser att han kan påverka sin framtid. Han har återknutit kontakten med barn, familj och släkt. Responsen från dem har betytt väldigt mycket. Vad

som saknas är nästa steg, en egen lägenhet och få möjlighet att göra om ett rum till yngsta sonen som är 14 år. Äldsta sonen är 19 år. Axel hoppas även att han blir frisk. Han har ständig magvärk som en följd av hepatit C och har därför regelbunden kontakt med sjukvården. Axel har också en kontaktperson inom socialtjänsten som ställer upp. Axel anser att livet förändrats mycket och känner sig glad över att han lyckats med det, men är samtidigt rädd för återfall och tror inte han skulle orka resa sig igen. Det som hjälpt honom så här långt enligt Axel är hans beslutsamhet och att han inte vill svika sina barn, familj, släkt och vänner. Han tycker att han blivit känsligare samt att empatin har kommit tillbaka.

Planering för arbete ingår inte i framtidsplaneringen. Det beror främst på hans fysiska och psykiska hälsa. Han berättar att han idag är psykiskt instabil, okoncentrerad och fladdrig. Axel tillskriver att hans egen vilja haft stor betydelse i kombination med samhällets stöd. Gällande socialtjänstens stöd uppger Axel att det varit bra när de väl blev införstådda med att han ville förändra sitt liv. Axel berättar att han fick övertyga socialtjänsten om att han ville förändra sitt liv vilket varit den svåraste biten. Annat som Axel framför om stödet är att först och främst måste viljan finnas hos människan själv, man måste se till personen. Ingen är den andra lik. Alla har olika behov. En del kanske mår bäst av att vara ensam, en del vill inte gå på terapi och samtal och en del kanske behöver det.

Det Axel anser ska uppmärksammas mer är att man måste prata med missbrukare som man pratar med vuxna människor. En människa som inte varit i missbruk kan inte sätta sig in i det. Den som vill ha hjälp ska få hjälp och alla ska få tak över huvudet och sedan börja ta steget till ett annat boende. Samhället ska arbeta med och inte emot. Avslutningsvis anser Axel att myndigheternas bemötande bör bestå av värme, omtanke och tålamod. Vidare bör de acceptera att det inte går över en dag att förändra livet. Som klient ska man inte behöva bevisa någonting i första skedet.

Sara

Sara är 50 år. Hon växte upp med mamma och två syskon, en bror och en syster. Egentligen hade Sara tre syskon men en syster adopterades bort när Sara var barn. Skälet till adoptionen var att modern inte orkade med tre barn. Hon var ensam med barnen. Periodvis missbrukade hon alkohol. Pappan bodde på sitt håll. Han var alkoholist och var mestadels arbetslös.

Saras bild av mamman under uppväxten var att hon sällan var hemma eftersom hon arbetade heltid för att kunna försörja familjen. Sara anser att hon hade en orolig och otrygg uppväxt. Hon blev tidigt ett så kallat ”nyckelbarn” och fick sköta sig själv. Det fanns inga andra vuxna som hon kunde vända sig till. Sara har mycket dunkla minne från sin barndomstid. Däremot har hon klarare minnen från sin tonårstid. Eftersom det var oroligt och stökigt hemma sökte sig Sara ut. När hon var 13 år umgicks hon mest med äldre kamrater. Oron hemma gjorde det svårt för Sara att sköta skolan. Hon var oftast okoncentrerad, fladdrig och kunde inte sitta still. Hon skolkade mycket. Under ungdomstiden rökte hon hasch och drack en hel del alkohol. Haschet blev en obehaglig upplevelse då hon vid ett tillfälle höll på att få en psykos. Sara blev skrämmd och har sedan dess inte rökt hasch.

Som en följd av oron i föräldrahemmet avbröt Sara skolgången redan efter halva åttan. Hon fick arbete som städare på SJ när hon var 15 år. Första lägenheten, en hyresrätt, fick Sara när hon var 16 år. Under tiden Sara arbetade på SJ var hon sammanboende under några år. Sambon pluggade på KTH. Sara arbetade på SJ i 10 år. När Sara var 25 år tog hon tjänstledigt i syfte att läsa in gymnasiekompetensen.

Sara sade upp sig helt och hållet från arbetet på SJ 1990 eftersom hon inte ville städa mer. Hon hade då träffat en ny man som hade egen städfirma och som ville satsa på henne. Mannen förespeglade att hon skulle få körkort, och bli städledare. Saras uppdrag skulle vara att åka ut och lämna städmaterial till personalen och följa upp deras arbete. På grund av lågkonjunkturen 1991 fick firman inga arbeten och då fick inte heller Sara något arbete. Sedan 1990/1991 har Sara varit arbetslös. Hon hade då bostad. Sara började missbruka alkohol alltmer då hon blev arbetslös i början 1990-talet. När Sara var 30 år började amfetaminet alltmer komma in i hennes liv. Amfetaminet hade funnits med tidigare men hon hade inte utvecklat något missbruk. Beträffande bostad berättar Sara att förutom den första lägenheten som hon hade i tre år har hon bott i två andra lägenheter, i åtta respektive i två år. Missbruket ledde till att det blev allt svårare för henne att klara av att sköta bostaden. Det som slutligen ledde fram till vräkning och hemlöshet, 1991, var att Sara levde ihop med en man som missbrukade amfetamin. Mannen blev vansinnig när han drack alkohol och blandade med narkotika. Under påverkan av narkotika slog han i ilska sönder alla fönsterrutor, stekpannan åkte ut genom fönstret och Sara fick alla glasskärvor på sig. Sara berättar att hon än idag har ärr överallt efter den händelsen. Missbruket och mannens humör bidrog till vräkningen. I ett desperat försök att lösa situationen åkte Sara och sambon till ett behandlingshem i

förhoppning att det skulle förhindra en vräkning. Det hjälpte inte. Vården och socialtjänsten ville att Sara skulle säga upp kontraktet. Sara anser att vården lurade henne totalt och begärde ersättning för saker som inte gått sönder. Det enda som gick sönder var fönstren. Sara hann inte till rättegången. Hennes uppfattning är att det var amfetaminmissbruket och den därtill kopplade livsföringen som ledde fram till att hon 1991 blev vräkt och hemlös. Under första tiden i hemlöshet bodde Sara periodvis hos sin mamma eller pappa. Nästan hela tiden hade hon en man i släptåg. Det blev slitsamt i längden att bo hos föräldrarna. För att lösa situationen gjorde hon försök att ordna hon upp sitt liv och fick tag på ett andrahandsboende som hon bodde i under några år. Efter ett tag återföll hon i missbruk. 1997 blev Sara hemlös igen. För att lösa situationen bodde Sara och mannen hon då sammanlevde med, i en husvagn. De hade i alla fall tak över huvudet och en dörr att stänga om sig. Det var en orolig tid och många andra missbrukare besökte dem. Polisen kom ibland och ”störde”. Vid ett tillfälle exploderade husvagnen. För att lösa situationen byggde de en koja i skogen. El ”stal” de från en firma som låg i närheten av kojans. När detta boende blev ohållbart köpte de en ny husvagn. Husvagnen blev hemmet under fyra år.

Då och då när vardagen blev för slitsam bodde Sara på härbärke. Sara berättar att hon kände sig instängd på något sätt när hon bodde på härbärke. Enligt Sara var den ”röda tråden” kring vilket livet kretsade alkohol och amfetamin och under en period missbrukade hon även morfin. Hon såg inga vägar ut ur missbruket. Skulderna gjorde att hon inte kunde ställa sig i bostadskö. Sara tyckte hon hamnat i en återvändsgränd. Det fanns ingenting hon kunde göra åt saken. Hon berättar att hennes kontakt med socialtjänsten var fragmentarisk. Den hjälp hon sökte av socialtjänsten var socialbidrag vilket hon även beviljades. Socialtjänsten tyckte att Sara borde ansöka om sjukbidrag. Sara uppger att hon inte fick några erbjudanden om andra boenden. Kontakten med anhöriga försämrades avsevärt under hemlösheten. Sara berättar att de första tvivlen på det liv hon levde kom för ungefär två år sedan. De skulle bli av med husvagnen eftersom det skulle byggas på området där husvagnen var uppställd. Sara blev livrädd att bli av med sitt hem och inte ha en dörr att stänga om sig. Vart ska jag ta vägen blev hennes stora fråga. Pappan var död så honom kunde hon inte bo hos och mamman ville hon inte tränga sig på hos igen. Under åren i hemlöshet har Saras mamma funnits som ett stöd (mamman blev helt nykter för 30 år sedan).

Sara mådde mycket dåligt av den uppkomna situationen och berättar att hon hade svår ångest och krypningar i hela kroppen. När Sara blev av med husvagnen låg hon hemma hos en

kompis och skakade och varje natt drack hon en och en halv flaska Marinella (starkvin) för att döva ångesten. Under den här turbulenta tiden ökade alkoholmissbruket. Enligt Sara var det då när hon låg hos kompisen som hon sakta började inse att så här kan man inte leva. Sara anser att hon hade nått gränsen för vad hon orkade med. Hon hade tröttnat på missbruket och det osäkra boende. Enligt Sara var det ångesten som blev hennes drivkraft för att göra något åt sin situation. Husvagnen, att hemmet försvann och framför allt ångesten ledde fram till hennes beslut. ”Jag hade nått botten, den totala botten”, säger hon. Detta var midsommaren 2008. Då hade hon varit hemlös totalt 17 år. Sara berättar att hon hade insett att hon behövde hjälp för att ta sig ur situationen. Hon kontaktade själv TNE (tillnyktringsenhet) och blev inlagd för avgiftning/tillnyktring. Enligt Sara var det här beslutet viktigt ur ett annat perspektiv också och det var att hon åkte till TNE utan mannen som hon då levde med. De hade varit ihop i 14 år. Det enda de hade gemensamt var drogerna. De hade inget riktigt liv tillsammans. När Sara var på TNE fick hon kontakt med en socialsekreterare i sin hemkommun. Socialsekreteraren ordnade så att Sara kom till ett behandlingshem. Där var hon i åtta månader. Sara berättar att människor som varit betydelsefulla för uppbrottet och som varit ett stöd för henne är mamman, brodern och hennes nuvarande pojkvän. Även socialsekreteraren som hon fick kontakt med i samband med vistelsen på TNE har varit viktig. Sara anser att socialtjänsten har lyssnat på vad hon vill. Idag har hon även kontakt med en terapeut. Hon behöver prata om det som hänt i livet.

Sara berättar att hon så här i efterhand är kritisk till socialtjänstens agerande. De kunde ha ingripit tidigare i stället för att betala ut pengar. Hennes mamma skrev en gång ett brev till socialtjänsten och vädjade - *Min dotter ligger i ett tält. Ni måste hjälpa henne* - men de hörde inte av sig. Detta var i slutet av 1990-talet. Det enda förslag jag fick då var härbärge. Fast å andra sidan var jag inte så synlig för socialtjänsten. Enligt Sara är det mannen som styrt hennes liv. Sara berättar att hon idag lever ett bra liv och anser att hon kan påverka framtiden. Hon har ett bra och trivsamt hem. Hemmet är ett träningsboende i avvaktan försökslägenhet. Sara tränar regelbundet på gym, går på NA-möten både i hemkommunen och i Stockholm. Saras försörjning är sjukbidrag. Hon har ansökt om tandvård och håller även på med en skuldsanering.

Sara anser att det är ångesten som gjort att det gått bra. Hon ser även att hon har en styrka i sig själv. Hon skäms över åren som varit men det är också en drivkraft för att leva ett bra liv resten av livet. Hennes uppfattning är att det borde finnas boenden för hemlösa missbrukare,

inte härbärgen, dit man kan komma direkt från gatan. Där det inte ställs krav på nykterhet/drogfrihet, åtminstone inte i början. Hon önskar att människor kunde få flera chanser. Om de visat att de vill men inte förmår borde de få stöd. Man kan inte räkna med att en människa som missbrukat och varit hemlös i många år klarar av att förändra sin situation på kort tid.

Tommy

Tommy är 49 år. Han berättar om sin barndom att han är uppvuxen med mamma, pappa och en syster. Pappan dog när han var ung. Båda föräldrarna yrkesarbetade. Enligt Tommy fanns andra viktiga vuxna som farmor, farfar och morfar som han kunde vända sig till. De tog hand om honom mycket när han var barn. Tommy anser att skoltiden var mycket rörig med många skolbyten. Han trivdes aldrig i skolan.

Om skoltiden berättar Tommy att den var mycket rörig och av den anledningen slutade han skolan redan under nian. Han fick arbete när han var 16 år. Sin första lägenhet fick han när han var 20 år. Det var en hyresrätt i Stockholms innerstad. En etta utan dusch. I den lägenheten bodde han i två år. Därefter har han haft andra lägenheter. En lägenhet hade han så länge som i fem år. Det som ledde fram till hemlösheten var enligt honom att han låg efter med en hyra. Hyresvärden ville bli av med honom. Vid tidpunkten stämplade han men pengarna räckte inte till att betala hyran. Tommy berättar att han ansökte om pengar till hyran hos socialtjänsten men fick avslag. Tommy överklagade uppsägningen och processen tog ett år. Han försökte inte låna pengar till hyran. Slutligen flyttade Tommy självmant från lägenheten. Det blev aldrig aktuellt med en avhysningsprocess i egentlig mening. Enligt Tommy berodde hyresskulden inte på alkohol eller narkotikamissbruk.

Tommy blev hemlös 1992 och har varit hemlös totalt 15 år. Om hemlöshetstiden berättar Tommy att han inte varit öppet hemlös, det vill säga hänvisad till ”gatan eller härbärgen”. Under hela tiden har han bott kortare eller längre tider hos kamrater och flickvänner. Periodvis har Tommy haft möjlighet att hyra lägenheter i andra hand. Hela tiden har han haft inkomster av arbete, stämplat eller jobbat svart och har därmed haft möjlighet att betala hela hyran eller bidra till hyran i de fall han varit inneboende. Tommy berättar att han inte kontaktade socialtjänsten under de här åren eftersom han hade pengar och kunde försörja sig. Arbeten han haft under årens lopp har varit som städare, lagerarbetare och truckförare. Periodvis arbetade Tommy med flyttningar. Tommy har ingen yrkesutbildning.

Under åren Tommy var hemlös rökte han ibland hasch. Även alkohol förekom sporadiskt. Tommy berättar att bruket av hasch och alkohol ökade under några år på 2000-talet, mest som tidsfördriv. Hälsan försämrades inte under hemlöshetstiden eftersom han hade någonstans att bo. Inte heller försämrades kontakten med anhöriga. De kontakter han hade var med modern och henne kunde han alltid vända sig till när han stod helt utan någonstans att bo. År 2006 råkade Tommy ut för en olycka i samband med en flyttning och blev sjukskriven en längre tid. Det som också hade hänt vid den tidpunkten var att han flyttade ifrån flickvännen. Han flyttade då till en kamrat och hyrde ett hus av honom. Tommy berättar att han var bekymrad över boendet inför den kommande vintern eftersom huset inte var vinterbonat. Via kamrater kom Tommy, 2007, i kontakt med Ria-verksamheten i hemkommunen. Ria drivs av Hela Människan. Tommy beskriver Ria-verksamheten som en ”ungdomsgård för vuxna”, där man kunde träffas och spela biljard. Han berättade om sin situation för föreståndaren för verksamheten. Via föreståndaren fick Tommy kontakt med socialtjänsten som erbjöd honom ett lågtröskelboende som nyligen startat och som vände sig till hemlösa. Tommy berättar att han innan han fick kontakt med Ria hade minskat missbruket av alkohol. Hasch hade han slutat helt med några år tidigare. Avgörande för beslutet var att en tidigare flickvän hade dött. Tommy uppger att han påverkades av händelsen och att det bidrog till att han började fundera över sitt eget liv. Det som också hade hänt var att hans mamma deklarerat att det inte var möjligt för honom att flytta in hos henne om han skulle bli hemlös igen.

Idag, 2010, bor Tommy i försökslägenhet. Han har en osa-anställning (osa=offentligt skyddad anställning) inom kommunen. Han uppger att han är ganska nöjd med tillvaron och tycker även att kontakten med mamman förbättrats. Den oro som finns är för omprövningen av osa-ersättningen som är nära förestående och som i värsta fall kan leda till att han står utan inkomst. Tommy anser att han har alldeles för dyr hyra. Det värsta scenariot enligt Tommy är att stå utan inkomst när försökslägenhetsboendet ska omprövas. Tommy anser att han borde ha fått en mindre försökslägenhet med en hyra som är rimlig utifrån hans inkomster.

Enligt Tommy har det varit viktigt att socialtjänsten sett honom och gett honom ansvar. Att han fick arbete på ett tidigt stadium har varit betydelsefullt. Tommy tycker att det är tryggt att ha en egen bostad. De styrkor hos honom själv som han tillskriver stor betydelse är att få ta ansvar och punktlighet. Att sköta sig själv är viktigt. Tommy tycker även att han blivit positivare som person. Tommy ser ljust på sin framtid bortsett från de orosmoln som nämndes

ovan, men hoppas det löser sig. Han har kontakt med arbetsförmedlingen och har sökt olika arbeten men märkt av att det är en brist att han inte har någon yrkesutbildning. Han är 50 år och har bara truckkort. På många arbeten han sökt måste man ha körkort. Det är många sökanden men enligt Tommy kan man inte ge upp, man måste försöka. Han anser att personalen inom socialtjänsten och mamman varit ett viktigt stöd. Socialtjänstens personal har lyssnat på honom och haft en positiv påverkan. Eget boende och ansvar är begrepp som Tommy ofta återkommer till och som varit viktiga för honom. Det är även viktigt att som ”klient” våga vara sig själv.

Sebastian

Sebastian är 43 år. Om sin barndom berättar Sebastian att han växte upp med mamma, pappa och en storebror. Föräldrarna skilde sig när han gick på lågstadiet. Efter föräldrarnas separation flyttade Sebastian och brodern till pappan. Han anser att pappan gjorde så gott han kunde. På den tiden, 1970-talet, var det inte lätt att vara ensamstående pappa. Mamman träffade en ny man. Sebastian har en halvbror och halvsyster. Pappan arbetade inom en förvaltning i Stockholms stad och när Sebastian var tonåring började pappan avancera inom förvaltningen. Sebastian anser att han hade bra kontakt med föräldrarna under uppväxten.

Sebastian berättar att mamman hade alkoholproblem under hans uppväxt. På något sett såg man det som normalt som barn eftersom man inte kände till något annat. En viktig vuxen under uppväxten var mammans lillasyster. Hon var snäll trots att hon var grav missbrukare men det var inget hon visade upp. Hon höll tider och det gick att lita på henne. Även mammas lillebror hade missbruksproblem, men även han ställde upp. Sebastian uppfattning om uppväxten är att den var ”trasig och orolig” som han uttrycker det. Hans äldre bror är idag amfetaminmissbrukare och sitter i fängelse, en yngre halvbror är amfetaminmissbrukare och systemen har haft alkoholproblem. Om skolan berättar Sebastian att han gick ut nian men med dåliga betyg. Senare i livet har han läst in gymnasiekompetens på folkhögskola. Efter grundskolan fick Sebastian arbete och när han var 17/18 år fick han tag på en lägenhet. Under 1980-talet provade han på olika arbeten. Han var aldrig arbetslös och hade ambitionen att vara ledig på somrarna vilket han också var.

1990 började Sebastian arbeta som fastighetsskötare på ett större fastighetsbolag. Samma år flyttade Sebastian till sin flickvän som hade en bostadsrätt. Med henne har han två barn. Inom fastighetsbolaget hade han olika arbetsuppgifter både som reparatör men också som

arbetsledare. Sebastian uppger att han aldrig trivdes som arbetsledare. Efter en tid som arbetsledare gick han tillbaka som reparatör. Sebastian berättar att han under tidigt 1990-tal hade börjat missbruka amfetamin men hade kontroll över missbruket. Under 2000-talet började missbruket eskalera. Sebastian berättar att han försökte ”mörka” sina bekymmer för arbetsgivaren som hade börjat märka att det var något som var fel. När arbetsgivaren påtalade det sade Sebastian att han inte hade något problem. Sebastian skämdes och i stället för att säga som det var sade han upp sig. Sebastian hade då varit anställd på företaget i 15 år. Sebastian blev arbetslös 2005. Han sökte inget nytt arbete. Inkomst under den här tiden var A-kassa och sjukpenning. Enligt Sebastian ökade amfetaminmissbruket ännu mer när han blev arbetslös. I stället för att säga som det var till sambon gick han med ständig skam. Sebastian minns inte om han blev ”utsparkad” hemifrån eller om han flyttade ut självmant. Han blev hemlös 2005/2006 (är osäker om exakta årtalet). Drogerna kom alltid i första hand. Sebastian uppger att han flyttade till en annan stad för att försöka lösa missbruket och hemlösheten. Han hyrde en ensligt belägen stuga och hyran var överkomlig. Enligt Sebastian var lösningen att komma bort från drogerna inte särskilt lyckosam då det visade sig att närmaste granne var amfetaminmissbrukare. Amfetaminet var något dyrare per gram i den stad som han flyttat till. Sebastian blev ”kung” på orten genom sina täta resor till Stockholm.

Efter en tid blev livet ohållbart. Sebastian valde att flytta åter till hemstaden. Något boende hade han inte ordnat. Under åren som hemlös har han bott på soffan hos kompisar, i bilar, på allmänna toaletter, i ett lekhus på en lekplats eller bara gått omkring. Vid ett tillfälle blev Sebastian erbjuden härbärge men hoppade över det. Hans skäl var att han ansåg att det var för oroligt på härbärgen. Det är svårt att somna tillsammans med andra som är i liknande situation eller som har det ännu värre. Sebastian berättar att han flera gånger under hemlöshetstiden tänkte att nu får det vara nog. Men, som Sebastian säger amfetaminet är en universaldrog. Missbruket var konstant. Enligt Sebastian möjliggjorde hans bror att han kunde missbruka då brodern också missbrukade amfetamin samt sålde amfetamin. Det gjorde det enkelt för Sebastian då han anser att han inte är en kriminell person. Han ser sig själv som en ärlig person och berättar att han under missbrukstiden aldrig suttit i häkte. De enda brott han begått är snatterier. Han blev aldrig av med körkortet under missbrukstiden. Enligt Sebastian är det svårt att göra något åt missbruket när man väl är inne i cirkeln och de enda man träffar är andra missbrukare.

Sebastian berättar att hälsan försämrades avsevärt under tiden i missbruk och hemlöshet. Han uppger att missbruket fick konsekvenser för tänderna, och fötterna och att pratet blev sluddrigare. Även närminnet försämrades. Ovanpå de fysiska konsekvenserna fanns även ångesten när det gäller barnen. Missbruket fick också konsekvenser för kontakten med anhöriga. Mestadels höll han sig undan. Pappan hade han ingen kontakt med. Däremot hade han kontakt med sin mamma. Vid några tillfällen tog han kontakt med socialtjänsten i syfte att försöka förändra sin situation. Vid ett sådant tillfälle ansökte han om ekonomisk hjälp men fick ingen hjälp. Skälet var att han fortfarande ägde en del av bostadsrätten i vilken f d sambon och barnen bor. Socialtjänsten ansåg att han skulle sälja sin del av bostadsrätten. Detta ansåg Sebastian omöjligt eftersom f d sambon och barnen bodde där. Han ville inte sätta barnen på gatan. Han fick vid samma tillfälle förslag om att genomgå ett öppenvårdsprogram för missbrukare. Han deltog i programmet och under tiden fick han inget socialbidrag. Under tiden programmet pågick var Sebastian ren från narkotika.

Sebastian berättar en ”sidohistoria” som kan ha haft betydelse för beslutet att förändra livssituationen. Han träffade under hemlöshetstiden en kvinna på en krog. De pratade och bytte telefonnummer. Med tiden utvecklades en vänskap. Sebastian berättade om sin livssituation för henne. Hon var välutbildad och hade ett utlandsbaserat arbete. Varje gång hon var i Sverige på semester sökte hon upp Sebastian. Han var hemlös på den tiden men hon fick ändå tag på honom. Hur det gick till vet han inte. De har kontakt fortfarande.

Det som ledde fram till att han bestämde sig för att göra något åt situationen var att han fått nog. Han hade då varit hemlös i fyra år. Han orkade inte längre och hade kommit till ett vägskäl. Avgörande var också att han ville kunna se sig själv i spegeln och inte minst ville han se sina barn. Om vändpunkten i sitt liv uppger Sebastian att det helt och hållet var hans eget beslut. När Sebastian tog kontakt med socialtjänsten beslutade han sig för att sluta med amfetaminet helt och hållet. I samband med kontakten med socialtjänsten 2008 fick Sebastian möjlighet att flytta in i ett lågtröskelboende. Boendet var kombinerat med stödperson som blev länken till socialtjänsten. Stödpersonen samordnade kontakterna med socialtjänsten. Vidare hjälpte stödpersonen till med remissen till Magnus Huss² mottagningen och ansökan om en neuropsykiatrisk utredning.

² Magnus Huss mottagningen (Stockholms läns landsting) vänder sig till personer som vill ha hjälp med alkohol och amfetaminproblem.

Sebastian berättar att han återupptagit kontakten med pappan. Han åkte hem till honom och ringde på. Pappan blev mycket glad och välkomnade honom. Sebastian har idag god kontakt med honom och hans sambo. Sebastian har strukit all kontakt med mammans släkt. Idag arbetstränar Sebastian i pappans sambos företag. Han får rutiner på dagen som att gå upp på morgonen. Arbetet innebär en hel del bilkörning. Sebastian berättar att han idag har kontakt med sina barn. Barnen är i de övre tonåren. Kontakten med ex-frun är dålig. Sebastian har inte kontakt med några andra människor än pappan och hans sambo. Enligt Sebastian måste man bryta med alla om man ska hålla sig drogfri annars funkar det inte. Att skaffa nya vänner är inte så lätt det heller. Han har sporadisk kontakt med halvsystemen. Det är inte heller så lätt att komma på vad man ska göra på fritiden.

Sebastians inkomst är för närvarande socialbidrag. Eventuellt kanske han får en anställning i företaget men ingenting är klart. Sebastian saknar att han inte har en bättre kontakt med ex-frun. Sebastian är trots allt nöjd med sin situation. Det bästa är att han fått en dörr att stänga om sig. Idag bor Sebastian i försökslägenhet. Annat som är bra är ADHD-utredningen. Han får medicin och anser att han är en lugnare person idag, han kan idag sitta ner och läsa en tidning och lösa korsord och kan lyssna på andra utan att avbryta. Sebastian berättar att det goda med att han fått diagnosen är lugnet. Det är samma lugn han upplevde när han testade amfetamin vid 17 års ålder. Han uppger att han var mycket aktiv som barn. Sebastian tycker även att han blivit självsäkrare och tror lite mer på sig själv. Han ser ljusst på sin framtid.

Sebastian har blandade känslor kring mötet med socialtjänsten. Han beskriver kontakten med ekonomisektionen som fyrkantig. Som exempel uppger han den tidigare situationen då han i samband med ansökan om försörjningsstöd blev uppmanad att i första hand sälja bostadsrätten som han hade del i. Detta ansåg han vara omöjligt eftersom hans barn och f d sambon bodde i den. Sebastian blir betydligt positivare när han beskriver missbruksvården. Han anser att det var bra att börja med lågröskelboende. Det blev en möjlighet att ”landa” och börja fundera över livet. Personalen har varit till stort stöd vilka samordnade kontakterna med socialtjänsten och med beroendevården. De var raka och sa vad som gällde. De hade tilltro till honom och lyssnade. Sebastian har fått lära sig att lita på andra. Han anser att det är viktigt att socialtjänsten hjälper till så att man kan börja ta tag i sitt liv. Det går inte att ha regler och det är alldeles för mycket ”steg”. ”Ställ krav som är rimliga för personen. Alla människor är olika”.

Händelser innan hemlösheten

I följande avsnitt beskrivs med stöd av citat från berättelserna av Robert, Axel, Sara, Tommy och Sebastian om vad det var i deras liv som ledde fram till hemlösheten. Utgångsläget för samtliga var att de hade bostad men en kedja av olika händelser ledde fram till hemlösheten.

Robert berättar att han bytte yrkesområde 1997. Han hade lämnat en fast anställning och började arbeta inom vården. Under några år på 2000-talet var han timanställd men på grund av anställningsstopp som en följd av lågkonjunkturen blev han erbjuden allt färre timmar. Lönen var oregelbunden vilket gjorde att det ibland var svårt att betala hyran. Men enligt Robert var det inte den begränsade lönen som förorsakade vräkningen utan skälet till att han blev av med lägenheten var;

”Jag söp bort den. När jag jobbade ute på XX gick jag ju på timmar. OK på sommaren kunde man få vad det heter, då kunde man jobba hela sommaren, ungefär som en anställd. Det var anställningsstopp. Jag var vårdbiträde på den tiden så då fick jag ta de timmar som fanns. Jag tog alltid de timmar jag kunde få, men ibland så räckte inte dom pengarna till att betala min hyra. Låt säga min hyra låg på 5 400 och jag kanske fick 4000 på timtid”.

Gjorde du något för att lösa den uppkomna situationen. Hur reagerade du?

”Jag blev ledsen och då sket jag i att betala hyran.... i stället gick jag till systemet och köpte vin och satt där och tänkte att aah det händer väl inget.... det är det här... belöningssystemet i alkoholen. Då kan man koppla bort det här som är verkligt. Då satt man där på halvfyllan eller helfyllan och satt och vingla med huvudet”.

Alkoholen var enligt Robert en enkel problemlösare i många situationer. I linje med den uppfattningen valde han att gå till systembolaget och inhandla vin i stället för att försöka lösa hyresskulden. När man väl berusat sig kopplar man bort vardagen och som Robert uttrycker det;

...”då struntar man i följderna”...

Robert berättar att han inte gjorde något för att lösa hyresskulden. Han blev helt enkelt handlingsförlamad. Han visste inte vart han skulle vända sig och hade inte en tanke på att det fanns en socialtjänst att vända sig till. Robert är tydlig med att det var hans alltmer okontrollerade alkoholmissbruk som ledde fram till att han inte kunde betala hyran.

Även **Axel** berättar att det var alkohol och narkotika som bidrog till hans hemlöshet. Det hade i sin tur föregåtts av ett antal händelser. Bruket av amfetamin förändrades successivt till ett mer eller mindre dagligt missbruk. Skilsmässa och arbetslöshet blev ett faktum 1997. Axel flyttade från familjen till en mindre lägenhet men på grund av missbruket började han må allt sämre psykiskt. Han blev inlagd på psykiatrisk avdelning. Vid tidpunkten hade han svårigheter att klara av hyran. Men, den gången löste han det;

”... Min syster hjälpte mig att lösa det och soc klev in. Jag mådde psykiskt väldigt dåligt. Men sedan kom jag ut från psyket. Det första som hände var att man inte betalade hyrorna. Jag vände mig inte ens till socialkontoret för att lämna in en ansökan”.

De obetalda hyrorna ledde slutligt till en vräkning. Vilken betydelse anser då Axel att alkohol och narkotika haft för den uppkomna situationen;

”Ja, det kan jag säga, stor, stor del...”

Axel tillskriver alkohol och narkotikamissbruket stor betydelse för skilsmässan, arbetslösheten, psykiskt illamående och den slutgiltiga vräkningen.

Sara berättade att hennes vräkning föregåtts av omständigheter som arbetslöshet och ett stegrande missbruk av alkohol och narkotika. Nu är vi inne på tidigt 1990-tal och Sara beskriver situationen så här;

”I början av 90-talet festade jag, men det gjorde jag även när jag var på SJ, festa väldigt mycket, var ute och festa, men då skötte jag mig, skötte min lägenhet var tillsammans med en stadig..... Men sen träffa jag den här killen och han gjorde så att vi blev vräkta”.

På vilket sätt gjorde han så att ni blev vräkta? Vad var det som hände?

”Jag träffade den där killen som slog sönder alla fönsterrutor, stekpannan åkte ut genom fönstret och jag fick allting på mig. Jag har ärr överallt. Han var vansinnig när han drack och fick droger i sig”.

Vad anser du vara främsta skälet till att du blev vräkt;

”Droger alltså...amfetamin”

Tommys berättelse om vägen till hemlöshet skiljer sig från de övriga. 1992 hade han lägenhet med eget kontrakt som han blev vräkt från. Så här beskriver Tommy händelsen;

”Jag fick sparken från XX. Jag hade inte råd med hyran och soc vägrade hjälpa till och då höll jag på att stämpla i samma veva. Det var en privat värd så de passa på att bli av med mig då jag blev efter med hyran. Nä avhysning, jag flyttade därifrån. Det var inte en sån avhysning”.

Enligt Tommy hade inte alkohol eller narkotika något inflytande över avhysningen. Han hade helt enkelt inga pengar till hyran. Tommy ansökte om ekonomisk hjälp till hyran men det beviljades inte.

Sebastian levde under 1990-talet och början av 2000-talet familjeliv och hade fast anställning. Under många år hade han missbrukat amfetamin men upprätthållit en fasad och ansåg sig ha kontroll över missbruket. De första åren på 2000-talet blev det allt svårare att dölja missbruket. Arbetsgivaren hade observerat att något inte stämde. När arbetsgivaren förde det på tal nekade Sebastian till att det var några problem. Så här berättar Sebastian;

”Missbruket eskalerade och i stället för att ta tag i det på ett rakt sätt snackade jag med min chef att jag inte behövde någon hjälp, han visste att något var knas att något var fel det visste han, jag kan inte ta ansvar för dig längre, behöver du hjälp eller vaddå, har du missbruksproblem som jag tror att du har så säg det, så fixar vi till det här. Nä, så jag bad att få säga upp mig och skämdes då. Och sen efter det var det poff..rakt ner alltså”.

Sebastian sade upp sig från arbetet 2005. Han blev arbetslös och sökte inga nya arbeten. Det blev alltmer ohållbart mellan Sebastian och hans sambo. Sebastian minns inte exakt när han blev hemlös men uttrycker det på det här viset;

”Jag minns inte och vet inte om jag blev utsparkad från mitt ex eller om jag drog själv det kommer jag inte ihåg. Det var en kombination av det... min egen skam, jag var inte tillräckligt rakryggad, Hade jag sagt som det var till mitt ex kanske vi hade kunnat lösa det... drogerna kom i första hand på ngt sätt”.

Sammanfattning: tiden innan hemlösheten

För fyra av personerna hade tiden innan hemlösheten föregåtts av arbetslöshet eller sjukskrivning. Skälen till bostadslösheten var att alkohol/narkotika hade fått en dominerande roll och börjat styra deras liv. Det som sedan ledde fram till att de *slutligt blev avhysta/vräkta* var som fyra av personerna beskrivit den livsföring som blir en följd av alkoholens och drogers ökande inflytande över deras liv. Inflytandet var så starkt att de struntade i

konsekvenserna. En berättelse avviker från de fyra andra (Tommy) beträffande alkoholens och narkotikans roll och han betonar att det enbart var arbetslöshet och att han inte kunde betala hyran som ledde fram till hemlösheten.

Tiden i hemlöshet

Efter vräkningen blev hemlösheten ett faktum. Här beskriver Robert, Axel, Sara, Tommy och Sebastian hur de hanterade hemlöshetens vardag.

Robert blev hemlös under vintern 2005. I samband med avhysningen tänkte Robert inte på att ta med sig några extra kläder mer än dem han bar. Han gick ut i kylan men hade fått med sig en dunjacka i alla fall. Han minns vintern som kall och bister. Dagarna framlevde han vid Stockholms central. Nätterna ute, ibland på nattöppna butiker i väntan på att Flygcity öppnar. Robert uppger att han inte gjorde något för att lösa sin situation. Han blev handlingsförlamad och beskriver situationen så här;

”Man visste inte vilka kanaler. Hade ingen aning om. När jag förlorade lägenheten ... hade jag vetat det här sociala systemet runt om kring hade jag naturligtvis hört av mig men jag visste inte det... hade inte ett korvöre... snattade sån där färdigmat”.

En allmän fördom är att det enda som intresserar hemlösa är alkohol eller droger, men i Roberts fall tycks inte denna sanning gälla;

”Jag hade inte råd så jag var ju nykter . Ok jag snattade en halv vodka en gång kommer jag ihåg ... det var väl ungefär så”.

Robert beskriver hemlösheten som en mardröm...

”Som jag säger jag vill inte önska det här till min värsta ovän ens en gång. Och det här året och den där vargavintern som det var då också... ooh vad jag frös, vad jag frös, och gå in på Seven eleven och bara dricka en kopp kaffe, hur jag nu fick ihop till en kopp kaffe över huvud taget men då visste dom om det så när man hade druckit upp kaffet kastade dom ut en. På Nybrogatan där, där kunde man få sitta en stund. Nä, inte den på Klarabergsgatan, nej, nej då åkte man ut”.

... och uppger att han inte kunde köpa mat. Han var helt utan pengar;

”Jag plockade burkar och fimpar”.

Roberts hemlöshet varade i drygt ett år. Han uppger med eftertryck att han inte hade någon kunskap om att det fanns myndigheter som kan hjälpa personer som är hemlösa. För Robert gällde det att försöka överleva dag för dag.

Axel blev hemlös 1997. Åren i hemlöshet präglades av tillfälliga lösningar. Så här beskriver han det;

”Ja, tillfälliga lösningar hela tiden. Jag bodde ute och i trappuppgångar och sånt där. Man skramlade runt med en kappsäck. Emellanåt hos kompisar. Det var en väldigt jobbig period också i och med att man hade barn. Man stod med ett ben på varje sida så att säga”.

Vid några tillfällen gjorde *Axel* försök att förändra sin situation men misslyckades gång på gång eftersom han inte hade någonstans att bo. I stället för att stanna kvar i hemkommunen beslutade han sig för att flytta till en annan kommun. Han fick tag på en bostad och försökte ordna upp sin situation men även detta försök misslyckades. *Axel* återvände till hemkommunen när misslyckandet blev ett faktum. I sin hemkommun hade *Axel* sporadisk kontakt med frivilligorganisationen Hela människan. Han bodde bland annat periodvis på deras härbärge eftersom;

”Ja det bidrog till att jag ville ha någon slags trygghet. Tak över huvudet. Min uppfattning är att det är väldigt bra att dom finns. Att det finns tillgängligt. Inte som en permanent lösning utan som en tillfällig lösning. Kanske att den här tiden på härbärge kan leda till eftertanke. Man landar lite... men ... man kan göra motsatsen också, sitta på en parkbänk hela dagarna, gå in få lite mat och sedan lägga sig och sova och så upp igen. Det beror lite på vad man gör av det lite själv och vad det finns för aktiviteter. Det är ganska viktigt om det finns någon slags samvaro på härbärgena. Något att göra.”

Det är en del av problemet. Man är tvungen att vara ute oavsett årstid. Avsaknaden av att inte ha någonstans att gå dagtid gjorde det svårt att skapa struktur och innehåll i dagen. Tomheten och ovissheten är destruktiv i sig. Ju längre tid hemlösheten pågick desto mer fördjupades hopplösheten och att det inte var möjligt att förändra sin situation. Som en ”röd tråd” under *Axels* hemlöshet löper missbruket av amfetamin vilket också blir en livlina för att klara av hemlösheten;

”Jag vill beskriva den som... för mig var det oftast en flykt från alltihopa i och med. Jag hade ju förmånen att ha levt ett normalt liv innan. Det är inte många som haft den förmånen och jag visste ju, jag hade två barn också. jag mådde... jag kunde aldrig fejsa mig själv riktigt i det här. ... Man hade tusen och en förklaring till att ta till droger och i och med det så, så klarar man av hemlösheten på ett annat sätt”.

Mer eller mindre lagliga sätt för att överleva ingick också i arsenalen för Axel. Sätten kanske inte alltid var bra men nödvändiga för att överleva ännu en tid;

”Jag gick på min socpeng och sålde grejer om jag hade något att sälja och avyttra. Ibland gick det och ibland gick det inte. Tyvärr gjorde man olika saker som ledde till brott, fängelse och så vidare”.

Axel var inte okänd för socialtjänsten. Han beviljades socialbidrag de gånger han ansökte. Det ställdes inte några krav på honom. Inte vid något tillfälle enligt Axel diskuterades boendefrågan. Livet som hemlös blev emellertid med åren alltmer ansträngande och fick konsekvenser för kontakten med anhöriga. Även den psykiska och kroppsliga hälsan försämrades avsevärt. Axel blev psykiskt instabil av amfetaminet. Så här beskriver Axel missbrukets och hemlöshetens konsekvenser för relationerna till anhöriga;

”Kontakten minskade radikalt, dels naturligtvis på grund av drogerna och dels när det gäller barnens förhållande till omvärlden. Jag ville inte träffa dem påverkad och när min förra fru ställde krav, som väl är har vi aldrig varit ovänner, jag fick komma och hälsa på dom när jag var just. Det påverkade mycket mitt förhållande till anhöriga. Det gjorde det”.

Hemlöshetens vardag kretsade kring missbruk för Axel. Var dag handlade om att överleva till nästa dag. Boendelösningarna var tillfälliga. Trots malande tankar om barnen och minnen från ett annat liv hade hemlösheten och missbruket sin egen dynamik. Åren försvann och som Axel uttryckte det, blev missbruket en ”flykt från allt”.

Sara blev hemlös 1997. Sara beskriver att var dag blev en kamp för att överleva och för att hitta någonstans att bo. Då och då bodde hon hos sin mamma eller pappa. Under den här tiden ingick amfetaminet som ett dagligt inslag kring vilket mycket kretsade. Sara berättar att hon träffat en man som var hemlös och som missbrukade amfetamin.

”Men sedan så träffade jag han som jag varit tillsammans med i 14 år och det tog slut här i höstas (2009) och vi fick en husvagn... Tänk dig två missbrukare som får bo bakom XX. Där fick vi bo. Där var lite spring och polisen var där ibland, men husvagnen exploderade sedan och då hade vi ingenstans och bo igen och då byggde vi en koja och stal el från en firma bredvid, vi byggde en koja”.

De vanligaste tillfälliga lösningarna under långa tider för Sara och pojkvännen blev husvagnsboende eller kojor. Sara har bott på härbärke men ansåg att det inte var något för henne;

”Ja i X känner jag alla folk och så där, alla som bodde där och dom som arbetade där men jag kände mig så instängd. Sex man i ett litet litet rum och nä, jag kunde inte andas där. Då bodde jag hellre i en koja med alla möss”.

Sara bodde i husvagn som längst i fyra år. Enligt henne fick hon inga erbjudanden om andra boenden av socialtjänsten. Fast, som Sara berättat så tog hon inte heller några aktiva initiativ till att vilja förändra sin situation. Under långa tider erhöll hon socialbidrag till sin försörjning;

”Jag fick bara pengar och sedan tyckte de att jag skulle bli sjukpensionär. Det ville dom att jag skulle bli men det blev jag inte förrän för två år sedan”.

Det Sara var mest rädd för under den här tiden var att bli av med husvagnen. Den risken fanns alltid. Vad som skulle hända då skrämde Sara. Så här uttrycker hon det;

”Det var när husvagnen skulle försvinna då hade jag ingen dörr att stänga om mig”.

Husvagnen blev hur paradoxalt det än kan låta ett hem och en möjlighet att stänga dörren om sig. Hemlösheten fick konsekvenser för Saras kontakt med anhöriga. Vidare försämrades den fysiska och psykiska hälsan avsevärt.

Tommy har varit hemlös sedan 1995 och hans berättelse om hemlöshet är annorlunda än de andras. Tommy har inte varit hemlös i bemärkelsen att vara hänvisad till härbärgen, gatan och trappuppgångar. Däremot tvingade situationen honom till tillfälliga lösningar. Så här beskriver Tommy att han löste boendet under sin hemlöshetstid;

”Jag bodde hos en polare, jag bodde där i tre år. Jag bodde först hos en... Jag hoppade inte runt. Jag hyrde ett rum av honom... och sen har jag bott i andra hand”.

Periodvis har Tommy även varit sammanboende. När han inte hade några boendelösningar bodde han hos sin mamma. Beröringspunkten med övriga informanter är att han under lång tid inte haft någon egen lägenhet. Under alla år hade han regelbunden inkomst från lönearbete främst så kallade svartjobb. Enligt Tommy har han alltid kunnat betala för sig i de boenden han haft. Han har även uppgivit att hans hemlöshet inte fick några konsekvenser för den fysiska och psykiska hälsan eftersom han haft någonstans att bo.

Sebastian blev hemlös 2005. I början av hemlösheten försökte han lösa det genom att flytta till en annan stad. Han hyrde ett mindre hus och hade goda föresatser att reda upp sin situation, men försöket gick om intet på grund av amfetaminmissbruket. Han flyttade efter en tid tillbaka till hemkommunen. Så här beskriver Sebastian hemlösheten;

”Det är många gånger jag tänkte att nu får det vara nog och försöka stoppa skiten... man har en djävla överlevnadsinstinkt alltså...sen är det där...amfetamin är en universaldrog, har du feber så tar den bort feber, har du halsfluss så tar den bort halsfluss i bästa fall...och under den där timmen du är toppad på det där mår du riktigt bra. Du kan gå en mil... ja... det här funkar ju och sedan blir du vaken men då måste du fylla på, på något sätt”.

Amfetaminmissbruket var konstant under hemlösheten. Sebastian behövde aldrig bli kriminell för att få tag på amfetamin. Det fanns andra löningar till hands;

”Ja... det var mycket ... som jag sa, jag är en så dålig kriminell, det är inte min grej, jag ser mig själv som en ganska ärlig människa. Min storebror, på den här tiden så sålde han amfetamin, han var halvstor i X-stad och min lilla räddning. Han underhöll mig, då var det bra men det var mest av ont. Man fick för att man var schysst du vet men det fanns säkert en baktanke med det tror jag”.

Och boendet under den här tiden blev mest tillfälliga lösningar för att överleva som;

”Jag har bott hos folk, på soffan, på toalett, i bilar, lekhus på en lekplats eller gått omkring bara”.

Sebastian tog vid något tillfälle kontakt med socialtjänsten och blev då erbjuden härbärge, men det blev aldrig aktuellt för honom att gå dit. Han ansåg inte att det var en lösning. Så här uttrycker Sebastian det;

”Nej för att, det är så mycket stök runt en i sitt privata liv och ska man då på härbärge och slagga med samma idioter som en själv och där kanske finns ännu värre idioter än en själv... nä jag kände då att jag inte skulle fixa det. Rätt eller fel, jag vet inte”...

Vilka konsekvenser fick då hemlösheten för Sebastian? Relationerna med anhöriga blev begränsade. Han ville inte visa upp sig för sina barn. Han kände skam. Även den fysiska och psykiska hälsan försämrades avsevärt under hemlösheten och av missbruket;

”Ja, det är klart den rasade, tänderna rasade, jag har fått fötterna fixade, pratet blev sluddrigare, minnet, närminnet är hyfsat men längre bak är lite svårt förutom ångestgrejerna när det gäller barnen”.

Sammanfattning: tiden i hemlöshet

Trots varierande tid i hemlöshet är kampen för att överleva ett gemensamt drag. Samtliga beskriver dag-för dag- lösningar och att det var arbetsamt att inte ha en fast punkt i tillvaron. Robert skiljer sig från de övriga då han blev handlingsförlamad av hemlösheten. Han hittade inga vägar och gjorde inte heller några försök att lösa situationen utan vistades på samma plats hela tiden, kanske i en förhoppning att bli upptäckt. Axel, Sara och Sebastians vardag var nära knutet till amfetaminmissbrukets vardag. Amfetaminmissbruket bidrog, enligt deras berättelser, till att de uthärdade vardagen. Under ruset kände man ingenting och amfetaminet gav energi. Samtliga (utom Tommy) uppger att den fysiska och psykiska hälsan samt kontakterna med anhöriga försämrades påtagligt under hemlösheten. Hemlösheten och missbruket hade sin egen inneboende dynamik där andra regler styrde deras dag. Hoppet om en förändring – en dörr att stänga om sig - var avlägset. Vägen till hemlöshet kantades av händelser som var för sig påverkade det slutliga resultatet det vill säga hemlöshet. Även i situationen hemlöshet – utan en fast punkt i tillvaron – är det händelser, egna/andras initiativ som påverkat förloppet.

Vändpunkter/uppbrott

Även vägen bort från hemlöshet till en ordnad tillvaro kan liknas vid en process där olika händelser har inflytande över skeendet. I det följande beskriver Robert, Axel, Sara, Tommy och Sebastian hur de tagit sig ur hemlösheten. Hemlösheten och kampen för att överleva blev ett vardagligt mönster med sin egen struktur. Alkohol eller narkotika blev medlet för att stå ut. Som berörs i berättelserna gjorde de i början av hemlösheten mer eller mindre seriösa försök att lösa situationen men misslyckades i sina intentioner då missbruket satte hinder i vägen. Misslyckandena ledde till att de till slut gav upp hoppet om en förändring. Vad var det då som ledde fram till att de började tvivla, söka efter alternativ och den slutliga vändpunkten?

Robert berättar att han blev helt paralyserad av att han inte hade någonstans att bo och visste inte heller vart man skulle vända sig för att få hjälp. Under det dryga år som han varit hemlös vistades han på Centralen. Han beskriver vändpunkten på följande sätt;

”Det kom en uppsökandegrupp en kurator och en psykolog som tog fatt i mig och så blev det att jag kom in på härbärgen och så vidare så att jag åtminstone kunde sträcka ut benen. Bara en sån sak för mig att ligga på en säng var ju lyx... Vakterna på centralen meddelade dom då...det är en nisse här borta...dom snappade upp mig. Så ljuvligt att det finns människor”.

Roberts vändpunkt var helt beroende av initiativ från omgivningen. Hans situation hade uppmärksammats av omgivningen. Väktarna på centralen hade uppmärksammat hans belägenhet och rapporterade till socialtjänstens uppsökargrupp. Under en längre tid hade han varit osynlig och faktumet att han blev sedd gjorde att han kände sig respekterad som människa trots att han var hemlös. Bara att komma till ett härbärke var paradiset. Robert uppger att det främst var yttre omständigheter som ledde till en vändpunkt.

För *Axels* del växte tvivlen och skammen för varje år och hans funderingar kretsade mycket kring kontakten med sin tidigare familj. Tankarna kring barnen var något som Axel ständigt bar med sig under åren i hemlöshet. Så här beskriver Axel situationen;

”Man ville inte ha kontakt, ju längre tiden gick desto mer skam hade man i sig. Den växte med tiden. En vecka, nu har det gått tre veckor sedan jag hörde av mig. Det blev bara jobbigare, jobbigare och jobbigare”.

Skamkänslorna bidrog även till att han missbrukade alltmer och mådde allt sämre.

”Missbruket eskalerade. Jag mådde så fruktansvärt dåligt”

Axel förmådde inte själv lösa situationen. Så här beskriver *Axel* den slutliga vändpunkten;

”Det var faktiskt när jag blev häktad sista gången. Jag var alldeles till mig. Det hade hänt något mellan mig och min dåvarande flickvän och jag visste inte vad som hade hänt. Vi hade tydligen bråkat och sådana där saker. Jag var fullständigt, jag fullständigt bröt ihop nu, nu får det vara slut. Nu får det vara slut alltså, nu får det vara slut. Man kan säga, då jag kom på häktet landade jag. Då hade det varit ett enormt missbruk i flera år, utan några hämningar som helst. Det kändes som jag landade första gången på evigheter. När jag pratade vid polisförhören sa de att du kan komma ur det här. Då förstod jag på något vis att nu har jag passerat gränsen. Då hade jag passerat gränsen alltså. Förut hade man suttit inne för allt möjligt, kanske innehav och allting men nu hade det blivit våld med i bilden som ledde till allmänt åtal. I och för sig friades jag men det har inte med saken att göra men alltså det var gränsen. Det var gränsen för mig. Nu liksom, det här liksom det är inte jag. Det är liksom, nu är det slut. Nu är det slut.”

Axels vändpunkt var mycket dramatisk. För hans del var det bland annat yttre omständigheter som polisingripande och häktning som ledde till vändpunkten. Missbruket hade då under en längre tid varit hämningslöst och under inflytande av droger överskred han en personlig gräns.

Han hade gjort något mot en annan människa som han inte kände igen sig själv i. Under häktningstiden var han mycket ångerfull och beslutade sig för att nu får det vara slut. Axel uttrycker det på följande sätt;

”För att ta sig upp måste man se botten”.

Saras hemlöshet hade utvecklats till ett normalt liv för henne. Vardagen kretsade kring missbruk samt att hitta tillfälliga boendelösningar. Under längre tider bodde Sara i en husvagn med sin pojkvän. I sig kanske husvagnsboendet förlängde hennes hemlöshetstid men det var trots allt ett hem. Men tvivlet gnagde hos henne för hon riskerade ständigt att bli av med husvagnen och det skrämde. Rädslan hon bar på var helt enkelt;

”Att jag inte skulle ha en egen dörr, vart skulle jag ta vägen. Jag kan inte gå till min mamma längre. Pappa är död. Jag kan inte bo hos min mamma. Jag kan inte tränga mig på längre. Jag har gjort det innan i flera år med en pojkvän i hasorna om man säger, trängde mig på hos både mamma och pappa i flera år innan vi fick husvagnar och allt, kojor och allting”.

När det blev uppenbart för Sara att hon skulle bli av med sin fasta punkt i tillvaron blev hon livrädd. Sara beskriver vad som hände;

”Det började med att jag inte kunde sova på nätterna, det kröp i benen, jag gick hela nätterna, jag gick ute hela nätterna, det var ångest, ren och skär ångest som kom för att jag skulle bli av med mitt hem som var den där skruttiga husvagnen som vi hade köpt för 10 000: -. Kan du tänka dig en husvagn för 10 000: -, det är inte så fräscht direkt men det var ändå mitt hem”.

Oron över att bli av med husvagnen ledde till att Sara mådde allt sämre. Hon började finna sin livssituation alltmer ohållbar. Denna omständighet blev alltmer tydlig för henne och ledde fram till vändpunkten. Framför allt hade ångesten över att bli av med den trygghet och integritet som husvagnen representerade stor betydelse. Så här beskriver Sara vändpunkten

”Ja, fick den här ångesten, jag hade alltid en och en halv flaska Marinella, som jag måste ha varje natt för annars var jag tvungen att gå och gå, ångesten alltså, och då tänkte jag, då låg jag hemma hos en kompis och då var husvagnen borta, låg hos en kompis på golvet... och ... var emellan, ingen fick röra den och då insåg jag att så här kan man inte leva. X som jag varit ihop med 14 år, han tyckte, han är så van vid det där”.

... och hur såg ditt missbruk ut under den här tiden?

”Jag ökade det och i och med att jag ökade det så insåg jag att nu behöver jag hjälp och då åkte jag in på TNE (tillnyktringsenhet) och sedan fick jag kontakt med Åsa på soc och hon skickade mig till X-gården som jag var på i åtta månader”.

För Saras del var det en kombination av ”yttre” och ”inre” inflytanden – att hon blev av med husvagnen och sin egen ångest - som påskyndade beslutet att bryta upp från den destruktiva livsföringen. Sara mådde dåligt och var mycket rädd när hon beslutade sig för en förändring. Förutom Saras försämrade psykiska hälsa och vilsheten i tillvaron var vändpunkten också förknippad med mötet med socialtjänsten.

”Det var den där människan på sociala, Åsa, faktiskt som slängde in mig på det där rätta behandlingshemmet som var så perfekt för mig. Jag kom till ett bra ställe men där gick jag och hade ångest väldigt och jag fick ingen medicin där, därför att jag hade subutex då får man inga speciella mediciner”.

Sara uttrycker det som att en människa såg hennes hjälpbehov. Sara anser att hon blev lyssnad till och sedd utifrån sin situation. Yttre och inre processer samverkade.

Tommys situation skiljer från de andras eftersom han alltid haft någonstans att bo trots att det varit tillfälliga lösningar och inte något eget. Tvivlet inför sin situation kom när han hyrde ett mindre hus som inte var vinterbonat. Han var vid tillfället sjukskriven och bekymrad över hur han skulle klara vintern. Det var inte heller möjligt för honom att få bo hos mamman som genom åren varit en tillflykt när han stått utan boende. Ännu en omständighet som bidrog till hans tvivel inför det liv han levde var ett dödsfall i hans omgivning. Genom kamrater fick Tommy kontakt med en dagverksamhet som vände sig till missbrukare. Han beskriver vändpunkten på följande sätt;

”Det var då efter olyckan. Det var faktiskt jobbigt. Det vart slut med tjejen. Det var ju då... och sedan träffade jag Ria och föreståndaren Åke. Det var polarna som gått där som tog med mig, man umgicks och spelade biljard, kaka och så där. Man träffades där, det var inte något speciellt med det, vuxen ungdomsgård kan man säga”.

Vid mötet med Ria var Tommy djupt bekymrad över det tillfälliga boende han hade. Ria-verksamheten hjälpte Tommy i kontakten med socialtjänsten och han kunde börja göra något åt sin osäkra boendesituation. För Tommy innebar det en vändpunkt. Han fick chansen att

göra något åt sitt liv. Sammantaget var det flera olika negativa händelser samt att han blev sedd och bekräftad av Ria som ledde fram till hans vändpunkt.

Sebastians vardag hade under några år kretsat kring hemlöshet och missbruk. Successivt växte även tvivlen hos honom;

”Det var när jag gick upp till soc, jag hade bott på en toalett, på muggen vid X - torget, jag var rent kocko, jag orkade inte längre. Antingen tar jag livet av mig eller så gör jag något åt det här och då gick jag till soc. Det här funkar inte jag måste ha någon att prata med... på den vägen var det i alla fall”.

Beslutet om förändring var enligt Sebastian ett snabbt beslut. Han vaknade upp på en toalett och mådde psykiskt väldigt dåligt och orkade helt enkelt inte med de umbäranden som livet som hemlös missbrukare medförde. Utmärkande för Sebastians vändpunkt var att han helt enkelt fått nog. Missbruket hade eskalerat och han var trött på livet som hemlös missbrukare.

Så här beskriven **Sebastian** vändpunkten;

”Jag ville inte knarka hur dumt det än låter, jag kom till ett vägskaal antingen skiter jag i det eller så tar jag tag i det här och fråga mig inte hur det blev så för det vet jag inte men jag kom fram till det och gick till soc en förmiddag klockan 10. Jag orkade inte längre, det var så rörigt runt om mig. Det hade varit rörigt i fem år, imorgon går jag till soc.”

Sebastian berättar att det var hans egen stolthet som drev på vändpunkten. Han kan inte peka på några särskilda händelser mer än att nu får det vara nog. Antingen gör jag något åt mitt liv eller så struntar jag i det. Han beskriver det som att han hamnat vid ett vägskaal. För Sebastian var vändpunkten en kulmen på en lång process av negativa upplevelser. Han hade missbrukat intensivt under en längre tid och hans livssituation blev alltmer ohållbar.

Sammanfattning: vändpunkter

Samtliga hade återkommande funderingar kring livssituationen och tog mer eller mindre aktiva initiativ till att hitta vägar ut. För Axel och Sebastians del växte tvivlet som en följd av att de började må allt sämre av missbruket. Detsamma gällde för Sara. Hon levde även i den ständiga osäkerheten att bli av med husvagnen. Husvagnen hade blivit hennes hem. Men den kunde förflyktigas när som helst och det skrämde henne. Tommys tvivel kring situationen kom i samband med en sjukskrivning samt att han påverkades starkt av ett dödsfall i sin omgivning. Det som försvårade för honom också var att han inte var välkommen att bo hos

sin mamma. Robert uttrycker att han blev handlingsförlamad i sin hemlöshet. Visste inte vart han skulle vända sig för att få hjälp. Tvivlen hos samtliga utgjordes av en inre dialog. Samtliga har beskrivit att de var fångade i situationen och oförmögna att ta sig ur.

Ett gemensamt drag i vändpunkterna som beskrivits är att det föregåtts av en inre dialog och en ambivalens inför livsföringen. Vändpunkten var således kulmen på ett liv som de började finna alltmer ohållbart. Beslutet om en förändring, oavsett om det var ett eget beslut eller om det påverkats av yttre faktorer, var att det växt fram mot bakgrund av ett alltmer intensivt missbruk, ökande negativa konsekvenser och tilltagande påfrestningar på alla livets områden. Mer konkret innebar det att förändringar i deras livsvärld hade betydelse för beslutet om förändring som exempelvis att bli av med husvagnen, att det inte var möjligt att bo hos anhöriga. Likaså tvingades andra (polis, vuxenuppsökare) att agera utifrån handlingar de hade begått.

Att bygga nytt

Att bygga nytt handlar om att fortsätta den förändring som påbörjats. Första steget för Robert, Axel, Sara, Tommy och Sebastian var de initiativ de själva tog det vill säga att deras behov av stöd och hjälp uppmärksammades av socialtjänsten. När de väl ställts inför att förändra sin situation är det olika frågor som ska lösas, och arbetet med dem sker oftast parallellt, som (1) boende, (2) relationer till anhöriga och vänner (3) ny vardagsstruktur och avslutningsvis (4) hur förhålla sig till sin gamla miljö. En förändring och vidmakthållande av en förändring är ingen linjär process utan ett samspel av relationer och inflytanden från omgivningen.

Robert, Axel, Sara, Tommy och Sebastian var vid vändpunkten i stort behov av stöd för att kunna bygga upp en ny tillvaro. Delar av stödformerna förmedlades av socialtjänsten. Då de varit hemlösa under många år och därmed stod utanför den reguljära bostadsmarknaden behövde de initialt hjälp med boende. För Robert, Tommy och Sebastian blev första steget boende på lågtröskelboende. Till boendet var knutet ett stöd och hur stödet skulle se ut utformades gemensamt. I boendet ställdes initialt inte krav på absolut nykterhet/drogfrihet. De fick möjlighet att i lugn och ro och i sin egen takt bli nyktra och drogfria. De informerades om att nykterhet/drogfrihet är en förutsättning för annat framtida boende som försökslägenhet.

Så här beskriver **Robert** lågtröskelboendet;

”Där bodde jag i ett och ett halvt år och här har jag bott i tre år. Låt säga för fyra år sedan om jag inte räknar helt fel. Bara och komma in där, bara en dörr att stänga. Bara det var paradiset. Det var bara en korridor liksom och en dörr att stänga och toalett och dusch. Ja det var stort, jättestort. Det var paradiset. Jämfört med vad jag kom ifrån”.

Robert tycker det var underbart att komma till lågtröskelboendet. Det var första gången på länge som han hade en säng. Efter lågtröskelboendet flyttade han till ett mer stadigvarande träningsboende.

Tommy som idag bor idag i försökslägenhet tycker det bästa med vändpunkten var;

”Att jag har fått ett eget boende, ett eget ansvar”.

För Tommy innebar det en stor lättnad att komma till lågtröskelboendet. Han hade en plats att utgå ifrån. **Sebastian** erbjöds initialt också lågtröskelboendet. Efter ett halvår blev han erbjuden försökslägenhet;

”När jag fick försökslägenhet var jag jätterädd. Jag tyckte det hade gått så fort. Jag hade bara bott där i ett halvår och sedan flytta ut igen... kommer jag att fixa det här. Jag kämpade med näbbar och klor allt vad jag kunde för att bo kvar. Vi vill bli av med dig förstår du sa dom skämtsamt. Dom vände på det. Jag hade inget försvar längre så då var jag tvungen”.

Robert, Tommy och Sebastian tyckte det var bra att komma direkt till ett boende som inte ställde omedelbara krav på nykter/drogfrihet. De hade bestämt sig för att sluta med alkohol/narkotika men drogfriheten de hade i början var skör. Viktigast var att få en dörr att stänga om sig och en möjlighet att börja fundera på framtiden. Då de under en längre tid levt utanför etablerade sammanhang är det många frågor som de måste börja arbeta med.

Axel kom inte till ett eget boende efter häktetiden. På grund av att han mådde psykiskt dåligt blev han inlagd på en psykiatrisk avdelning. I samband med den vistelsen gjordes en neuropsykiatrisk utredning vilken även är slutförd. Efter inläggningen flyttade Axel in i ett träningsboende. Idag väntar han på en försökslägenhet. Så här uttrycker Axel det;

”Det som saknas det är väl nästa steg, lägenhet och få göra om ett rum till min son. Min äldsta son men jag förmodar att det blir väl min 14-åring som kommer att bo. Mina söner att dom får ha eget rum. Det är väl det enda som saknas och naturligtvis att jag blir av med det här. Enda sedan jag... fick hepatit C har jag haft ständig magvärk som jag får massor av mediciner mot. Bli frisk från den och sen få lägenhet”.

Sara bor idag i träningslägenhet och väntar på en försökslägenhet. Så här beskriver Sara sin situation;

”Jag har ett bra hem, jag har inte bott in mig. Man kan inte bo in sig riktigt eftersom det inte är mitt hem. Jag får ju ett hem så småningom men det här det är deras möbler. Jag trivs, fin lägenhet och bra grannar. Vi är fem stycken som umgås”.

Att få en lösning på boendet har varit centralt för samtliga. Det har blivit en plats att utgå ifrån i deras fortsatta planering att förändra sina liv. En viktig del i att bygga nytt efter lång tids utanförskap är att återerövra relationerna till familj, barn, anhöriga och vänner. Under hemlösheten har banden till närstående utsatts för stora påfrestningar. Skammen har också bidragit till att de höll sig undan. Lika ansträngt som det var, lika stödjande kan relationerna till anhöriga och vänner vara vid vändpunkten och tiden efter. Så här beskriver **Robert**;

”Jo mina två väninnor har hjälpt och stöttat mig genom hela den här perioden. Det har dom gjort. Alltid inbjuden på konfirmation, dop och student och fester och allt sånt där. Men, icke något att dricka. Det har dom sagt. Du är välkommen men det blir ingenting för dig”.

Axel berättar att han höll sig borta från sin tidigare familj, systemen och föräldrarna på grund av den skam han kände. Hans ex-fru var under hemlösheten generös med att Axel kunde få ha kontakt med barnen under förutsättning att han var drogfri när han träffade dem. Axel uttrycker att förutom hans eget beslut att förändra livssituationen hade anhöriga stor betydelse vid vändpunkten;

”Framför allt är det responsen från mina barn, responsen från min familj och före detta fru. Någon bättre gåva gick inte att få. Jag sitter nu i den här träningslägenheten”.

Även **Sara** beskriver att relationer till närstående har varit värdefullt för henne i samband med vändpunkten. Enligt henne har det varit viktigt att människor i närmaste omgivningen haft tillit och trott på att en förändring är möjlig;

”Ja, det var hans f d flickvän Gunilla och Axel själv. Vi var kamrater förut, nu är vi tillsammans. Ja det var dom och sedan har jag alltid haft mamma hon har varit nykter sen -79 sedan jag var 19 år. Sedan jag flyttade hemifrån har hon varit nykter så hon är inte alkoholist längre”.

Tommys situation har varit annorlunda utifrån att han hela tiden har haft någonstans att bo. Han tillskriver inte att relationer på något sätt varit avgörande för vändpunkten. Snarare var det en kombination av faktorer som att han var sjukskriven, kom i kontakt med Ria och fick förtroende för föreståndaren. Genom honom fick han kontakt med kommunen. En viktig förändring är att kontakten med modern blivit betydligt bättre sedan han fick ett stadigvarande boende. Så här uttrycker Tommy sin relation till modern;

”Vi snackar lite mer nu”.

Sebastian uttrycker ambivalens om relationer till närstående och dess betydelse för vändpunkten. Relationen till mamman har alltid varit komplicerad. Idag har han brutit kontakten med mamman och hennes släkt. Relationen till sin tidigare sammanboende är dålig. Positivt enligt Sebastian är dock att relationen till hans idag tonåriga barn successivt blivit bättre. Finns det närstående som haft betydelse för det skede han nu är i;

”Ja då är det pappa och hans sambo dom har haft betydelse det har dom, men vändpunkten den är bara min, det är bara mitt beslut..... nä jag har inga nya vänner. Jag har ingen kontakt med folk över huvud taget. Jag umgås med en från förr och han försöker så gott det går, vi kör yatzy och snackar skit någon gång då och då. Han bor här i X. Det är han jag träffar överlag annars är det inte någon. Min halvsystemer ibland”.

Så här beskriver han mötet med pappan och hans sammanboende som han inte haft kontakt med på två år. Det var ett glädjefyllt möte. Så här uttrycker Sebastian det;

”Jag ringde på dörren... Han blev glad. Nu har vi bra kontakt”.

Mötet med pappan betydde mycket för Sebastian. Idag har han stort stöd från dem. Sebastian berättar även om en annan relation utanför familjen som kan ha haft indirekt betydelse;

”Pia en tjej, vi har kontakt fortfarande. Det är en gåta. Hon är ... vi är på helt andra nivåer hon och jag men hon har alltid haft kontakt med mig på något sätt, fråga mig inte varför, inte kärlek, bara vänskap”.

Under Sebastians hemlöshetstid möttes de på krogen och de började samtala med varandra. De har fortfarande kontakt. Hon fick funktionen att vara en ”vanlig människa” utanför det

missbruksliv som under lång tid var en del av Sebastians vardag. Samtliga uppger att relationerna till anhöriga och vänner förbättrats avsevärt sedan de slutade missbruka och att de varit ett betydelsefullt stöd.

Robert, Axel, Sara, Tommy och Sebastian har under lång tid levt ett liv utan bostad och i en vardag som dominerats av missbrukets strukturer. I ansträngningarna att förändra sina liv är därför en viktig del att bygga upp en ny vardagsstruktur. Hur har det gjort? Vad har varit viktigt för dem? **Robert** beskriver sin vardag på följande sätt;

”Jag har ju ingen sysselsättning och det vill jag gärna ha... Jag blir 59 år till hösten. Herregud när inte ens välutbildade 24-åringar får arbete ens en gång, va fan ska dom anställa en gammal gubbe. Dom måste ju inse realiteter. Det måste bli sysselsättning eller någon arbetsmarknadsåtgärd eller något sådant. Jag vill gärna nu, har jag gått ett år utan... och helst vill jag arbeta inom serviceyrken. För mjukvaran människor kan jag... Mina dagar går till så jag läser mycket jag går ut på mina promenader och så vidare och veckorna dessvärre så går de så djävla fort nu”.

Robert anser att han har ett innehåll i sin vardag. Bara att ha någonstans att bo är viktigt och ger mening. Helst skulle han vilja arbeta inom något serviceyrke men arbetsmarknadsläget ser dystert ut. Roberts inkomst består av ekonomiskt bistånd från socialtjänsten.

Så här beskriver **Axel** sitt liv idag;

”Vi gör ju alltid saker tillsammans jag och Sara. Vi åker ut, jag träffar barnen, vi går på bio, vi går på NA-möten, vi åker till Bohus, ja planeringen för framtiden, och vi har skaffat sånt där gym-kort i våras”.

Av hälsoskäl kan Axel för närvarande inte arbeta. För honom gäller det att hitta meningsfullhet i de vardagliga aktiviteterna. Hans inkomst idag är sjukersättning.

Sara tycker det är skönt att ha en fast punkt i tillvaron och att ha ett hem. Hennes inkomst är sjukpension men kan även tänka sig att arbeta ideellt inom någon frivilligorganisation. Sara beskriver en vanlig vecka på följande sätt;

”Ja, en vanlig vecka, NA-möten, vi har möten på ett ställe som heter Bohus, möten på torsdagar. Det är något slags NA-grupp och då sitter vi och pratar och sedan på fredagar åker vi på NA-möten inne i stan, och nu så ska vi börja träna igen. Nu har vi hållit upp under sommaren. Vi ska börja träna tre gånger i veckan... Jag lever ett bra liv. Jag har ett bra hem”.

Tommy har sedan många år tillbaka arbete inom kommunen. Arbete är centralt för honom och ger mening. Hans inkomst är så kallad osa-ersättning det vill säga ersättning för en offentligt skyddad anställning;

”Jag hade tur att få börja jobba däruppe. Det är inte alla som får det från början”.

Sebastian håller också på att skapa meningsfullhet i sitt liv. Arbete är en viktig beståndsdel för honom. Att få struktur i vardagen. Så här uttrycker han det;

”Jag arbetstränar hos pappas sambo, hennes firma. Det är ett städföretag. Det är inte världens roligaste jobb. Jag tycker det är bra, henne har jag respekt för på ett schysst sätt. När jag är där jobbar jag... jag är inte på Myrorna eller arbetsgruppen, där det är bara förvaring. Det funkar inte, det händer inget. Jag tycker det här är bättre. Jag gör någonting och får rutiner som att gå upp på morgonen. Tidigt ibland börjar jag halv sex, jag är trött men jag är lika trött klockan 8 00 men det gör mig inget. Ibland jobbar jag till fyra och ibland till tolv, det är olika det där. Åker runt i hela Stockholm, det gör jag och det gillar jag”.

Samtliga har utifrån sina förutsättningar skapat struktur och ett nytt innehåll i vardagen. För Tommy och Sebastian har arbete varit en viktig del i detta byggande. Axel och Saras fysiska hälsa fick konsekvenser av missbruks och hemlöshetslivet vilket medför att de idag inte kan arbeta även om de vill. Arbetet med att få en fast och hållbar struktur pågår alltjämt.

En viktig del att förhålla sig till sin tidigare miljö är att skapa en meningsfull struktur på vardagen samt fortsätta utveckla banden till anhöriga och vänner. Robert, Axel, Sara, Tommy och Sebastian har haft olika sätt att förhålla sig till sin tidigare miljö. Sebastian är den som är tydligast i sitt avståndstagande;

”Man måste bryta med alla om man ska hålla sig drogfri annars funkar det inte. Femton års missbruk, plus, minus, att skaffa nya vänner är inte så lätt heller i den här åldern”.

De anger inga generella svar till hur man ska förhålla sig till sin tidigare miljö. De anser att mycket beror på den egna motivationen och vilket stöd man fått från den närmaste omgivningen.

En viktig aktör i sammanhanget och som varit behjälplig i deras ambitioner att förändra sina liv är socialtjänstens missbruksvård. Men den bild de ger av socialtjänsten i allmänhet är inte helt igenom positiv. Det positiva har varit det stöd de fått via missbruksvården det vill säga

någonstans att bo då det är en nödvändig början för att kunna börja förändra sitt liv. Missbruksvården samordnade olika stöd och hjälpinsatser. Samtliga nämner också som betydelsefullt relationen till socialsekreterarna de mötte. Socialsekreterarna såg dem. De anser också att de haft inflytande och varit delaktiga i sin egen planering. Den positiva bilden är knutet till själva stödet de fick när de väl hade bestämt sig för att förändra situationen. Däremot framträder en annan bild, när de berättar om åren i hemlöshet, och den kontakt de då hade med socialtjänsten. Deras möten med ekonomisektionerna upplevde de som regelstyrkt och ”fyrkantigt”. Samtidigt medger de att de nog inte berättade hela sanningen vid dessa möten och att kontakten från deras sida var fragmentarisk. Hur tycker de då att socialtjänsten ska bemöta hemlösa missbrukare? Vad anser de varit till hjälp? Här kommer några sammanfattande röster som formulerar hur de anser att missbruksvården bör bemöta hemlösa missbrukare;

”Värme, omtanke och framför allt en stor portion av tålamod från myndigheternas sida och acceptera att det inte går över en dag. Man ska inte behöva bevisa någonting i första skedet, framför allt. Man kan säga att nu kan man börja ställa krav på mig va. I stället för tvärtom. Jag menar vissa regler måste uppfyllas när det gäller boende i och med att man bor i kollektiv men jag tycker att fler ska få chanser, man ska inte behöva bli utslängd på gatan för att man trampar snett” (Axel).

”För det första kan man inte sätta folk på härbärgen, ... satsa på, till exempel X-hemmet om du vet vad det är för nånting, man komma dit direkt från gatan, men där får du ingen chans, blåser du 0,1 åker du ut direkt. Men om viljan finns man kan ju faktisk göra ett snedsteg en, två tre gånger men dom ger en ingen chans.....Jag önskar dom kunde ge folk flera chanser om dom ser att folk verkligen vill , men så finns det folk som bara åker in för att vila upp sig ett tag. Då vill man ju inte men vill man för dom ser ju om folk vill. Ge dom flera chanser.....lita mer på folk att dom klarar det, ge folk mer chanser om folk verkligen vill. Man kan inte räkna med att en människa som missbrukat i så här många år, och komma in direkt från gatan. Det är svårt. Det är jättesvårt att vara hemlös liksom” (Sara).

”Man måste få ett första spadtag från er (socialtjänsten) också för att kunna ta tag i saker. Det går inte att det här måste du göra först innan vi kan börja prata med dig. Det är för mycket steg... Det är likadant om man ska lämna urinprov. Är du positiv åker socialbidraget bort... Dialog, ställ krav men man vill också ha en morot som är rimlig för den personen. Alla människor är så olika. I socialsvängen finns bara en mall så här ska det vara. Det funkar inte så. Det har jag svårt att förlika mig med” (Sebastian).

Sammanfattning: att bygga nytt

Centralt för samtliga var att de fick hjälp med ett mer permanent boende. Bostaden blev en fast punkt att utgå från. Tre av informanterna började sin ”bostadskarriär” med att flytta in i ett lågtröskelboende till vilket det var möjligt att flytta in i direkt från gatan. De behövde inte

vara avgiftade/nyktra för att flytta in. De berättar även att när vändpunkten var ett faktum och de aktivt arbetade för fortsatt förändring av livssituationen var det också här en kombination av händelser som påverkade situationen i positiv riktning som egen drivkraft/motivation, stödet från missbruksvården, anhöriga och vänner, samt byggandet av en ny vardagsstruktur. Sammantaget, ”byggstenarna” har haft betydelse för att vidmakthålla nykterhet/drogfrihet samt för att stabilisera den förändring som påbörjats.

Tre av intervjupersonerna som under hemlösheten haft kontakt med socialtjänsten uttrycker att socialtjänsten var för mycket inriktad mot att arbeta enligt olika steg som skulle uppfyllas. Den bild som växer fram i berättelserna är att människor som i årtal varit hemlösa missbrukare behöver ges många chanser. Det går inte att komma direkt från gatan och tro att det löser sig. Det tar tid att komma tillbaka och bygga upp ett liv. De fem berättelserna handlar om individer med olika behov och det blir tydligt att kraven behöver vara rimliga och anpassas till varje individs situation. De synpunkter som de fem personerna har framfört om hur hemlösa missbrukare bör bli bemötta kan också ha giltighet för missbruksvården som helhet.

Avvikande mönster

Hitintills i analysen av berättelserna har gemensamma mönster betonats, men det finns också viktiga skillnader mellan deras berättelser. En sådan avvikelse framkom i Tommys berättelse. Han uppgav att hemlösheten inte fick några konsekvenser för hans fysiska och psykiska hälsa, vilket var fallet i de fyra andra personernas berättelser. Huvudskälet kan nog tillskrivas det faktum att han hela tiden haft någonstans att bo, även om han var hemlös i den bemärkelsen att han inte hade egen bostad. Han har även haft inkomst och har därmed kunnat betala hyran eller del av hyra. Han behövde aldrig bo ute, i källare eller uppsöka härbärge.

Ännu en skillnad framkommer i Saras berättelse. Hennes berättelse är sammanlänkad med relationer till män och hur deras beteende fick konsekvenser för hennes boende. Sara är i berättelsen tydligare i sin beskrivning av relationer under hemlöshetstiden än vad som framkommit i de intervjuade männens berättelser. Hennes relationer under hemlöshetstiden kan även ha bidragit till att hon långa tider ”osynliggjordes” för myndigheterna eftersom männen skötte ”försörjningen”.

Analys och tolkning med stöd av de teoretiska utgångspunkterna

Forskning som belyser hur det går till att ta sig ur hemlöshet är begränsad i förhållande till hur stort forskningsområdet om hemlöshet är. För att kunna utveckla arbetet är det viktigt att också ta del av de berättelser som formuleras av dem som haft erfarenhet av hemlöshet och missbruk. Deras röster är viktiga då de via sina berättelser tillför kunskap om utanförskapets livsvillkor men också om hur det går till att ta sig ur svåra livssituationer.

Enligt den narrativa teorin skapar vi mening och sammanhang i våra liv genom hur vi berättar om vad vi varit med om (Johansson, 2005). Livsberättelserna syftade till att få kunskap om och förståelse för processen till och från hemlöshet utifrån informanternas perspektiv. Händelserna i deras liv strukturerades utifrån en tidsaxel (Johansson, 2005, Larsson m fl 2008). Tidsaxeln var ett stöd för att förstå människornas liv i sitt kontextuella sammanhang (Johansson, 2005). Berättelserna som stått i förgrunden i den här studien, beskriver en social process (Larsson m fl 2008). Ett mänskligt liv kan beskrivas som en oändlig mängd händelser som är länkade till varandra. Vissa händelser kan vid skilda tidpunkter ha olika betydelser och kan påverka riktningen på livet. Berättelserna och analysen av desamma skapar ordning (Johansson, 2005). I efterhand när vi beskriver skeenden i våra liv kan vi peka på händelser som lett fram till andra händelser. Vi gör på det sättet en livsberättelse av vår egen berättelse. Hemlöshet och missbruk uppstår inte av sig själv utan kan ses som en serie av händelser. Intervjuguiden som konstruerats inför intervjuerna syftade till att strukturera händelseförloppet från boende i lägenhet till hemlöshet och åter tillbaka till lägenhet. Vändpunkten bort från hemlöshet och missbruk, vilket är studiens fokus, kan beskrivas som ett händelseförlopp. Själva vändpunkten är den situation i en människas liv då allt ställs på sin spets (Johansson, 2005). För att underlätta förståelsen av vändpunktens olika faser används exitteorins fyra faser som utformats av Fuchs Ebaugh (1988). Exitteorin kombineras med Axel Honneths bekräftelse teori. Skälet till att använda bekräftelse teorin är att exitteorin i huvudsak beskriver situationer men i vändpunktssituationen handlar det om ett samspel mellan människor. Viktigt i samspelet med människor i utsatta situationer är att de blir bekräftade, sedda och lyssnade till (Honneth, 2003).

Fas I och II: De första tvivlen och sökande efter alternativ

Ett gemensamt drag i de vändpunkter som beskrivits är att det föregåtts av tvivel och en inre dialog. Intervjupersonerna uttrycker att de under hemlöshetstiden periodvis tvivlade på sin situation. *Axel* och *Sebastian* gjorde aktiva försök att förändra situationen genom att flytta till

en annan kommun i syfte att bygga upp en ny tillvaro. Det som drev på beslutet var tankarna kring barnen och skammen de kände. Emellertid misslyckades lösningsförsöken det vill säga att förändra situationen. Missbruket av droger spelade en väsentlig roll för misslyckandet. **Sara** löste hemlösheten genom att periodvis bo i husvagn. Det kanske inte var ett hem i gängse mening men en möjlighet att bo och ha en dörr att stänga om sig. Tvivlet växte sig starkt när det blev uppenbart att hon och pojkvännen skulle vräkas från husvagnsboendet. I samband med denna insikt ökade hon missbruket. **Robert** var under hemlösheten förtvivlad över situationen han hamnat i men gjorde inga aktiva lösningsförsök. Anledningen var, som han uttrycker det, att han inte visste hur han skulle kunna ta sig ur situationen. **Tommy** löste hemlösheten genom att hitta boenden för kortare eller längre tider. Hans hemlöshet skiljer sig åt jämfört med de övriga intervjupersonerna på en avgörande punkt. Han hade under alla år inkomst av arbete, vilket gjorde att han kunde betala hyra eller del av hyra. Tvivlen för hans del kom i samband med en sjukskrivningsperiod. Sammantaget för samtliga, tvivel som en följd av alltmer kännbara konsekvenser av missbruket och hemlösheten föregick uppbrottet från hemlösheten. Enligt Fuchs Ebaugh är tvivel och sökande efter alternativ förstadier till själva uppbrottet. Beslutet om en förändring växte således fram mot bakgrund av ett alltmer intensivt missbruk, ökande negativa konsekvenser och tilltagande påfrestningar på alla livets områden. Trots att tvivlet växt sig allt starkare hade alkohol och narkotika en kvarhållande effekt. De såg inga utvägar utan det behövdes yttre händelser i deras liv för att påskynda processen.

Fas III: Vändpunkter och uppbrott

Vägen till vändpunkten var kulmen på ett liv som de fann alltmer ohållbart. Vändpunkter är den tredje fasen i exitteorin. I den fasen har personen bestämt sig för att lämna den problematiska livsföringen. Vändpunkten som sådan är unik och personlig och besluten kan vara mer eller mindre tydliga. Kännetecknande för vändpunkten är att de är dramatiska och livsavgörande. Fuchs Ebaugh (1988) har i sin exitteori delat upp vändpunkten i fem olika kategorier, (1) specifik/utmärkande händelse, (2) droppen som får bägaren att rinna över, (3) tidsrelaterade faktorer, (4) yttre omständigheter som styr beslutet (5) antingen eller situation. Varje kategori beskriver olika situationer som människor ställs inför. I det följande beskrivs det som utmärkte informanternas vändpunkter.

Roberts vändpunkt kan relateras till kategori fyra det vill säga att det var *yttre omständigheter* som avgjorde vändpunkten. Han hade under det dryga år som han varit hemlös vistats på

Centralen. Han var helt förlamad i situationen. Under tiden tog han inte några initiativ till förändring eftersom han inte visste vart man kunde vända sig. Av den anledningen var han helt beroende av andras initiativ. Vaktarna på Centralen hade uppmärksammat hans belägenhet och rapporterade till socialtjänstens uppsökargrupp. Under en längre tid hade han varit osynlig. Faktumet att han blev sedd och bekräftad som människa (Honneth, 2003) trots att han var hemlös hade stort värde för Robert. Han kände att han blev respekterad och att han bedömdes som tillräknelig (Honneth, 2003). Att Robert blev sedd och bekräftad hade avgörande betydelse för honom. Samspelet med andra människor lösgjorde honom från den låsta situationen. Via agerandet från vaktare och myndigheter kom Robert till härbärke. Bara att komma till ett härbärke var enligt Robert paradiset. Vad som också var värdefullt för Robert var att han efter härbärgets fick möjlighet att flytta in i ett lågtröskelboende till vilket man kunde komma ”direkt från gatan”. I den meningen innebar även detta en form av bekräftelse (Honneth, 2003) då man utgick ifrån Roberts situation. Det skapade också möjligheter för Robert att börja förändra sin situation.

Axels vändpunkt var mycket dramatisk. Vändpunkten kan hänföras till det som Fuchs Ebaugh benämner som en *specifik/utmärkande händelse*. För hans del var det initialt yttre omständigheter som polisingripande och häktning som ledde till vändpunkten. Missbruket hade då under en längre tid varit hämningslöst och under inflytande av drogerna överskred han en personlig gräns. Han hade gjort något mot en annan människa som han inte kände igen sig själv i. Handlingen som han gjort sig skyldig till påskyndade förändringen. Under häktningstiden var han mycket ångerfull och beslutade sig för att ”nu får det vara slut”. Axel uttrycker det på följande sätt - för att ta sig upp måste man se botten. Häktetiden innebar också bekräftande relationer för Axel. Under förhören fick han stöd att börja ta itu med sin situation. Han fick även gehör för sin ambition från psykiatrin och socialtjänsten. Annat som hade stor betydelse och som hjälpte till i samband med vändpunkten var den bekräftelse som han fick av sin familj och anhöriga. Han fick känslomässigt understöd (Honneth, 2003) av sin före detta fru, barnen samt föräldrarna. För Axel hade det stor betydelse att han hade delar av sitt tidigare nätverk kvar trots många års missbruk och hemlöshet. Utöver anhöriga har socialtjänsten haft stor betydelse då de förmedlade bostad samt fortsatte att stödja honom.

Enligt Fuchs Ebaugh's indelning har jag tolkat att det var en *specifik/utmärkande händelse* samt *yttre omständigheter* som påverkade *Saras* beslut. Inflytanden från omgivningen påskyndade hennes beslut som att hon blivit av med husvagnen. Händelsen utlöste kraftig

ångest. Vid tillfället hade missbruket eskalerat över alla gränser. I den situationen beslutade hon sig för en förändring. Både yttre och inre händelser bidrog till beslutet. Förutom Saras psykiska instabilitet och vilsheten i tillvaron är vändpunkten för henne förknippat med mötet med socialtjänsten. Sara nämner att hon blev bekräftad för den hon var och att en annan människa såg hennes hjälpbehov. Honneth (2003) har formulerat att innebörden i bekräftelsen alltid innebär ömsesidighet och att båda parter respekterar varandra. En människa är i stånd att bygga upp och bevara en positiv självrelation med hjälp av instämmande och bejakande reaktioner från andra. Sara uttrycker att hon blev lyssnad till och sedd utifrån där hon befann sig. Hon anser att socialtjänstens bemötande haft stor betydelse för henne. Andra som bekräftat och stött henne är hennes mamma och brodern.

Tommys situation skiljer sig från de övriga. Han hade inte varit hemlös i gängse mening och hänvisad till härbärgen eller källarutrymmen. Däremot har han befunnit sig i en hemlöshetssituation eftersom han inte haft en egen lägenhet med eget kontrakt. Under de 15 år han varit hemlös har han haft tillfälliga boenden. En reträttpunkt har alltid varit att bo hos modern. För Tommy innebar det en vändpunkt när han via kamrater fick kontakt med Ria-verksamheten (cafe/dagverksamhet för hemlösa). Hans boende var tillfälligt och han oroade sig för den kommande vintern. Modern hade även förklarat att han inte längre kunde räkna med att få bo hos henne. Tommy beskrev situationen för Rias föreståndare som bekräftade och mötte honom i situationen (Honneth, 2003). Han fick känslomässigt stöd (a.a., 2003) av dem samt rådet att kontakta socialtjänsten vilka i sin tur hjälpte honom till ett lågtröskelboende. Man kan tillskriva Tommys vändpunkt Fuchs Ebaughs tredje variant det vill säga *tidsrelaterade faktorer*. Han hade då varit hemlös i 15 år och av tillfälligheter fick han kontakt med Ria-verksamheten. Han fick chansen att göra något åt sitt liv, annars fanns risken att han skulle bli kvar i permanent hemlöshet. För Tommys del var det en kombination av olika relationer som ledde fram till hans vändpunkt och beslutet om förändring. Mammans ställningstagande att inte låta honom bo hos henne var också en form av bekräftelse i den meningen att hon deklarerade vad hon ansåg om det liv han levde. Vidare, att han via vänner kom till Ria och att de uppmärksammade hans situation. Ria lyssnade på honom och tog hans berättelse på allvar.

Sebastians vändpunkt är ett exempel på den variant som Ebaugh benämner som en *antingen/eller* situation. Missbruket kulminerade i en vändpunktssituation på liv eller död.

Det var hans egen stolthet som drev på förändringen. Han hade helt enkelt fått nog och kunde inte se någon enskild händelse som utlösande faktor. ”Antingen gör jag något åt mitt liv eller så struntar jag i det”. Han hade hamnat vid ett vägsکیل. Vändpunkten var kulmen på en lång process av negativa upplevelser. Han hade missbrukat intensivt under en längre tid och livssituationen blev alltmer ohållbar. Det fanns även inslag av skam och som han uttryckte - att han inte vågade se sig själv i spegeln. Vidare påverkade tankarna kring barnen beslutet om förändring. Viktigt för hans vändpunkt var att hjälpbehovet bekräftades vid mötet med socialtjänsten. Honneth (2003) benämner det som att hans beslut fick ett erkännande och att han fick stöd. Sebastians önskningar och behov togs på allvar och bemöttes av omgivningen. Han fick via socialtjänsten möjlighet att flytta in i ett lågtröskelboende ”direkt från gatan”. Socialtjänsten utgick från den situation han befann sig i. Att personalen litade på honom har varit viktigt. De såg honom ”som en autonom individ som kunde ta ansvar för sina handlingar” (Honneth, 2003). I samband med vändpunkten valde Sebastian att inte ha fortsatt kontakt med sin mamma, sina bröder och mammans syskon. Skälet var missbruk och att kontakt med dem i den ”sköra fas” han är i skulle äventyra den tillvaro han försöker bygga upp. Däremot har Sebastian kontakt med sin pappa som stöttar och bekräftar honom.

Fas IV: Bygga nytt

Betydelsefullt vid vändpunkten för samtliga var mötet med socialtjänstens missbruksvård. De uttrycker att personalen bekräftade och mötte dem utifrån den situation de befann sig i och att de lyssnade på dem. I den bekräftelseprocess det innebär att möta människan ingår även att utveckla relationer (Honneth, 2003). Samtliga uttrycker att det erkännande och känslomässiga stöd som de fick har varit betydelsefullt. Socialtjänsten mötte dem som autonoma människor med förmåga att styra över sina egna liv. Utöver det stödet var det värdefullt att de fick hjälp med boendet. Boendet blev en fast punkt att utgå från. Tre av informanterna började ”sin bostadskarriär” med att flytta in i ett lågtröskelboende till vilket det var möjligt att flytta in i direkt från gatan. De behövde inte vara avgiftade/nyktra för att flytta in. Tillgången till bostaden gav möjlighet till eftertanke och boendet skapade förutsättningar för dem att börja förstå vidden av sina problem. I den här situationen var det en kombination av inflytanden som påverkade situationen i positiv riktning. Exempelvis hade egen drivkraft/motivation, stödet från missbruksvården, anhöriga och vänner samt ”byggandet av en ny vardagsstruktur” stor betydelse. Det formella (myndigheter) och informella (anhöriga, vänner) nätverket bekräftade den förändring som påbörjats. I bekräftelse teorin betonas människans behov av erkännande samt att detta är betydelsefullt när människor ska ta sig ur problematiska

livssituationer det vill säga att en annan människa ser en annan medmänniskas nöd (Honneth, 2003). Exitteorin har den förtjänsten att den strukturerar och möjliggör att sätta ord på ett händelseförlopp. Att bygga nytt är slutet på händelseförloppet som föregåtts av tvivel och sökande efter alternativ. Gemensamt i berättelserna är att skilda inflytanden från omgivningen (vuxenuppsökarenheten, polisingripande och häkte, riskera att bli av med husvagnen) bidragit till vändpunkten i deras liv. Andra ”inre” inflytanden som kan härledas till dem som personer var att konsekvenserna av missbruket hade blivit alltmer påtagliga som försämring av den fysiska och psykiska hälsan, skammen och tankarna kring barnen (vilket var aktuellt för två av de intervjuade). Avslutningsvis, i den förändringsprocess de befinner sig i kan inte nog understrykas betydelsen av stöd och bekräftelse (Honneth, 2003) från den sociala omgivningen, familj, vänner och myndigheter.

Resultaten i relation till kunskapsområdet

Arbetslöshet och bostadslöshet var inte något som bekymrade intervjupersonerna när de var unga på 1960, 1970 och 1980-talet. Det var möjligt för dem att få arbete trots avbruten grundskola eller enbart fullföljd grundskola alternativt gymnasium. Det var även möjligt att få tag på en hyreslägenhet. Vid 20 års ålder var de alla integrerade i samhället i den meningen att de var självförsörjande och hade egen lägenhet. Det liv de skapade under 1970 och 1980-talet var möjligt utifrån de förutsättningar som fanns i samhället vid den tidpunkten.

Sedan dess har samhället omdanats avsevärt. I bakgrunden till deras berättelser finns en bild av ett samhälle som förändrats. Rationaliseringarna under 1990-talet inom det privata näringslivet och översynen av offentliga sektorn ledde till att många arbetstillfällen försvann (Puide, 2000). Även bostadsmarknaden förändrades under 1990-talet. Byggandet av hyresrätter minskade avsevärt och många av de befintliga hyresfastigheterna ombildades till bostadsrätter. Avregleringen av hyresnivåerna innebar att hyressättningen marknadsanpassades (Flyghed, 1995, Nilsson & Flyghed, 2004). Även kraven på hyresgästerna skärptes (Flyghed, 1995, Holmdahl 2009). Förändringarna på bostadsmarknaden har inneburit att människor i svaga positioner, exempelvis före detta hemlösa missbrukare, har fått svårt att få bostad. Som en följd av svårigheterna har kommunerna tvingats bygga upp en sekundär bostadsmarknad. De allmännyttiga bostadsföretagen förmedlar lägenheter och socialtjänsten agerar hyresvärd (Sahlin, 1996, Knutagård, 2009).

Trots att informanterna har arbetslivserfarenhet innebär deras ålder och bristfälliga skolunderbyggnad betydande svårigheter för dem att få arbete. Den arbetsmarknad som står till förfogande är den sekundära arbetsmarknaden som bland annat syftar till att kvalificera människor till den reguljära arbetsmarknaden (SOU 2007). Gällande boendet befinner de sig idag i något steg inom kommunernas boendekedjor och riskerar bli kvar där under avsevärd tid, som en följd av de skärpta kraven på hyresgästerna (Flyghed, 1995, Swärd, 1998, 2008) och det begränsade utbudet av hyreslägenheter. Förändringarna som bostadsmarknaden genomgått innebär att utsatta och marginaliserade människor idag har betydande svårigheter att få bostad på grund av bostadsmarknadens effektiva utestängningsmekanismer som bostadsrätter, marknadsanpassad hyra på hyresrätterna samt att värdarna sorterar vilka som får bostad (Knutagård, 2009). Sammantaget kan konstateras att möjligheterna för informanterna att komma tillbaka och åter integreras i samhället är starkt begränsad som en följd av de beskrivna förändringarna på arbets- och bostadsmarknaden.

Vad hände – varför blev informanterna hemlösa? Förloppen i deras historier är olika utifrån deras livsomständigheter men det finns gemensamma drag i händelseutvecklingen. Gemensamt för informanterna i den här studien var att alkohol- och narkotikamissbruket ledde fram till hemlösheten. Vägen dit hade kantats av arbetslöshet, skilsmässa, ansträngda relationer till anhöriga, obetalda hyror, störningar i boendet samt vräkning från bostaden. Som synes är det en komplicerad utveckling som leder fram till hemlöshet. Forskningen anser det mer fruktbart att tala om hemlöshetsgenererande processer än om direkta orsaker (Swärd, 2008). I studier som gjorts kring hemlöshet har framgått att den mest avgörande faktorn till varför människor hamnat i permanent hemlöshet varit att de blivit vräkta. Positionen som utsatt och marginaliserad förstärktes ytterligare efter vräkningen (Flyghed, 2000). Resultaten av tidigare gjorda studier sammanfaller med de iakttagelser jag gjort i den här studien, det vill säga att intervjupersonerna i samband med vräkningen var i en utsatt position och att deras sociala problem fördjupades efter vräkningen.

De kartläggningar som gjorts i Stockholm visar att antalet ”öppet hemlösa som syns i det offentliga rummet” ökat avsevärt under de senaste 20 åren (Finne, 1999, 2001, 2003). Samhället är idag lika handfallen inför den öppna hemlösheten som för 100 år sedan. Det samhälleliga svaret för att möta problemet idag liksom då är att bygga ut härbärgesverksamheten. Detta sker trots att det finns forskning som noterat härbärgets konserverande funktion (Swärd, 2008). I stället för att vara en språngbräda till annat boende

blir många kvar och livet kretsar mellan härbärgen och frivilligorganisationernas dagverksamheter (Finne 1999, 2001, 2003). Fyra av dem som deltagit i den här studien har erfarenhet av härbärgen menade att härbärke kan vara bra i vissa situationer beroende på vilket syfte man har med att uppsöka härbärgen. Däremot ansåg de att boendet varit till föga hjälp eftersom härbärgen bara är öppna nattetid och att det oftast är oroligt på dessa boenden med tanke på att det enbart är personer med liknande bakgrund som söker sig dit.

Hemlöshets- och missbrukslivet som beskrivits i rapporten hade sin egen dramaturgi; alkohol och narkotikamissbruk, kriminalitet, tillfälliga boendelösningar, umgänge med andra missbrukare, försämrade relationer till anhöriga och vänner, skam samt försämring av den fysiska och psykiska hälsan. Att den fysiska och psykiska hälsan försämras påtagligt av hemlöshet är belagt i många studier av hemlösa missbrukare. Den socialmedicinska praktiken har under flera decennier undersökt och kartlagt ohälsan bland hemlösa missbrukare (Norman & Schultze, 1970, Borg, 1974, Åsander, 1976, Beijer, 2007, 2009, Halldin, 2008). En bidragande orsak till ohälsan, förutom missbruket, är bristen på bostad. Att sakna ett hem innebär att man rent praktiskt inte kan vårda sin hälsa genom att sköta sin hygien och sitt sömnbehov. I den här studien avviker en av informanterna som uppgivit att hans fysiska och psykiska hälsa inte försämrades eftersom han hade mer eller mindre permanenta boendelösningar under sin hemlöshetstid.

Vad ledde då fram till att informanterna beslutade sig för att förändra sin situation? Enkelt uttryckt var det en kombination av yttre och inre inflytanden som bidrog till deras beslut. Såsom inre faktorer kan räknas att de fysiska och psykiska konsekvenserna av livsföringen blev alltmer påtagliga vilket ledde fram till beslutet att förändra situationen. Yttre faktorer är olika former av omgivningsreaktioner (Blomqvist, 1999, 2002). Behandlingsforskningen har noterat att utfallet av behandling i hög grad påverkas av faktorer i omgivningen (a. a.). I syfte att analysera processen att ta sig ur hemlöshet och missbruk användes Fuchs Ebaughs exitteori (1988) och Honneths bekräftelsesteori (2003). Den sistnämnda teorin överensstämmer med det som Blomqvist benämnt som att börja där klienten är (Blomqvist, 1999, 2002). Det som påskyndade förändringen för intervjupersonerna var att de blev mötta och förstådda i den situation de befann sig i. Socialtjänstens personal lyssnade och bekräftade dem. Stor betydelse hade även det känslomässiga stöd de fick av familj och anhöriga. De sågs som autonoma individer som med stöd hade förmågan att ta sig ur sin problematiska livssituation. De välkomnades och fick bekräftelse i ett nytt sammanhang. Forskningen om ”sjävläkning” har

undersökt hur det går till att ta sig ur missbruk utan behandling (Blomqvist, 2001). Det som betonas är att relationer och omgivningsfaktorer har stor betydelse för människor som tar sig ur problematiska livssituationer. Relationernas betydelse har även inom den psykiatriska vården tillskrivits som en viktig komponent vid återhämtning från psykisk sjukdom (Denhov 2007b, Topor, 2006) . Även i föreliggande studie har det framkommit att viktiga relationer vid rätt tidpunkt har haft stor betydelse och påverkat intervjupersonerna mot vändpunkten.

Avslutningsvis, lyfts i berättelserna fram att socialtjänstens insatser inte alltid är anpassade till hemlösa missbrukares behov. Det är för mycket olika ”steg” som ska uppfyllas. Toleransen för att misslyckas i sina ansträngningar är små. Som hemlös behöver man få flera chanser. Det tar tid att bygga upp tillit till andra människor och att skapa nya vardagliga strukturer. Vidare framkommer i berättelserna att myndighetens struktur kolliderar med hemlöshetens strukturlöshet. Andra hinder som framkommit i den här studien är de förändringar som skett på bostadsmarknaden. Intervjupersonerna befinner sig idag inom den sekundära bostadsmarknaden och de kan bli kvar där under lång tid. Dessa hinder har lyfts fram i andra studier där forskare intervjuat personer med erfarenhet av hemlöshet. I intervjuerna beskrevs att myndigheterna kunde utgöra ett hinder då de upplevde att dess företrädare ofta inte hade klart för sig vad de hemlösa behöver. De hemlösa är i underläge och känner ofta skam över sin situation och har därmed svårt att ställa krav på myndigheterna (Swärd, 2008).

5. Slutsatser och diskussion

Inledning

I detta kapitel sammanfattas studiens resultat genom att återknyta till de inledande frågeställningarna. Avslutningsvis förs en kort diskussion om resultat och metod samt vilka nya forskningsfrågor som väckts under arbetets gång.

Slutsatser

- *Hur beskriver de tidigare hemlösa sin väg till hemlösheten?*

Det som framförts som anledning till att de blev avhysta/vräkta var samstämmigt från fyra av de intervjuade, alkoholens och drogernas ökande inflytande över deras liv. Avhysningen var slutpunkten på en kedja av negativa händelser där alkohol och droger beskrevs som en flyktväg. Inflytandet var så starkt att de struntade i konsekvenserna. Den femte personen angav ekonomiska skäl som huvudanledning till vräkningen. Sammantaget beskrev de ett komplext förlopp där missbruket gavs en viktig roll.

- *Hur beskriver de sin tid utan fast bostad och vägen mot "eget boende"?*

Samtliga beskriver att de tog sig fram genom tillfälliga lösningar från dag till dag. Ibland uppsökte de härbärge som en nödlösning. Den psykiska och fysiska hälsan försämrades avsevärt för alla utom för en person under hemlöshetstiden. Likaså försämrades kontakterna med anhöriga avsevärt. Den slutliga vändpunkten var kulmen på ett liv som de började finna alltmer ohållbart. Beslutet om en förändring växte fram mot bakgrund av ett alltmer intensivt missbruk, ökande negativa sociala konsekvenser och tilltagande påfrestningar på alla livets områden. Efter vändpunkten beskrev alla att relationer i form av stöd från vänner och professionella hade stor betydelse. Sammantaget var omgivningens positiva bekräftelse av dem som personer i kombination med deras beslut till förändring, viktigt för dem.

- *Hur beskriver de sin nuvarande situation?*

Boendet har blivit en fast punkt att utgå ifrån. Att ha en bostad har varit avgörande eftersom det skapade en möjlighet för dem att börja ta itu med sin sociala situation, ekonomi, arbete och att återta kontakten med barn och föräldrar. Enligt intervjupersonerna är det även i det här skedet en kombination av händelser och relationer som påverkat situationen i positiv riktning - som egen drivkraft/motivation, stödet från missbruksvården samt anhöriga och vänner.

Byggandet av en ny vardagsstruktur och ett nytt livsinnehåll har möjliggjorts genom bostaden som bas.

- *På vilket sätt kan intervjupersonernas livsberättelser bidra till kunskap om processen till egen bostad?*

En kunskap som finns att hämta i berättelserna är att den förändrade organiseringen av arbets- och bostadsmarknaden bidragit till svårigheter för intervjupersonerna att få arbete och bostad. Vad som även framkommit är att processen fram till en bostad är individuell. De intervjuade betonar att det måste finnas utrymme att misslyckas och att i sin egen takt stabilisera nykter/drogfriheten. Att bygga upp tillit till andra människor kan ta tid. Hinder som intervjupersonerna lyfte fram är främst knutna till deras kontakter med socialtjänstens ekonomisektioner. Socialtjänstens regelverk fungerar inte alltid för personer som är hemlösa. Enligt intervjupersonerna är det exempelvis svårt att passa besöks- och telefontider då man som hemlös och utan förankring i tillvaron har en annan dygnsrytm. Samtliga betonar också att det under processen till egen bostad varit betydelsefullt att de professionella lyssnade på dem, att de blev sedda och att man litade på dem.

- *Kan intervjupersonernas berättelser tillföra information till socialtjänsten som kan bidra till en utveckling av arbetet med hemlösa personer?*

En viktig erfarenhet som framkom i berättelserna var betydelsen av att socialtjänsten mötte dem och lyssnade på dem där de befann sig. Av berättelserna framkom också att kontinuitet och flexibilitet är viktigt vid handläggningen, det vill säga att en socialsekreterare hade den primära kontakten och samordnade de insatser som behövdes samt att de gjordes delaktiga i sin planering.

En sammanfattande slutsats av studien är att det sociala arbetet med hemlöshet är ett angeläget utvecklingsområde, där man i högre grad än idag kan använda sig av de hemlösas egna erfarenheter för att förstå hur processerna mot hemlöshet kan motverkas och hur socialtjänsten kan stödja vägen tillbaka till bostad och ett fungerande socialt liv. För alla som ingick i denna studie innebar en egen bostad en plattform för ett ”återinträde” i samhället. Från deras berättelser kan man dra slutsatsen att en bostad är viktig för att påbörja ett liv som innebär mindre missbruk och stabilare sociala relationer.

Avslutande diskussion

Som nämnades tidigare i inledningen är hemlösheten en angelägen och aktuell fråga i den socialpolitiska debatten. Samhällets reaktion på problemet idag liksom tidigare är att bygga ut härbärgesverksamheten vilket kan leda till att många hemlösa riskerar att bli kvar i detta system (Knutagård, 2009, Swärd, 1998, 2008). Möjligheterna för hemlösa missbrukare att komma tillbaka till eget boende är också starkt begränsat som en följd av de omfattande förändringar som bostadsmarknaden genomgått de senaste 20 åren (Sahlin, 1996, Knutagård, 2009). Förändringarna har bidragit till att bostadsmarknaden segregerats och förlorarna i omdaningsprocessen är de hemlösa missbrukarna och de psykiskt sjuka/funktionshindrade. I deras väg tillbaka hänvisas de till den sekundära bostadsmarknaden och riskerar att bli kvar där (Knutagård, 2009). Ett försök som syftar till att finna vägar ut ur hemlösheten för hemlösa missbrukare är *Bostad först – projektet* (Kertesz m fl, 2009, Socialstyrelsen, 2010) som är under utveckling i Stockholm, Göteborg och Malmö. Projektet handlar om att erbjuda hemlösa missbrukare ett stadigvarande långsiktigt boende och att knyta socialt stöd till boendet. Intentionen är att de ska kunna flytta in ”direkt från gatan”. Väsentliga inslag i *Bostad först - projektet* är kontinuitet i relationer, långsiktig planering samt delaktighet och sammanhang (Jason m fl, 2011).

Bostad-först projektet i Sverige håller på att utvärderas. Slutrapporten beräknas vara klar hösten 2013 (Stockholms stad, 2010). I inledningen av den här studien nämnades ett lågtröskelboende som startade 2006 och som också hade ansatsen att hemlösa missbrukare skulle ges möjlighet att flytta in direkt till ett boende utan krav på nykterhet (Arnsvik, 2008). Tre av intervjupersonerna i den här studien började sin väg ut ur hemlösheten i detta boende. Det som ansågs vara positivt med boendet var att de kunde flytta in direkt (utan avgiftning) och att som de uttrycker det fick ”landa” och en dörr att stänga om sig. Boendet var kombinerat med stöd och individuella avgiftningsplaner. När väl drogfriheten stabiliserats kom de vidare till annat boende som exempelvis försökslägenhet. Enligt tidigare forskning har modellerna med härbärgen, boendetrappor/boendekedjor inte varit lösningen för hemlösa missbrukare, snarare har de haft en konserverande effekt. Sett ur det perspektivet är det betydelsefullt att kommunerna utvecklar andra strategier för att möta människor som har en svag position på bostadsmarknaden. Lågtröskelboenden som *Bostad först* som nu är under utveckling är ett steg i denna riktning. Ett problem är dock hur detta uppdrag ska lösas på en bostadsmarknad som blivit alltmer segregerad i kombination med bostadsbrist.

Eftersom den här studien fokuserat på hur det går till att ta sig ur missbruk och långvarig hemlöshet har Fuchs Ebaughs exitteori upplevts som ett användbart hjälpmedel för att få kunskap om de olika faserna i förändringsprocessen. Modellen gav struktur åt händelseförloppet. Varje beskrivning av vändpunkten var individuell men i berättelserna framkom trots det likartade mönster. Ett sådant mönster var hur viktiga omgivningsinflytanden var. De var ofta traumatiska: polisingripande, vuxenuppsökarna, vräkning från husvagn. Vidare hade sammanhanget som informanterna kom ifrån indirekt inflytande på deras beslut att förändra livet. Under missbrukslivet hade de haft mycket tankar om familjen och vänner som de svek och utsatte för stora påfrestningar. Sammantaget, menar jag att den viktigaste iakttagelsen i studien är att inflytanden från omgivningen har stor betydelse för människor och påverkar indirekt/direkt människans beslut om att förändra sin situation. Den viktigaste beståndsdel i vändpunkten/omgivningsinflytandet har varit relationerna till myndighetspersoner, anhöriga och vänner. Relationer kan bekräfta förändringen och därmed indirekt understödja att den vidmakthålls (Blomqvist, 1999, 2002, Denhov 2007b, Honneth 2003, Topor, 2006). Utöver omgivningens inflytande för beslutet att förändra situationen är en annan viktig iakttagelse i studien att myndigheterna mötte upp och bekräftade dem i deras situation. Denna utgångspunkt i arbetet ”att börja där klienten befinner sig” har under de senaste 10 åren understrukits av forskare inom missbruksområdet (Blomqvist 1999, 2002, Humphreys & Tucker, 2002).

Den bild de intervjuade gav av socialtjänsten i allmänhet var inte helt igenom positiv. Det positiva var stödet de fått via missbruksvården, det vill säga någonstans att bo. Det visade sig vara en nödvändig start för att kunna börja förändra livet. Vidare har missbruksvården samordnat olika stöd och hjälpinsatser. Samtliga nämner att relationerna till socialsekreterarna var viktiga. Socialsekreterarna såg och bekräftade dem (Honneth, 2003). De tycker även att de haft inflytande och varit delaktiga i sin egen planering. Den positiva bilden är knutet till det stöd de fick när de hade bestämt sig för att förändra situationen. Däremot framträder en annan bild, när de berättar om åren i hemlöshet, och den kontakt de då hade med socialtjänsten. Deras möten med ekonomisektionerna upplevde de som regelstyrd och ”fyrkantig”. Utsagorna är samstämmiga i kritiken mot att socialtjänsten är för mycket inriktad mot olika ”steg” som ska uppfyllas. Resultaten i studien antyder att det krävs ett utvecklingsarbete av socialtjänstens metoder för att nå de hemlösa missbrukarna. Regelverken och de olika stegen (nykterhet, träningsboenden etc.) som ska uppfyllas kan få motsatt effekt. Kartläggningar av

hemlösa missbrukare i Stockholm (Finne 1999, 2001, 2003) påvisade att en allt större grupp enbart hade kontakt med frivilligorganisationerna som Frälsningsarmén, Ny gemenskap samt Stadsmissionen.

Avsikten med den här rapporten har varit att undersöka hur människor med erfarenhet av missbruk och hemlöshet, beskrivit hur de tagit sig ut ur en svår livssituation och på vilket sätt deras berättelser kan bidra med kunskap i socialtjänstens arbete med hemlöshet. Genom den narrativa metoden och fokuset på livsberättelseperspektivet betonades händelseförlopp och processer. En annan möjlig väg hade varit att arbeta utifrån teman som direkt handlat om bemötande och insatser från socialtjänsten. Ett sådant tillvägagångssätt hade kanske gett mer och fördjupad information om hur socialtjänstens arbetsmetoder upplevts. Beträffande generaliserbarheten av resultaten kan man naturligtvis anföra att det är endast fem personers berättelser som vi tagit del av. I kvalitativa ansatser kan man dock tala om analytisk generaliserbarhet (Kvale & Brinkman, 2010), om på vilket sätt resultaten är meningsfulla för att förstå andra personer i liknande livssituationer. Det som talar för analytisk generaliserbarhet är att resultaten överensstämmer med andra studier som använt samma teoretiska modell (Berglund, 2007, Andersson-Rexmo & Bergsten 2008, Forsberg, 2009).

Nya forskningsfrågor har uppstått under arbetets gång. En sådan fråga är behovet att närmare studera hemlöshetsprocessen för hemlösa kvinnor. Framför allt i vilka avseenden skiljer sig denna process från männens? Erfarenheterna från den här studien visade att kvinnans hemlöshet var förknippad med relationer till män och deras beteende. En annan fråga att undersöka är om kvinnors hemlöshet är mer dold eftersom de försörjs av män? Det finns också anledning att följa utvecklingen av *Bostad först*. Hur utformas stödet och blir förändringarna varaktiga? Vidare är frågan om hur socialtjänsten kan samverka med hyresvärdarna en viktig fråga för att förebygga hemlöshet. Ytterligare ett viktigt forskningsområde är att undersöka relationernas betydelse i arbetet med människor i utsatta livssituationer. Hitintills finns få studier och knappast några översikter som på ett bredare plan undersökt det till stor del relationsbaserade arbete som bedrivs inom socialtjänsten. Den kunskap som finns om innehållet i socialtjänstens arbete är till stor del oformulerad och därmed odokumenterat, vilket gör det till ett angeläget forskningsområde.

Några ord till sist

Ett centralt tema i rapporten har varit att belysa hur fem före detta hemlösa missbrukare beskrivit både vägen till hemlöshet men också vägen tillbaka till bostad. Vägen till hemlöshet kantades av händelser som hade betydelse för den slutliga hemlösheten. Likaså var det händelser i deras liv som påverkade beslutet att bryta upp från hemlösheten.

Viktigt i den här rapporten har således varit att ge röst åt en grupp människor som sällan eller aldrig kommer till tals i den allmänna debatten. Deras berättelser är betydelsefulla för att kunna utveckla det kommunala hemlöshets- och missbruksarbetet. En bild som förmedlas via intervjuerna är att socialtjänstens administrativa struktur kolliderar med de hemlösas liv som domineras av strukturlöshet. Som hemlös missbrukare är det svårt att anpassa sig till kommunernas krav för att få insatser. Ett viktigt budskap till kommunerna är att det behöver utvecklas arenor/mötesplatser där de två världarna kan mötas. Idag upplevs socialtjänsten som fyrkantig. I rapporten refereras till verksamheter som hade ambitionen att finna lösningar på detta dilemma. Det som genomsyrade dessa funktioner/verksamheter (uppsökare, RIA-café, lågtröskelboende) var att de mötte – och såg – ”klienten där han/hon befann sig”.

Ett annat budskap är att det måste finnas möjligheter ”inom systemet” att misslyckas. Det tar tid att bygga upp tillit till andra människor efter lång tids hemlöshet. Tilliten har trasats sönder under åren i hemlöshet. Det är viktigt att socialtjänsten ser människan bakom missbruket och hemlösheten. Anmärkningsvärt i undersökningen var den centrala roll som olika dramatiska händelser i deras liv spelade vid uppbrottet från hemlösheten. Men, ett viktigt men i sammanhanget var också att missbrukarvårdens personal fanns på plats och mötte upp och understödde deras beslut. Informanterna pekade särskilt på faktorer som haft betydelse som relationen till socialsekreteraren eller annan personal, att de blev sedda och bekräftade, att kontakterna med beroendevården, psykiatrin och försörjningsstödet samordnades och att personalen hade tålamod. Sammantaget behövs det en motiverande omgivning av både professionella (ex. myndigheter) och av personer i den enskildes nätverk. Den enskildes nätverk och livsvärld som utgör den största delen av människors liv kan vara pådrivare i den meningen att de kan stödja, genom sin närvaro, den förändring som påbörjats i samband med vändpunkten.

Bostadsmarknadens förändringar (ombildningar till bostadsrätter, skärptare krav bland vårdarna osv) som undersökts av forskare (Flyghed, 1995, Knutagård, 2006, Sahlin, 1996)

har resulterat i att människor med svag anknytning till bostadsmarknaden, till vilka f d hemlösa missbrukare kan hänföras, har svårigheter att få en lägenhet med eget kontrakt på den öppna bostadsmarknaden. De hänvisas i stället till den sekundära bostadsmarknaden och risken finns att de blir kvar i dessa boendesystem. Intervjuerna som gjorts bekräftar den bilden. Idag är det tydligt att bostadsmarknaden liksom många andra samhällliga arenor delat upp människor i starka och svaga grupper där de svaga grupperna är förlorarna.

Referenser

- Andersson-Rexmo, B. & Bergsten, A. (2008). *Vändpunktsprocesser – sociala relationers betydelse*. C – uppsats på Psykoterapeutprogrammet 2008. Göteborg: Institutionen för socialt arbete, Göteborgs Universitet.
- Arnsvik, A (2005). *Händelser i det tysta*. FoU-rapport 2005:1. Sollentuna: FoU-Nordväst.
- Arnsvik, A. (2008a). ”Ett steg till annat boende”. *Utvärdering av en boendeverksamhet som vänder sig till hemlösa missbrukare i Solna och Sundbyberg*. Utvärderingsrapport. Sollentuna: FoU-Nordväst.
- Arnsvik A, (2008b). *Att förebygga hemlöshet – En utvärdering av två arbetsmodeller i Upplands Väsby kommun*. Utvärderingsrapport. Sollentuna: FoU-Nordväst.
- Arnsvik, A. (2010). *Sammanställning av diskussioner med ansvariga för Socialtjänstens boendefrågor i Nordvästkommunerna 2010-04-18*. Sollentuna: FoU-Nordväst.
- Arvidsson, A. (1998). *Livet som berättelse. Studier i levnadshistoriska intervjuer*. Lund: Studentlitteratur.
- Asplund, J (1983). *Om undran inför samhället*. Lund: Bokus förlag.
- Baumohl, J. (1996). *Homelessness in America*. Arizona: The Oryx Press.
- Beijer U, (2007). *Hemlösas fysiska och psykiska hälsa utifrån inläggningar på sjukhus – En jämförelse mellan hemlösa och befolkningen i övrigt och mellan hemlösa män och kvinnor*. Stockholm: Forsknings- och utvecklingsenheten Stockholm stad.
- Beijer, U. (2009). *Homelessness and Health: Analysis of Mortality and Morbidity from a Gender Perspective*. Stockholm: Karolinska sjukhuset.
- Berglund, S-A, (2007). *Vändpunkter och förändringsprocesser*. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Björklund, H. (2004). *Att planera för integration – exemplet från Malmö*. Stockholm: KTH infrastruktur, Stockholm.
- Blomqvist J. (1999). *Inte bara behandling – vägar ut ur alkoholmissbruket*. Stockholm: Bjurner och Bruno.
- Blomqvist, J. (2001). Att lägga sitt missbruk bakom sig. Om ”spontanläkning” och betydelsen av behandling. *Nordisk alkohol och narkotika tidskrift sid 163-174*.
- Blomqvist, J. (2002). *Att sluta med narkotika – med och utan behandling*. Socialtjänsten, Stockholm: FoU-enheten. FoU-rapport 2002:2.

Blomqvist, J. (2003). Vägar ut ur missbruket. Om olika sätt att lösa alkohol och narkotika-problem och om behandlingens roll. Blir det bättre med behandling? *Forskningsrådet för Arbetsliv och Socialvetenskap*, s 35 – 49.

Boisvert, R, A, Martin, L, M, Grosek, M, Claire, A, J. (2008). Effectiveness of a peer-support community in addiction recovery: Participation as intervention. *Occupational Therapy International*. Vol. 15(4), pp. 205-220.

Borg S, (1974). *Hemlösa män – en socialpsykiatrisk och klinisk undersökning*. Avhandling. Stockholm: Karolinska Institutet.

Börjeson M, (2005) ”Vi vet inte vilka metoder vi ska använda”. Stockholm: Institutionen för socialt arbete, Stockholms universitet.

Denhov, A. (2007a). *Hjälpande relationer i psykiatrisk vård – en litteraturöversikt*. Stockholms läns sjukvårdsområde. Psykiatrin södra. FoU-enheten.

Denhov, A. (2007b). *Hjälpande relationer i psykiatrisk vård –en intervjustudie*. Masteruppsats. Stockholm: Institutionen för socialt arbete, Stockholms universitet.

Eriksson L, Stenberg S-Å, Flyghed, J, Nilsson, A. (2010). ”VRÄKT – utkastad från hus och hem i Stockholm 1879-2009” – en berättelse om bostadsnöd, hemlöshet, trångboddhet under 130 år. Stockholm: Premiss förlag.

Fass, (2011). www.fass.se

Finne, E. (1999). *Statistik över missbrukare, hemlösa och psykiskt sjuka i Stockholm år 1997*. FoU-rapport 1999:12. Stockholm: Socialtjänstförvaltningen, Stockholm stad.

Finne, E. (2001). *Statistik över missbrukare, hemlösa och psykiskt sjuka i Stockholm år 1999*. FoU-rapport 2001:11. Stockholm: Socialtjänstförvaltningen, Stockholm stad.

Finne, E. (2003). *Statistik över missbrukare, hemlösa och psykiskt sjuka i Stockholm år 2001*. FoU-rapport 2003:6. Stockholm: Socialtjänstförvaltningen, Stockholm stad.

Flyghed, J. & Stenberg, S-Å. (1993). *Vräkt i laga ordning*. Konsumentverkets rapport 1993/94:1. Nyköping: Konsumentverket.

Flyghed, J, (1995). Vräkt till hemlöshet.? Vräkningar i Sverige 1982 – 1994. *Socialvetenskaplig tidskrift nr 2/1995, sid 99 – 116*.

Flyghed, J. (2000). Vräkning – orsak eller verkan? En studie i marginellt boende. I: Runqvist, Swärd (red). *Om olika perspektiv och förklaringsmodeller*. Stockholm: Carlssons bokförlag.

Flyghed, J. & Nilsson, A. (2004). Vräkt och hemlös. Marginaliseringsprocesser bland vräkta. *Socialmedicinsk tidskrift 84:1, 14-21*.

Forsberg A, (2009). *Vägen ur missbruk. En intervjustudie om vägen från missbruk till ett drogfritt liv*. Ett projektsamarbete mellan Dalarnas forskningsråd och Örebro resursteam. Falun: Dalarnas forskningsråd.

Fuchs Ebaugh, H. R. (1988). *Becoming an Ex, The Process of Role Exit*, Chicago: University of Chicago Press.

Halldin, J. (2008). Utsattas och hemlösas ohälsa under de senaste hundra åren. *Socialmedicinsk tidskrift nr 1 sid 12 – 15*.

Holmdahl, J. (2009). *Hot om vräkning: Tre aktörers perspektiv*. Rapport i socialt arbete nr 133 – 2009. Stockholm: Institutionen för socialt arbete, Stockholms Universitet.

Honneth, A. (2003). *Erkännande – praktisk-filosofiska studier*. Göteborg: Bokförlaget Daidalos.

Humphreys, K. & Tucker, J. (2002). Editorial: Toward more responsive and effective intervention system for alcohol-related problem. *Addiction 97(2) pp 126-132*.

Hydén, L-C (2007). *Om narrativt inriktad forskning och forskning om narrativ*. Linköping: Institutionen för medicin och hälsa. Linköpings universitet.

Jason, A. L. Olson, B. D. Mueller, D. G. Walt, L. Aase, D. M. (2011). *Addiction Recovery Management. Theory, Research and Practise*. Totowa NJ (USA): Humana Press INC.

Johansson, A. (2005). *Narrativ teori och metod*. Lund: Studentlitteratur.

Kelly, J, F, White, W. (2010). *Addiction Recovery Management. Theory, Research and Practise*. Totowa NJ (USA): Humana Press Inc.

Kertesz, S. G. Crouch, K, Milby, J, B, Cusimano, R, E, Schumacher, J, E. (2009). Housing first for homeless persons with active addiction: Are we overreaching? *The Milbank Quarterly vol 87 pp 495 – 534*.

Knutagård, M. (2006). *Sista utposten, vägen in och det hållbara boendet*. Meddelande från Socialhögskolan 2006:3, Lund.

Knutagård, M. (2009). *Skälens fångar: Hemlöshetsarbetets organisering, kategoriseringar och förklaringar*. Lund: Socialhögskolan.

Kristiansen, A. (2000). *Fri från narkotika. Om kvinnor och män som varit narkotikamissbrukare*. Stockholm: Bjourner och Bruno.

Kvale, S. & Brinkman, S. (2010). *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund: Studentlitteratur.

Larsson, S. Lilja, J. Sjöblom, Y. (2008). *Narrativa metoder i socialt arbete*. Lund: Studentlitteratur.

Meeuwisse, A. & Swärd, H. (2003). *Den ocensurerade verkligheten i reportage, bild och undersökningar*. Stockholm: Carlssons förlag.

Nilsson, A. & Flyghed, J. (2004). *Tryggare kan ingen vara? Vräkning av barnfamiljer: förekomst, orsaker och konsekvenser*. Stockholm: Stockholms universitet. Kriminologiska institutionen.

Norman, J. & Schultze, R. (1970). *Hemlösa män i Stockholm*. En rapport från Stockholms socialnämnds socialmedicinska utrednings- och behandlingshem vid Krukmakargatan. Kommunstyrelsens utlåtande och memorial, bihang Nr 99.

Padgett, D. (2008). Relationships among persons who have experienced serious mental illness substance abuse and homelessness: Implications for recovery. *American Journal of Orthopsychiatry*. Vol. 78(3), July pp. 333–339.

Pettersson, T. (2007). *Empowerment: vetenskapligt paradig eller politisk kameleont*. Kandidatuppsats. Lund: Lunds universitet.

Puide, A. (2000). *Socialbidrag i forskning och praktik*. Centrum för utvärdering av socialt arbete. Stockholm: Gothia.

Sahlin, I. (1996). *På gränsen till bostad. Avvisning, utvisning, specialkontrakt*. Lund: Arkiv förlag.

Socialstyrelsens kartläggning (1999, 2005). *Hemlösheten i Sverige - omfattning och karaktär*. Stockholm: Socialstyrelsen.

Socialstyrelsen (2006). *Hemlöshet i Sverige 2005. Omfattning och karaktär*. Stockholm: Socialstyrelsen.

Socialstyrelsen (2007). *Hemlöshet – många ansikten, mångas ansvar - Plan för genomförande av regeringens strategi för att motverka hemlöshet och utestängning från bostadsmarknaden 2007–2009*. Stockholm: Socialstyrelsen.

Socialstyrelsen (2008). *Plan för fortlöpande uppföljning av hemlöshetens omfattning och karaktär – En kunskaps och informationsstrategi*. Stockholm: Socialstyrelsen.

Socialstyrelsen (2009). *Tillfälliga lösningar för permanenta behov – Uppföljning av kommunernas boendeformer för hemlösa personer*. Stockholm: Socialstyrelsen.

Socialstyrelsen (2010). *En fast punkt – Vägledning om boendelösningar för hemlösa personer*. Stockholm: Socialstyrelsen.

Socialstyrelsen, (2011). *Hemlöshet och utestängning från bostadsmarknaden 2011 – omfattning och karaktär*. Stockholm: Socialstyrelsen.

SOU 2007:2. *Från bidrag till arbete*. Stockholm: Socialdepartementet.

Statens bostadskreditsnämnd (2005). *En egen härd. Unga vuxnas etablering på bostadsmarknaden – beskrivning och förslag på åtgärder*.

Stenberg, S-Å. (1990). *Vräkt ur folkhemmet*. Stockholm: Carlssons förlag.

Stockholms stad (2010). *Bostad först i Stockholms Stad – utformning och projektplan för genomförandefasen*.

Swärd, H. (1998). *Hemlöshet. Fattigdomsbevis eller välfärdsdilemma?* Lund: Studentlitteratur

Swärd, H. (2008). *Hemlöshet*. Lund: Studentlitteratur.

Swärd, H. (2009). "Vill utrota hemlöshet i Sverige". Dagens Nyheter 2009-11-05.

Tengvald, K. (2003). Evidensbaserad praktik – om strävan till att öka kunskaperna om verkningfulla insatser. *Kapitel i antologin – Perspektiv på kunskapsutveckling inom socialtjänsten 2003*. Stockholm: Socialstyrelsen.

Topor, A, Borg, M, Mezzina, R, Sells, D, Marin, I, Davidson, L. (2006). Others: The Role of Family, Friends, and Professionals in the Recovery Process. *American Journal of Psychiatric rehabilitation*, 9, pp 17-37.

Westling, B. (2004). Psykoterapins resultat är beroende av både teknik och relation. *Läkartidningen nr 18 vol 101 sid 1641 – 1642*.

Åmark, K. (2005). *Hundra år av välfärdspolitik – välfärdsstatens framväxt i Norge och Sverige*. Umeå: Borea bokförlag.

Åsander, H. (1976). *En uppföljande studie och klinisk psykiatrisk fältundersökning av hemlösa män i Stockholm*. Stockholm: Karolinska Institutet.

Bilaga 1

Socialstyrelsen använder en bred definition av hemlöshet (2010), som omfattar olika situationer som personer kan befinna sig i för en kortare eller längre tid.

De olika hemlöshetssituationerna nedan omfattar sålunda personers akuta brist på tak över huvudet, såväl som mer långvariga boendeformer som beträffande kontraktsform inte kan jämföras med eget boende.

Situation 1

En person är hänvisad till akutboende, härbärke, jourboende eller är uteliggare.

Situation 2

En person är intagen/inskriven på antingen; kriminalvårdsanstalt/behandlingsenhet eller stödboende inom socialtjänst/landsting/privat vårdgivare/HVB-hem/SIS-institution och planeras skrivas ut inom tre månader efter mätperioden, men har inte någon egen bostad ordnad inför utskrivningen/utflyttningen. Hit räknas även de personer som skulle ha skrivits ut/flyttat ut, men som är kvar på grund av att de inte har någon egen bostad ordnad.

Situation 3

En person bor i en av kommunen ordnad boendelösning (till exempel försökslägenhet/träningslägenhet/socialt kontrakt/kommunalt kontrakt) på grund av att personen inte får tillgång till den ordinarie bostadsmarknaden. Det handlar om boendelösningar med någon form av hyresavtal där boendet är förenat med tillsyn och/eller särskilda villkor eller regler.

Situation 4

En person bor tillfälligt och kontraktslöst hos kompisar/bekanta, familj/släktingar eller har ett tillfälligt (kortare än tre månader efter mätperioden) inneboende- eller andrahandskontrakt hos privatperson. Den uppgiftslämnande verksamheten har haft kontakt med personen av detta skäl och känner till att denna hemlöshetssituation gäller under mätperioden.

Situation 5

Ett barn eller ungdom (18 år eller yngre) lever av olika skäl under ”hemlösa förhållanden” utanför familjen, vilket innebär att han/hon befinner sig i en gråzon mellan familjen och vård- och omsorgssystemet. Detta gäller inte barn och ungdomar (18 år eller yngre) som är placerade utanför hemmet av socialtjänsten enligt SoL eller LVU.

Bilaga 2

INTERVJUGUIDE

Datum

Kön

Ålder

Kommun

1. Bakgrund

Ursprungsfamilj

Får jag fråga lite om din uppväxt?

Växte du upp i en stor/liten familj?

Har du syskon?

Hur var kontakten med dina föräldrar?

Vad arbetade dina föräldrar med?

Fanns det andra viktiga vuxna?

Varför var dessa viktiga för dig?

Hur ser du på din uppväxt?

Arbete/studier

Har du fullföljt skolan (grund/gymnasieskola/eftergymnasial utbildning)?

Om du inte fullföljt skolan, varför avbröt du?

Har du yrkesutbildning?

Vad har du arbetat med?

Den längsta tid du arbetat?

Varför blev du arbetslös?

Hur länge har du varit arbetslös?

Sökte du arbete?

Vilken huvudsaklig inkomstkälla hade du när du var arbetslös?

Familj

Är du gift/sammanboende

Har du varit gift/sammanboende

Har du barn?

Hur många?

Ålder?

Bostad

Har du tidigare haft egen bostad?

Hur gammal var du när du fick din första bostad?

Vad var det för slags bostad, hyresrätt/bostadsrätt/annat boende?

Hur länge hade du eget boende med eget kontrakt?

Hur tycker du att du var som granne?

2. Vad ledde fram till hemlösheten

Hur lång var tiden från eget boende till hemlöshet (vräkning)?

Beskriv viktiga händelser som bidrog till detta?
Hur försökte du lösa dessa situationer?
Förhindrade dina lösningar vräkning?
Vad hände?
Vad var den utlösande faktorn/händelsen som slutligt ledde fram till avhysning?
Vilken betydelse/roll vill du tillskriva alkohol/narkotika i det här sammanhanget?

Tiden i hemlöshet

Hur löste du boendet den första tiden i hemlöshet
Vilka former av boenden hade du under hemlöshetstiden?
Har du erfarenhet av härbärke alt andra akutboenden?
Vad bidrog till att du valde härbärke?
Vad är din uppfattning om härbärgen?
Varför valde du inte härbärke?
Vad fick dig att stanna kvar i hemlöshet?
Hur överlevde du?
Hur vill du beskriva missbruket under den här tiden?
Försämrades din hälsa i något avseende? På vilket sätt?
Hur såg din kontakt ut med socialtjänsten?
Vilka förslag på hjälp fick du?
Vilka krav ställdes?
Var kraven berättigade utifrån hur du levde just då?
Vilka krav på dig ställdes inte?
Kunde något gjorts annorlunda?
Vilka erbjudanden om boende fick du?
Försökte du under hemlöshetstiden förändra ditt liv i något avseende?
Försökte anhöriga eller vänner hjälpa dig?
Fick din tid i hemlöshet konsekvenser för kontakten med anhöriga och vänner?
Hur länge har du varit hemlös?

3. Exit/Uppbrottet/vändpunkten

Idag har Du förändrat ditt liv – Du har bostad

När började du känna de första tvivlen på att du inte ville leva som du gjorde?
Vad ledde fram till att du började överväga att förändra din situation?
Beskriv viktiga händelser som bidrog till detta?
Vad gjorde du?
Vad gjorde andra?
Finns det några situationer/händelser som du värderar som avgörande för vändpunkten?
Är det något särskilt du tänker på?
Minskade du missbruket under den här tiden? Hur gick det till?
Finns det några människor som du värderar som speciellt betydelsefulla under den här tiden?
Finns det annat som varit avgörande för uppbrottet?
På vilket sätt har anhöriga och vänner bidragit till vändpunkten?
Har det hänt andra saker utöver de som du nämnt och som påverkat dig och haft betydelse?
Kan du uppge de mest betydelsefulla händelserna som bidragit till vändpunkten?
Hur länge sedan är det du lämnade den problematiska livsföringen

4. Nuläget

Vardagslivet:

Hur lever du idag?

Hur ser en vanlig dag/vecka ut för dig idag?

Arbete/sysselsättning?

Har du kontakt med familj/barn?

Vänner?

Håller du på med aktiviteter som har betydelse för dig?

Hur ser din ekonomi ut?

Vad saknas tycker du?

Hur ser kontakten ut med socialtjänsten idag?

Värdering

Är du nöjd med ditt liv idag?

Vad har förändrats?

Tycker du att du har utvecklats? På vilket sätt?

Vad saknas tycker du?

Egna resurser

Om du tänker efter - Vad har gjort att det gått bra?

Vilka styrkor hos dig själv har bidragit till detta?

Vilka människor har varit till stöd för dig?

Hur hanterar du problem idag?

5. Framtiden

Hur ser du på din framtid idag?

Tycker du att du kan påverka den framtid?

Vilka möjligheter finns?

Möjliga hinder?

6. Missbrukarvårdens betydelse

Vilken betydelse har samhällets stöd personifierad av missbrukarvården/socialtjänsten haft?

Vad har varit viktigast?

Har de lyssnat på dig?

Hur har det påverkat dig?

Vad kunde gjorts annorlunda?

Vad tycker du missbrukarvården ska satsa på och göra för att hjälpa människor i din situation?

Vad tycker du saknas?

Är det något mer som behöver tilläggas och som Du tycker kan vara av betydelse för att hjälpa hemlösa missbrukare?

Hur lång tid tog intervjun:

Bilaga 3

Forskningsetiska principer inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning
(Vetenskapsrådet, 2002)

Informationskravet

Forskaren skall informera de av forskningen berörda om den aktuella forskningsuppgiftens syfte.

Samtyckeskravet

Deltagare i en undersökning har rätt att själva bestämma över sin medverkan.

Konfidentialitetskravet

Uppgifter om alla i en undersökning ingående personer skall ges största möjliga konfidentialitet och personuppgifterna skall förvaras på ett sådant sätt att obehöriga inte kan ta del av dem.

Nyttjandekravet

Uppgifter insamlade om enskilda personer får endast användas för forskningsändamål.

Tidigare utgivna FoU-rapporter och FoU-forskningsrapporter

FoU-Rapport 2002:1	Kartläggning av den sociala barnvården i sju av Stockholms nordvästra kommuner
FoU-Rapport 2002:2	Vad är verksamt i handledning? - en kvalitativ undersökning
Forskningsrapport 2003:1	Hellre brödlös än rådlös Ekonomisk rådgivning som metod i socialt arbete
FoU-Rapport 2003:1	"...vi har ju ändå barn ihop..." - separerade pappors röster om svårigheter med gemensamt föräldraskap
FoU-Rapport 2003:2	Familjeliv som yrkesliv En enkätstudie av familjehemmen i Solna stad
FoU-Rapport 2004:1	En inblick i familjens vardag? Om intensiva barnvårdsutredningar
FoU-Rapport 2004:2	Flyktingar i Nordväst
FoU-Rapport 2004:3	Adrian Arbete med unga vuxna missbrukare i öppenvård
FoU-Rapport 2005:1	Händelser i det tysta Utvärdering av en öppenvårdsverksamhet för missbrukare
FoU-Forskningsrapport 2006:1	Med andra ögon - brukarens syn på familjebehandling
FoU-Forskningsrapport 2006:2	Marte Meo - en hållbar intervention?
FoU-Forskningsrapport 2006:3	Tid för arbete En tidsgeografisk studie av socialsekreterares arbete med barnvårdsutredningar
FoU-Forskningsrapport 2006:4	I skuggan av Fadime och socialsekreterares arbete med hedersvåld
FoU-Rapport 2006:3	Små barn i familjehem och deras läsvanor
FoU-Rapport 2006:4	Av egen kraft Invandrade kvinnors berättelser om inträdet i det svenska

FoU-Forskningsrapport 2007:1	Socialekonomi – en väg mot förändring? Utvärdering av Dataverkstaden Vantorp. - ett ESF Växtkraft Mål 3-projekt
FoU-Forskningsrapport 2008:1	Vägen till förändring? En studie av socialtjänstens arbete med ungdomar som begår brott
FoU-Forskningsrapport 2008:2	Hedersrelaterade traditioner i en svensk kontext En studie av omhändertagna flickor
FoU-Forskningsrapport 2009:1	Att inte släppa taget. En utvärdering av SAM-teamet – ett Case management-projekt i Järfälla och Upplands-Bro 2006-2008
FoU-Forskningsrapport 2011:1	Med barnet eller blanketter i centrum? Uppföljning av handläggningssystemet Barns Behov I Centrum (BBIC) i nordvästra Stockholm
FoU-Forskningsrapport 2012:1	Socialarbetares förhållningssätt till BBIC ”Det finns hur många fördelar som helst, bara man har tid!”

Att leva i långvarig hemlöshet

– Berättelser om vägen till och från hemlöshet

Under de senaste decennierna har den ”synliga” hemlösheten väckt uppmärksamhet i samhällsdebatten. Samhällets svar idag liksom för 100 år sedan är att erbjuda de mest utsatta härbärgen.

I syfte att stimulera och stödja kommunernas utvecklingsarbete att dels utveckla metoder för att förebygga hemlöshet och dels utveckla metoder att nå de mest utsatta har Socialstyrelsen under de senaste 10 åren erbjudit utvecklingsmedel. FoU-Nordväst fick vid några tillfällen uppdrag från kommunerna att utvärdera verksamheter som vände sig till hemlösa missbrukare. Verksamheterna och arbetsmetoderna som utvecklades kan ses som ett konkret uttryck för personalens erfarenhetsbaserade kunskap om missbruk och hemlöshet – en kunskap som oftast är oformulerad. FoU:s roll var under utvärderingsarbetet att formulera samt tillföra forskningsperspektivet. En viktig del var också att intervjua brukarna.

I den här forskningsrapporten har fem personer intervjuats som har erfarenhet av både hemlöshet och missbruk. Ambitionen har varit att ge röst åt en grupp som sällan kommer till tals i samhällsdebatten. Hur beskriver de vägen från hemlöshet till bostad? Vad avgjorde att de beslutade sig för att lämna hemlösheten? Hur ser de på socialtjänsten? Deras kunskap är viktig för att kunna utveckla hemlöshetsarbetet.

ISBN: 978-91-89681-23-1

ISSN: 1651-7830